

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN KAYNAKLARI VE LİDERLİK ANABİLİM DALI

AVRUPA'DA YÜKSELEN AŞIRI SAĞIN KADIN LİDERLERİ

Hatice ASTAR
2230247004

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM

ISPARTA - 2025

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “*Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağın Kadın Liderleri*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Hatice ASTAR
28.05.2025

(ASTAR, Hatice, *Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağın Kadın Liderleri*, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2025)

ÖZET

Bu tez, Avrupalılık kimliği ve değerleri bağlamında kadın liderlerin rolünü ve önemini inceler. Avrupa’da yükselen yeni sağ hareketlerin bu değerlere etkisi analiz edilir. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal dayanışma, barış, ifade özgürlüğü ile inanç ve din özgürlüğü gibi ilkeler, Avrupalılık değerlerinin temelini oluşturur. Kadın liderlerin bu değerlerle ilişkisi değerlendirilmiş; bu değerlere uygun hareket eden liderlerle, çelişen stratejiler benimseyenlerin tutumları karşılaştırılmıştır.

Femonasyonalizm kavramı etrafında şekillenen toplumsal cinsiyet eşitliği söylemleri ve bu söylemlerin Avrupa’daki kadın liderler üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Avrupa’nın geleceği için kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğindeki değişimleri anlamak önemlidir. Yeni sağ hareketlerin yükselişi, kadın liderlerin rollerini daha görünür kılmaktadır.

Kadın liderlik yalnızca temsiliyet değil, söylem üretimi, politika geliştirme ve değer şekillendirme açısından da etkilidir. Kadınların siyasetteki varlığı, Avrupa’nın temel ilkeleriyle çok katmanlı bir ilişki içindedir. Bu çalışma, siyasi ve toplumsal değişimleri izleyerek kadın liderlerin üstlendikleri rolleri analiz etmeyi amaçlar. Angela Merkel gibi ılımlı liderler, çok kültürlü yapıyı destekleyen yaklaşımlarıyla Avrupalılık değerlerinin sürdürülmesine katkı sunarken; Giorgia Meloni, Alice Weidel ve Marine Le Pen gibi yeni sağ figürler toplumsal cinsiyet eşitliğini stratejik ve dışlayıcı biçimde kullanmaktadır. Femonasyonalizm eksenindeki söylemlerle Avrupa değerlerine karşıt politikalar üretmektedirler.

Kadın liderlerin temsilci ve dönüşüm aktörü olarak rolleri, Avrupa’nın mevcut ve gelecekteki politik yönelimlerini şekillendirir. Bu çalışma, Avrupalılık değerleri ile kadın liderliğinin kesişimindeki dinamiklere özgün ve güncel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılık Değerleri, Kadın Lider, Femonasyonalizm Angela Merkel, Marine Le Pen, Alice Weidel, Giorgia Meloni

ABSTRACT

This thesis examines the role and importance of women leaders in the context of European identity and values. The impact of the new right movements rising in Europe on these values is analyzed. Principles such as human rights, rule of law, democracy, gender equality, social solidarity, peace, freedom of expression, and freedom of belief and religion form the basis of European values. The relationship of women leaders with these values is evaluated; the attitudes of leaders who act in accordance with these values and those who adopt conflicting strategies are compared.

The gender equality discourses shaped around the concept of feminalism and the impact of these discourses on women leaders in Europe are examined. It is important to understand the changes in women's rights and gender equality for the future of Europe. The rise of new right movements makes the roles of women leaders more visible.

Women's leadership is effective not only in terms of representation but also in terms of discourse production, policy development and value shaping. The presence of women in politics has a multi-layered relationship with the fundamental principles of Europe. This study aims to analyze the roles undertaken by women leaders by monitoring political and social changes. While moderate leaders such as Angela Merkel contribute to the maintenance of European values with their approaches supporting the multicultural structure, new right figures such as Giorgia Meloni, Alice Weidel and Marine Le Pen use gender equality in a strategic and exclusionary way. They produce policies that are against European values with discourses on the axis of feminization. The roles of women leaders as representatives and transformation actors shape the current and future political orientations of Europe. This study aims to make an original and up-to-date contribution to the dynamics at the intersection of European values and women's leadership.

Keywords: European Values, Female Leader, Feminalism Angela Merkel, Marine Le Pen, Alice Weidel, Giorgia Meloni

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖN SÖZ.....	xi
RESİMLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

AVRUPALILIK DEĞERLERİ

1. AVRUPALILIK DEĞERLERİ	10
1.1. Hümanizm.....	10
1.2. Hoşgörü.....	12
1.3. İnsan Onuru	14
1.4. Özgürlük	15
1.5. İnsan Hakları.....	17
1.6. Eşitlik.....	18
1.6.1. Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi	20
1.6.2. Sosyal Güvenlik ve Eşitlik İlkesi	21
1.7. Demokrasi.....	21
1.8. Sosyal Adalet	22
1.9. Hukukun Üstünlüğü.....	23
1.10. Çoğulculuk.....	24
1.11. Empati.....	26
1.12. Cinsiyet Eşitliği	27
1.13. Barış	29
1.14. Küresel Sorumluluk	30
1.15. Sosyal Sorumluluk.....	31
1.16. Sürdürülebilirlik.....	32

1.17. Güvenlik	33
----------------------	----

2. BÖLÜM

LİDERLİK

1. LİDERLİK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	36
2. LİDERLİK NİTELİKLERİ.....	37
2.1. Liderlik: Hedef ve Yön Belirlemenin Önemi	37
3. LİDERLİK TEORİLERİ	38
3.1. Özellikler Teorisi	39
3.2. Davranışçı Liderlik Teorileri	40
3.3. Durumsallık Yaklaşımı Açısından Liderlik.....	41
3.4. Modern Liderlik Yaklaşımı	42
4. LİDERLİK TÜRLERİ	42
4.1. Karizmatik Lider.....	42
4.1.1. Karizmatik Otorite.....	43
4.2. Stratejik Liderlik.....	44
4.2.1. Stratejik Liderlik Özellikleri	44
4.3. Demokratik Lider.....	45
4.4. Hizmetkar Liderlik.....	46
4.5. Dönüşümcü Liderlik	47
4.6. Etkileşimci (Transaksiyonel) Liderlik	48
4.7. Politik Liderlik Davranışçı Liderlik Teorileri.....	49
4.8. Otokratik Liderlik	49
4.9. Otantik Liderlik	50
4.10. Etik Liderlik.....	50
4.11. Kültürel Liderlik	51
4.12. Dijital Liderlik	52
4.13. Vizyoner Liderlik.....	53
4.14. Güvenlik Liderliği	53
4.15. Kapsayıcı Liderlik	53
4.16. Girişimci Liderlik	54
4.17. Toksik Liderlik	54
4.18. Ahlaki Liderlik.....	55

4.19. Yeşil Dönüşümcü Liderlik.....	56
4.20. Takım Liderliği.....	56
5. LİDERİN KULLANDIĞI GÜÇ (ETKİ) KAYNAKLARI	57
6. LİDERLİK ÖZ-YETERLİLİĞİ.....	58
7. LİDERLİK BECERİLERİ VE DUYGUSAL ZEKA	59
8. LİDERE İHTİYAÇ DUYMA SEBEPLERİ	59
9. KADIN LİDERLER	60
9.1. Maskülen Cinsiyetçi Söylem ve Kadın Kimliği	61
9.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları İçerisinde Kadın	62
9.3. Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün Oluşması	63
9.4. Toplumsal Cinsiyet ve Liderlik Kavramları	64
10. KADIN VE ERKEK LİDER FARKI.....	65
11. LİDERLİK VE CİNSİYETE İLİŞKİN BULGULAR.....	66
12. KADIN LİDERLER VE CİNSİYET TEMELLİ SORUNLAR	67
13. KADINA YÖNELİK ÖNYARGI, AYRIMCILIK, DIŞLAMA VE ŞİDDET	67
14. SİYASAL LİDERLİKTE KADIN VE CAM TAVAN	68
15. KADIN LİDER İÇİN ENGELLER.....	69
16. KADIN VE SİYASET.....	69
17. EŞİTLİK VE FARKLILIK AÇMAZI	71

3. BÖLÜM

AVRUPA’NIN AŞIRI SAĞININ YENİ HALİ

1. BATI AVRUPA’DA AŞIRI SAĞIN TARİHİ	72
2. BATI AVRUPA’DA AŞIRI SAĞ.....	73
3. ULUS-DEVLET	73
4. MİLLİYETÇİLİK	74
5. AVRUPA’DA SAĞIN YÜKSELİŞİ VE GÖÇMEN ALGISI	74
6. AŞIRI SAĞIN BATI AVRUPA’DA YÜKSELİŞ SEBEPLERİ	75
7. SOSYAL DIŞLANMA ARACI OLARAK YENİ İRKÇILIK.....	75
8. MODERN DÖNEMDE İSLAMAFOBİ-MÜSLÜMANFOBİ.....	76
9. POPÜLİZM	76
9.1. Popülizmi ve Popülizme Desteği Doğuran Sebepler.....	77

9.2. Popülizm, Radikal Sağ ve Dış Politika.....	78
10. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK	78
10.1. Göç ve Çokkültürlülük İlişkisi.....	79
10.2. Çokkültürlü Yurttaşlık Kavramı ve Azınlık Hakları	79
10.3. Aşırı Sağ Partilerin Çokkültürlülük Karşıtlığı.....	79

4. BÖLÜM

AVRUPALILIK DEĞERLERİNE UYAN İLİMLİ KADIN LİDER

1. ALMANYA’DA İLK KADIN ŞANSÖLYE: ANGELA MERKEL	81
2. TOPLUMSAL CİNSEYET EŞİTLİĞİ VE ANGELA MERKEL	84
2.1. Cam Tavanın Ötesinde: Angela Merkel’in Kadın Liderlik Mücadelesi ve Feminizm.....	85
2.2. Merkel: Ben de Bir Feministim	85
3. MÜLTECİ KRİZİ VE MERKEL	86
3.1. Merkel Döneminde Almanya’nın Türkiye-AB Politikası	88
3.2. UNESCO Barış Ödülü ve Merkel.....	89
4. KİŞİLİK VE SİYASETÇİ OLARAK MERKEL	90
5. ANGELA MERKEL VE AVRUPALILIK DEĞERLERİ.....	92
5.1. Angela Merkel ve Özgürlük Madalyası Konuşması.....	92

5. BÖLÜM

AVRUPA’NIN AŞIRI SAĞCI KADIN LİDERLERİ

1. KADINLAR VE FAŞİST İDEOLOJİ.....	94
2. FEMONASYONALİZM (FEMO-MİLLİYETÇİLİK)	95
3. AVRUPA’DA AŞIRI SAĞCI KADIN LİDERLER.....	96
4. AfD (Alternatife für Deutschland).....	97
5. ALICE WEIDEL.....	98
6. AfD’NİN YÜKSELİŞİ	99
6.1. Berlin Duvarı	100
6.2. Köln Yılbaşı Gecesi	100
6.4. Almanya’nın Magdeburg’de Noel Pazarına Saldırı.....	101
7. AfD VE NÜFUS POLİTİKASI.....	102
8. AŞIRI SAĞCI PARTİ AfD VE AVRUPA BİRLİĞİ.....	105

9. AfD’NİN KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞE TEPKİSİ VE ALICE WEIDEL ÖRNEĞİ	106
9.1. Döner ve Avrupa Kültürü	106
9.2. Baş Balerin: Alice Weidel’in AfD’deki Yükselişi	106
9.3. AfD’nin Şansölye Adayı ve Alice Weidel’in Aile Geçmişi	107
9.4. Almanya’da “Brandmauer” ve AfD’ye Yönelik Yargı Kararı	108
9.5. Siyasi Sanat : Hansel ve Gretel’in Cadısı Rolünde Alice Weidel	109
9.6. Almanya’da AfD Krizi: Kitlesele Sınır Dışı Planı ve Parti Yasaklama Tartışması	110
9.7. Avrupa Seçimleri: Le Pen, AfD ile Resmen Yollarını Ayırdı.....	111
10. MARİNE LE PEN - ÇOCUKLUK VE ERKEN YAŞAM	112
11. BİR KASIM GECESİ BOMBALI SALDIRI	112
12. BABA JEAN-MARIE LE PEN VE İNEKLER.....	114
13. FRANSA’DA ULUSAL BİRLİK PARTİSİNİN GÖÇMEN KARŞITLIĞI	114
14. FRANSA’DA AŞIRI SAĞIN YÜKSELME SEBEPLERİ	115
15. FRANSA VE EKONOMİK KRİZ	115
16. FRANSA’DA AŞIRI SAĞ VE POPÜLİZM: ULUSAL CEPHE (FN).....	116
17. FRANSA’DA ‘MODERN’ İDDİALİ KATOLİK MUHAFAZAKÂRLIK. 118	
18. MARINE LE PEN’İN KADIN LİDERLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET SÖYLEMİ.....	118
18.1. Feminist Söylem ve Kadın Hakları Üzerindeki Pozisyonu	119
18.2. Toplumsal Cinsiyet Söylemindeki Dönüşüm	119
18.3. Kadın Liderlik ve Modern Sağ Siyaset- Uluslararası Perspektif.....	120
18.4. Feminist Eleştiriler ve Le Pen’in Tepkisi	120
18.5. Kadın Liderlik ve Modern Sağ Siyaset.....	121
19. GIORGIA MELONI - ERKEN YILLAR VE SİYASİ BAŞLANGIÇ	121
20. SİYASİ YÜKSELİŞ VE PARTİNİN KURULUŞU	122
20.1. İtalya’nın Aşırı Sağ Koalisyon Süreci ve Meloni’nin Liderliği	122
20.2. Giorgia Meloni’nin İtalya’nın Aşırı Sağ Hükümetine Liderliği.....	123
21. İTALYA’NIN KADIN LİDERİ MELONİ VE KADINLAR HAKLARI... 124	
21.1. Tanrı, Aile ve Vatan	124

21.2. Giorgia'yım, Kadınım, Anneyim, İtalyanım, Hristiyanım	125
21.3. Feminist Değilim	125
21.4. Ulusun Annesi Meloni	125
21.5. Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet Roller: Bir Kimlik Politikası.....	126
21.6. İtalya Başbakanı Meloni, “Yılın Adamı” seçildi	127
21.7. Mussolini'nin Torunu, ‘Çok Sağcı’ Olduğu Gerekçesiyle İtalya Kardeşler'den Ayrılıyor	128
21.8. Arnavutluk'taki Sığınmacı Kampının Yakınında Meloni Restoranı	128
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA	139
ÖZGEÇMİŞ.....	187

ÖN SÖZ

Lisansüstü eğitim hayatımın her aşamasında bana yol gösteren, bilgi ve tecrübesiyle beni her daim destekleyen değerli hocam ve danışmanım Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Tez savunmamda yer alan kıymetli jüri üyeleri Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR ve Doç. Dr. Osman Kürşat ACAR'a katkıları ve yapıcı değerlendirmeleri için teşekkür ederim.

Hatice ASTAR

Isparta, 2025

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Angela Merkel'in Karikatürü	86
Resim 2. Angela Merkel'in Time Dergisi 2015 Kapağında Yer Aldığı "Yılın Kişisi" Seçimi.....	89
Resim 3. Neue Deutsche?" Machen wir selber. ["Yeni Almanlar mı?" Biz kendimiz yaparız.].....	103
Resim 4. Frauke Petry: "Almanya İçin Neden Savaşmalı?	104
Resim 5. Alman Seçimlerinden Çıkan Beş Önemli Ders	108
Resim 6. Gül Pazartesi'nde Weidel'e Cadı Göndermesi.....	110
Resim 7. Marine Le Pen'in Yükselişi	111
Resim 8. Baba Jean-Marie Le Pen.....	113
Resim 9. "Yılın Adamı"	127
Resim 10. 23 Eylül, Şengjin'de Trattoria Meloni Restoranı	129

KISALTMALAR DİZİNİ

W20	:Women20 Zirvesi
CDU	:Christlich Demokratische Union Deutschlands (Almanya Hristiyan Demokrat Birliği)
CSU	:Christlich Soziale Union in Bayern (Almanya Hristiyan Sosyal Birliği, Bavyera)
KPD	:Kommunistische Partei Deutschlands (Almanya Komünist Partisi)
NPD	:Nationaldemokratische Partei Deutschlands (Almanya Ulusal Demokrat Partisi)

GİRİŞ

Avrupa adının kökeni, mitolojik ve tarihi anlatılara dayanmaktadır. İlk başta Ege bölgesinde yaşayan topluluklar, güneşin battığı yeri ifade etmek için “Ereb” sözcüğünü kullanmış ve bu kelime zaman içinde Yunanlılar tarafından “Europa” olarak kabul edilmiştir (Geary, 2003). Diğer bir anlatıya göre ise, Fenike kralı Agenor’un kızı Europa’nın Zeus ile evlenerek Girit’e yerleşmesinin ardından onun ismi Avrupa kıtasına verilmiştir (Hard, 2004; Graves, 1955). Dikkat çekici bir biçimde, bazı kaynaklar Europa’nın Zeus ile evlenmeden önce bugünkü Lübnan’da yaşadığını belirtiyor. Bu durum, Avrupa’nın kökenlerinin Doğu’ya da bağlanabileceğini gösterse de bugünkü süreçte Avrupa kimliği genellikle Antik Yunan ve Roma üzerine inşa edilmiştir (Aksoy, 2020).

M.S. 375 yılında yaşanan Kavimler Göçü, Roma İmparatorluğu’nu Doğu ve Batı olarak ayırmış ve Batı Roma’nın çöküşünü ortaya çıkarmıştır. Bu süreç, Batı Avrupa’da yeni krallıkların doğmasına zemin hazırlamıştır. Ostrogotlar, Vizigotlar, Vandallar ve Germanlar gibi topluluklar, Batı Roma’nın yer aldığı bölgede farklı feodal yapılar kurmuşlardır. Ancak, Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu’nun kuruluşu, 800 yılında Şarlman’ın liderliğinde gerçekleşmiştir. Bu tarih, Kavimler Göçü’nden yaklaşık dört yüzyıl sonrasındır. Bugün devletlerin reelpolitik bakış açısıyla dile getirdiği Doğu-Batı ayrımının kökeni, Roma İmparatorluğu’nun ikiye ayrılmasına dayanmaktadır (Aksoy,2020).

Kıta Avrupa’sının kültürel tanımı 18. yüzyılda daha belirgin bir biçimde şekillenmiştir. Tarihsel yönden baktığımızda, Immanuel Kant (1724-1804) ile birlikte William Penn (1644-1718), Maximillian Jully (1559-1641) gibi düşünürlerin “Birleşmiş bir Avrupa” tasvirini yapıtlarında işledikleri görülmektedir. Bu düşünürler, Avrupa Birliği kavramına kendi bakış açıları çerçevesinde farklı yaklaşımlar sunmaktadır. M. Jully, Avrupa’yı “Bağımsız Balkan Devletleri’nin birliği” olarak tanımlarken; Kant için “Devletlerin Birliği”, Saint-Simon için ise “İnsanların Birliği” kavramı ön plandadır. Avrupa, yeni bir kavramdan alternatif, var olanın yeniden keşfedilmesiyle ve dönemin koşullarına uygun şekilde yorumlanmasıyla şekillenmiştir (Özgöker ve Batı, 2017).

Avrupa Birliği, yalnızca ekonomik bir yapı olmanın ötesinde; sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda da derinleşmiş bir bütünleşme örneği sunmaktadır. Hukuki, ekonomik ve siyasi düzeyde ortak bir yapı kurabilmiş nadir örgütlerden biri olarak, Avrupa kıtasında uzun yıllar süren çatışmaların ardından barışın tesisine önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle Almanya ile Fransa arasında tarih boyunca süregelen rekabetin iş birliğine dönüşmesinde kilit bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan yıkım, Avrupa ülkelerini ortak değerler ve hedefler etrafında birleşmeye zorlamış; bu durum, hem kıtasal düzeyde bir dayanışmanın doğmasına hem de Avrupa kimliğinin şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Kaya, Aydın-Düzgit, Gürsoy ve Onursal Beşgöl, 2011).

Avrupalılık değerleri tarih boyunca yaşlı kıtanın kimliğinin oluşması, bu değerlerin korunması ve sürdürülmesinde liderlerin, özellikle de kadın liderlerin oynadığı rol giderek önem kazanmış ve daha belirgin hal almıştır. Aşırı sağın Avrupa genelinde yükselmesiyle beraber, kadın liderlerin bu süreçteki etkisi, Avrupalılık değerleri bağlamında daha dikkat çekici hale gelmiştir. Avrupalılık değerleri sadece siyasi ve kültürel bir yapıdan ibaret değildir. Bu değerlerin temelinde demokrasi, insan hakları ve özgürlük ilkeleri yer almaktadır. Avrupa tarih boyunca bu kavramları geliştirmiş ve çeşitli bildirgelerle güvence altına almıştır. Günümüzde aşırı sağın yükselişiyile birlikte, bu değerlerin nasıl şekil aldığı ve uygulanıp uygulanmadığı tartışmaya açılmıştır.

Avrupa'nın tarihsel kimliğini, savaşlar ve çatışmaların izlerini silmek, yeni bir barış düzeni inşa etmek ve insan hakları değerlerini yaymak üzerine kurulan Avrupa Birliği, aynı zamanda insan hakları anlayışının evrensel bir şekilde benimsenmesi konusunda da liderlik etmeye çalışmaktadır. İnsan hakları, sadece insan olma özelliğinden ötürü tanınan evrensel, devredilemez haklardır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Batı kökenli insan hakları anlayışının bir yansımasıdır ve Avrupa'nın kamu düzenini bu temel ilkelerle teminat altına almıştır. Ancak, bu sözleşmeye taraf devletlerin zaman zaman insan hakları ihlallerinde bulunduğu ve bu sorunun 1997 Amsterdam Antlaşması ile çözülmeye çalışıldığı da bir gerçektir (Belin, 2007). Ancak bu süreçte toplumsal cinsiyet temelli tartışmalar devam etmiştir.

Toplumsal cinsiyet, yalnızca biyolojik farklılıkları değil; aynı zamanda kadınların tarihsel olarak ikincil, edilgen ve gücün dışında konumlandığı sosyal ilişkiler ağını da ifade eder. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği, yalnızca hukuki hakların eşitlenmesini amaçlayan ilk dönem feminist taleplerin ötesinde, toplumsal yapının tüm katmanlarında dönüşüm gerektiren bir olgudur (Koray, 2011).

Kadınlar, günümüz çalışma koşullarına hızlıca adapte olmasına rağmen, erkeklerin karşılaştığı problemlerle kıyaslandığında daha fazla engelle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Tarihsel olarak yüksek prestijli mesleklerin büyük bir bölümü uzun yıllar boyu erkekler tarafından icra edilmiş, kadınların bu alanlara yönelmesi toplumsal normlar tarafından engellenmiştir (Acker, 1990; Ridgeway, 2011). Toplumsal cinsiyet klişeleri, kadınların belirli meslek gruplarıyla sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Özellikle liderlik ve yönetim pozisyonlarında erkek egemen yapılar korunmuştur (Eagly ve Carli, 2007). Bu durum, kadınların yalnızca iş dünyasında değil, ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda da fırsat eşitliğine erişmesini zorlaştırmaktadır.

Kadınların liderlik pozisyonlarına yükselmelerindeki engeller tarihsel süreç içinde değişime uğramış olsa da toplumsal cinsiyet algıları hâlâ kadınların yönetici roller üstlenmesini zorlaştırmaktadır. Uzun yıllar boyunca liderlik, maskülen (erkeksi) özelliklerle ilişkilendirilmiş, kadınların lider olma potansiyeli göz ardı edilmiştir. Ancak son yıllarda bu algıda değişim yaşanmış ve liderlik, toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır (Vecchio, 2002).

Öte yandan, kadınların siyasete katılımı sınırlı kalmaktadır. Kadınların siyasete katılım oranlarının hâlâ istenilen düzeyde olmadığı vurgulanmalıdır. Kadınların lider pozisyonlarında daha fazla yer alması, toplumsal yapının dönüşümüne katkıda bulunacak ve cinsiyet eşitliği mücadelesine ivme kazandıracaktır (Alp, 2023).

Almanya'nın hızla sanayileşme sürecine girmesi, toplumsal yapı ile cinsiyet rolleri arasında çelişkili bir durumun doğmasına yol açmıştır. Geleneksel anlayış, kadının çalışma yaşamına katılımının aile yapısı ve çocukların gelişimi üzerindeki etkilerini sorgularken; modernleşen sosyal yapı ise kadının kendini gerçekleştirme ve bağımsız bir birey olabilmesi için çalışma hayatının gerekli olduğunu savunmuştur (Möhwald, 2002). Başka bir ifadeyle, birçok toplumda olduğu gibi Almanya'da da

geleneksel değerlerle çağdaş düşünce sistematığı arasında bir çatışma baş göstermiştir. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından karmaşık bir arka plana sahip olan Almanya’da, 2005 yılında Angela Merkel’in başbakanlık koltuğuna oturması, ataerkil yapıların dönüşümünde önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Altan ve Hafızoğlu, 2021).

19. yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupa’daki toplumsal yapılar, özellikle sanayi devrimi, modernleşme süreçleri ve uluslaşma hareketleriyle şekillenmiştir. Ancak bu dönemde, Batı Avrupa’nın kültürel ve biyolojik homojenlik ideali, ırkçılık ve etnik saflaştırma anlayışlarıyla daha da pekişmiştir. Aşırı sağın temelleri, bir yandan etnik farklılıkları dışlayıcı bir şekilde sınıflandıran ırkçı görüşlere dayanırken, diğer taraftan bu görüşler, emperyalist söylemlerle bütünleşmiş ve toplumsal yapıyı biçimlendirmiştir. Faşizmin ve totaliter rejimlerin etkisiyle, ırkların ve medeniyetlerin hiyerarşik bir şekilde tanımlandığı bir dönem yaşanmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında yükselen bu ideolojiler, Batı Avrupa’daki aşırı sağ hareketlerin tarihsel temellerini atmıştır (Vardar, 1995).

Günümüzde, Batı Avrupa’da aşırı sağ hareketlerin yeniden güç kazanması hem geçmişteki ideolojik temellerin hem de günümüzün küresel ekonomik ve toplumsal dönüşümlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Özellikle 2008 küresel finansal krizi ve sonrasındaki ekonomik buhranlar, Avrupa’daki siyasi ve toplumsal yapıyı önemli ölçüde sarsmıştır. Krizler, ekonomik dengesizliklerin arttığı ve toplumlar arasındaki eşitsizliklerin derinleştiği bir ortam yaratmış, buna bağlı olarak da göçmen karşıtı söylemler ve aşırı sağ partilerin yükselişi hız kazanmıştır. Küreselleşmenin ve Avrupa Birliği’nin sağladığı ekonomik fırsatlardan yalnızca belirli kesimlerin faydalandığı, geri kalan büyük çoğunluğun ise ekonomik belirsizliklere ve işsizlik oranlarındaki artışa maruz kaldığı bir dönemde, aşırı sağ partiler bu boşluğu en iyi şekilde değerlendirerek kitlesel destek kazanmıştır (Sevinç, 2024).

Aşırı sağın yükselişi sadece ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerini de etkiliyor. Kadınların toplumsal ve siyasi hayatta maruz kaldığı ayrımcılık, aşırı sağın ideolojik söylemleri içinde de kendine yer bulmaktadır. Aşırı sağcı ideolojiler, geleneksel cinsiyet rollerini destekleyerek kadınların siyasette ve liderlik pozisyonlarında karşılaştığı engelleri pekiştirmektedir. Bu ideolojiler, kadınların

kamusal alanda değil, özel alanda yani aile içinde yer alması gerektiğini savunur. Feminist teorisyenlere göre, yurttaşlık kavramı genellikle cinsiyet üstü bir kategori olarak ele alınsa da kadınların siyasi ve kamusal alanlara katılımı tarihsel olarak engellerle karşılaşmıştır (Acar-Savran, 2002). Aşırı sağcı hareketler, bu geleneksel yapıları destekleyerek, kadınların eşit yurttaşlar olarak siyasi temsilde yer almalarını zorlaştırmaktadır. (Acar-Savran, 2002; Köttig, Bitzan ve Petö, 2017).

Aşırı sağcı hareketlerin kadınlara yönelik yaklaşımı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha da pekiştirmekte ve kadınların siyasi alanda söz sahibi olmalarını engellemektedir. Bu ideolojiler, kadınların kamusal hakları ile ailevi sorumlulukları arasında sıkıştırılmalarını savunarak, geleneksel kadın rollerini yüceltmektedir. Bu durum, kadınların toplumsal temsillerinin sınırlı kalmasına yol açmakta, kadınların daha eşit bir şekilde kamusal hayatta yer almasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. (Köttig, Bitzan ve Petö, 2017; Acar-Savran, 2002).

Feminizm, kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve özgürlüğü mücadelesiyle şekillenen ve tarihsel olarak farklı dalgalar halinde evrilen bir harekettir. İlk dalga feminizm, 19. yüzyılın sonlarına doğru kadınların oy hakkı ve eğitimde eşitlik gibi temel talepleriyle toplumsal dönüşümün öncüsü olmuştur. Bu dönem, kadınların yalnızca hukuki eşitlik taleplerine odaklanmış, daha geniş toplumsal yapılar ve cinsiyet rollerine dair eleştirilerde bulunmamıştır. Ancak, feminizmin ikinci dalgası, 1960'lar itibarıyla kadınların toplumsal rollerini sorgulamaya başlamış ve yalnızca hukuki eşitlik değil, sosyal yapılar ve kültürel normlara karşı da önemli eleştiriler geliştirmiştir. Bu dönemde, toplumsal yapının derinliklerine inen ve kadınların toplumdaki görünürlüğünü artırmayı hedefleyen bir feminist yaklaşım ortaya çıkmıştır (Tong, 2009).

İkinci dalga feminizm, kadınların toplumsal yaşamda daha etkin bir rol üstlenmesini hedeflemiş, bununla birlikte eril bakış açısını da eleştiren bir söylem benimsemiştir. Bu dönemde feminizm, yalnızca yasal eşitliği savunmakla kalmamış, kültürel ve toplumsal yapılar üzerindeki erkek egemenliğine de karşı çıkmıştır (Tong, 2009).

Bunun ardından, 1980'lerden sonra feminizmin üçüncü dalgası, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha geniş bir perspektiften ele almaya başlamış ve feminist

düşünceyi farklı toplumsal dinamiklerle ilişkilendirmiştir. Bu dönemde feminizm, kadınların özgürleşmesini sadece hukuki ve toplumsal eşitlikle sınırlamayı reddetmiş, daha kişisel ve mikro düzeydeki baskı mekanizmalarını sorgulamıştır. Aynı zamanda, toplumsal cinsiyetin, ırk, sınıf, etnik köken gibi diğer kimliklerle kesişimsel bir şekilde inşa edildiği vurgulanmıştır (McCann ve Kim, 2016).

Ancak feminist hareketin bu evrimi, günümüzde farklı siyasi aktörler tarafından farklı amaçlarla araçsallaştırılmaya başlanmıştır. Femonasyonalizmin temel özelliği, kadın hakları taleplerini yalnızca belirli etnik ve kültürel kimliklere yönelik savunmak ve bu şekilde feminizmin evrensel haklar ve eşitlik taleplerinin geriye çekilmesine yol açmaktır. Femonasyonalizm, genellikle kadın haklarının yalnızca belirli topluluklar için geçerli olduğu bir çerçeveye indirgenmesiyle, evrensel eşitlik taleplerini daraltmakta ve kadının özgürlüğünü ulusal kimlik ve kültürel aidiyet üzerinden yeniden tanımlamaktadır. Bu da, feminizmin evrensel ve kapsayıcı yönünü zayıflatırken, belirli bir etnik grup ve kültüre dayalı bir kadın hakları anlayışı yaratmaktadır (Farris, 2017).

Femonasyonalizmin bir diğer önemli boyutu, bu ideolojinin Batı toplumlarında göçmen karşıtlığı, İslamofobi ve kültürel kimlik temalarından beslenen bir söylem haline gelmesidir. Aşırı sağcı liderler, kadın hakları savunuşunu Batı'nın değerlerini savunma adına bir araç olarak kullanmakta ve bu söylemi ırkçı ve cinsiyetçi politikalarla harmanlamaktadır. Örneğin, Marine Le Pen, Fransız aşırı sağının en tanınmış kadın liderlerinden biridir ve partisinin sert milliyetçi söylemlerini, kadın hakları savunuculuğu ile birleştiren bir strateji geliştirmiştir. Le Pen, kadın haklarını savunduğunu iddia ederken, göçmen karşıtlığını ve kültürel homojenlik vurgusunu ön plana çıkararak femonasyonalizmin somut bir örneğini yaratmaktadır. Le Pen'in stratejisi, aşırı sağın kadın hakları söylemini nasıl kendi milliyetçi ajandalarını güçlendirmek için kullandığını göstermektedir (Farris, 2017). Bu stratejilerin başarısında, kadın liderlerin siyasal temsil biçimleri de belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Cengiz'e göre (2021), kadın liderlerin varlığı, aşırı sağ popülizmi kadın dostu bir siyasal form haline getirmemektedir. Cengiz, popülist aşırı sağ liderlerin siyasal söylem ve eylemlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirdiğinde,

koruyucu ve otoriter bir baba figüründen, kuralları zorlayan cesur ve isyankâr bir çocuk imgesine kadar uzanan farklı maskülinite biçimlerinin, liderlerin halkla yakın bir bağ kurma stratejilerinde araçsallaştırıldığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, aşırı sağ popülist hareketler içinde yer alan Meloni ve Le Pen gibi kadın figürlerin, bu ideolojilerin yaygınlaştırılmasında önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Kadın liderlerin bu yapı içindeki en baskın temsil biçimi ise genellikle ‘ulusal anne’ imgesi etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda, Le Pen ve Meloni gibi aşırı sağcı kadın liderler, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden şekillendirerek, kadınlık imajlarını kendi politik ideolojilerine entegre etmektedirler. Bu liderler, geleneksel kadınlık değerlerini savunarak, toplumda belirli bir kimlik ve kültürel değerler inşa etmeye yönelik stratejiler geliştirmektedirler.

Dolayısıyla, Le Pen gibi kadın liderlerin “ulusal anne” imgesi üzerinden inşa ettikleri politik temsiller, aşırı sağ ideolojilerin yeniden üretiminde belirleyici bir rol oynamaktadır (Pettersson, Payotte ve Sakki, 2023). Kadın liderlerin aşırı sağ ideolojiler içindeki konumları ise, toplumsal cinsiyetin siyasal bir araç haline gelişiyile birlikte değerlendirilmelidir (Cengiz, 2021).

Böylece, AfD gibi partiler, kadın seçmenlere ulaşmakta hâlâ zorlanmakta ve bu nedenle kadın liderlerin “annelik” ve “ailenin kutsallığı” gibi temaları öne çıkardığı görülmektedir. Özellikle Almanya özelinde geliştirilen söylemlerde, geleneksel üçlü olan “Kirche, Küche, Kinder” (kilise, mutfak, çocuk) formülasyonu güncellenmiş; dinsel bağlılık ikinci plana itilmiş, ancak kadınların mutfak ve annelik rolleri yeniden kutsanmıştır. Bu durum, kadın liderlerin bizzat toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten söylemler inşa ettiğini ve sağ popülist stratejilerin merkezinde konumlandığını göstermektedir (Kadın Vardiyası, 2024).

Kadın aşırı sağ liderlerin popülist söylemlerinde en sık başvurulan stratejilerden biri, “ulusun annesi” imajıdır. Bu strateji, bir yandan ‘dişil’ şefkatli bir karakteri öne çıkarırken, diğer yandan ‘erkeksi’ sertlik ve otoriteyi aynı anda sunma imkânı sağlar (Meret, 2015).

Son yıllarda Avrupa’da ve dünyanın birçok yerinde aşırı sağın yükselişiyile birlikte, bu hareketlerin liderliğinde kadın figürlerin görünürlüğü de dikkat çekici biçimde artmıştır. Marine Le Pen, Giorgia Meloni ve Alice Weidel gibi liderler,

geleneksel olarak erkek egemen yapılarla özdeşleşen aşırı sağ ideolojilerini yeniden şekillendirmektedir. Ancak bu durum, kadınların siyasal temsiline dair bir ilerlemeden çok, toplumsal cinsiyet rollerinin siyasal amaçlarla nasıl araçsallaştırıldığını göstermektedir (Chrisafis, Connolly, ve Giuffrida, 2019).

Angela Merkel'in liderliği, yalnızca Almanya için değil, Avrupa siyaseti açısından da kritik bir dönüm noktası olmuştur. Batı Alman erkeklerinin egemen olduğu Hristiyan Demokrat Birlik Partisi'ne liderlik eden ilk Doğu Alman kökenli ve Protestan siyasetçi olarak Merkel, mevcut siyasi kalıpları yıkan bir figür haline gelmiştir (Özdemir, 2021). Feminist hareketlerle olan ilişkisi ise zaman içerisinde evrilmiştir. 2017 yılında Berlin'de düzenlenen Women20 Zirvesi'nde kendisine "feminist" olup olmadığı sorulduğunda, net bir tanımlamadan kaçınarak "Eğer siz beni böyle tanımlamak isterseniz, bu benim için bir sorun olmaz ama ben kendimi süsleyip püslemek istemem" şeklinde yanıt vermiştir (Petzinger, 2021). Ancak ilerleyen yıllarda bu konudaki tutumu daha açık hale gelmiş; özellikle görev süresinin sonlarına doğru, Düsseldorf'ta katıldığı bir söyleşide kadınların ve erkeklerin toplumsal yaşamda eşit şekilde yer alması gerektiğini vurgulamış ve "Bu manada bugün ben de olumlu bir şekilde söyleyebilirim ki, ben de bir feministim" diyerek açık bir şekilde feminist kimliğini ifade etmiştir (CGTN Europe, 2021; Merkel, 2024). Önceki yıllarda bu kavrama mesafeli yaklaşmasının nedenini ise şu sözlerle açıklamıştır: "O zaman bunu sahnede biraz çekingen bir şekilde ortaya koymuştum. Bugün ise bunun üzerine daha iyi düşünmüş haldeyim. Bu açıdan şunu diyebilirim ki: Evet, hepimiz feminist olmalıyız" (Deutsche Welle, 2021).

Merkel'in liderliği, çalışmanın konusuyla doğrudan ilişkilidir. Bu çalışma, Avrupa'da yükselen aşırı sağ kadın liderlerin siyasal temsil pratiklerini femonasyonalizm bağlamında incelemekte; kadın kimliğinin farklı ideolojilerde nasıl araçsallaştırıldığını tartışmaktadır. Kadın liderlerin yalnızca temsili değil, söylem ve politikalarında Avrupa'nın temel değerleri olan demokrasi, insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine nasıl yaklaştıkları analiz edilmektedir. Bu değerlerin nasıl içselleştirildiği ya da yeniden üretildiği ortaya konarak, sağ popülizmin yükseldiği günümüz Avrupa'sında kadın liderliğine dair özgün bir katkı sunmaktadır.

Özellikle Marine Le Pen, Giorgia Meloni ve Alice Weidel gibi aşırı sağ eğilimli kadın liderlerin ötekileştirici, toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üreten politikaları arasındaki zıtlık, bu bağlamda dikkat çekmektedir. Milliyetçilik, İslamofobi ve göçmen karşıtlığı eksenindeki söylemleri çerçevesinde, kadınların siyasetteki temsiliyetinin her zaman toplumsal cinsiyet eşitliği anlamına gelmediği; aksine, kadın kimliğinin çeşitli ideolojik bağlamlarda nasıl araçsallaştırıldığını femonasyonalizm ekseninde değerlendirilmektedir. Bu liderlerin karşısında Angela Merkel'in liderliği, bu gruptan ayrıışan özgün bir örnek olarak ele alınmaktadır. Merkel, muhafazakâr bir çizgide siyaset yürütmesine rağmen, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve toplumsal kapsayıcılık gibi Avrupa değerlerine olan bağlılığıyla dikkat çekmiş; 2015 göç krizindeki insani yaklaşımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki temkinli ama istikrarlı tutumu sayesinde, Avrupa bütünleşmesi açısından dönüştürücü bir figür olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda Merkel örneği, kadın liderliğinin femonasyonalizmin dışlayıcı söyleminin ötesinde nasıl bir rol üstlenebileceğini göstermektedir.

Kadın liderliğinin homojen bir kategori olarak ele alınamayacağını ve farklı ideolojik yönelimlerin Avrupalılık kavramı çerçevesinde nasıl anlam kazandığını açıklamak açısından, bu çalışma literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Mevcut çalışmalarda kadın liderler genellikle ideolojik konumları üzerinden sınıflandırılmakta; ancak bu liderlerin Avrupa kimliği ve değerleriyle kurdukları ilişkiler derinlemesine analiz edilmemektedir. Bu çalışma, kadın liderlerin Avrupalılık değerleriyle olan etkileşimlerini hem destekleyici hem de dönüştürücü yönleriyle değerlendirerek, femonasyonalizm gibi kavramların daha kapsamlı şekilde kavramsallaştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Kadın liderlik ve Avrupa değerlerinin çağdaş yorumlarını inceleyen araştırmacılar için kavramsal ve ampirik düzeyde yeni açılımlar sunan bu çalışma; femonasyonalizm, toplumsal cinsiyet politikaları ve Avrupa kimliği arasındaki çok katmanlı ilişkiyi disiplinlerarası bir yaklaşımla değerlendirerek özgün bir katkı ortaya koymaktadır. Nitel bir karşılaştırmalı analiz olan bu araştırma, kadın liderlerin söylem ve temsil pratiklerini eleştirel söylem analizi yöntemiyle inceleyerek, Avrupa değerleri bağlamında kadın liderliğinin taşıdığı potansiyeli çözümlemeyi amaçlamaktadır.

1. BÖLÜM

AVRUPALILIK DEĞERLERİ

1. AVRUPALILIK DEĞERLERİ

Avrupalılık değerlerinin hangi öğelerden oluştuğuna dair literatürde farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, genel kabul gören görüş; bu değerlerin temelde demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ilkelere dayandığı yönündedir. Bununla birlikte, bu temel değerlerle etkileşim hâlinde olan ilişkili referans değerlerin de bulunduğu ifade edilebilir. Çalışmanın devamında bu değerler ele alınarak, Avrupalılık değerlerinin sınırları çizilmeye çalışılacaktır.

Bu çok katmanlı yapı, Avrupalılık değerlerinin tarihsel kökenleriyle ve Avrupa kimliğiyle nasıl ilişkilendiğini anlamayı önemli hâle getirmektedir (Delanty, 1995). Çalışmanın bu bölümünde, söz konusu değerlerin tarihsel ve felsefi kökenleri ile Avrupa kimliğiyle kurduğu bağlar sistematik biçimde ele alınacak; bu çerçevede ilk olarak hümanizm değerlendirilecektir.

1.1. Hümanizm

Hümanizma, humanism veya insancılık kelimeleri, Latince humanismus teriminin diğer dillerdeki karşılıklarıdır. Latince -ismus eki, genellikle bir fikri, bir öğretiyi veya bir kanıyı açıklar. Yani humanismus, insanın ana noktada olduğu bir düşünce sistemi ve hayat felsefesidir. “Homo” sözcüğü insan varlığını anlatırken, “humanus” sıfatı insanla alakalı aitlik ifade eden anlamdan türemiştir (Çalışkan Akçetin, 2018).

Hümanizm, insanın rastgele bir doğaüstü gücü, dini sembole ya da bir inanca değil, insana güvenmeyi ve sebep-sonuç bağı kurmayı metot olarak kabul eden bir anlayıştır. Bu tarzda insan sahip olduğu kapasitenin farkına vararak hedeflerine ulaşmayı sağlayacaktır. Farklı bir biçimde ifade edecek olursak hümanizm, akılcılık ve rasyonaliteyle daha güzel bir hayat ve etik yaşamlara varabilme fikrini savunur. İnsanı hayatının odak noktasında tutan hümanizm anlayışına göre en yüksek hedef insan sevgisi ve yaşam arzusudur (Çalışkan Akçetin, 2018).

Hümanist felsefeye göre, asıl gerçek insanın kendisidir. Hümanizm “İnsanlık sevgisini, insanın yüceliğini hedef ve olgunluk kabul eden bir öğretilerdir” (Varış, 1994). İnsanlar, öteki canlılardan farklılık gösterir ve kendilerine özgü kapasiteleri vardır. “İnsan, bağımsız ve anlamlı bir bütündür. Esas olan, insanların ilgileri, değerleri ve gereksinimleridir. Bütünüyle ele alındığında insan, ruh ve maddenin birleşimidir; ne doğrudan fikir (düşünce) ne de Arkhé (töz) olarak ele alınabilir (Güler, 2018).

Bugün kullandığımız manada hümanizm fikrinin kavram olarak ilk kez Rönesans döneminde ortaya çıktığı görülmektedir. Orta Çağ’ın sisli ve karartıcı ortamından çıkmayı, insanı ve bilimi odak noktasına almayı amaçlayan hümanizm Orta Çağ’dan daha eski köklere sahiptir. Orta Çağ’ın dini, siyasi ve edebi bakışı eleştiri almaya başlayınca insan ve aklın önemi de ortaya çıkmıştır. İnsanın incelenmesi, yeni bilimsel keşifler Orta Çağ’ın ellerinde olan insan aklının tekrar gün yüzüne çıkmasına yardım etmiştir. Tabii ki sadece bilimsel keşifler aracılığıyla aydınlanma olmamış, sanatsal ve edebi çalışmalar sayesinde de bu bakış açısı yayılmıştır. “Bu düşünce, yeniden keşfedilmesi sonucu toplumda daha yaygın hale getirilmiştir.” (Güler, 2018).

Edebi ve felsefi bir düşünce (kavram) olan hümanizm İtalya’da 14. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen modern kültürün önemli bir ögesi olarak Avrupa’nın öteki kentlerine de yayılmaktadır. Hümanizm, insanın kıymetini kabullenen ve onu her şeyin ölçüsü olarak ifade eden, insanın doğasını, güçlerinin miktarını veya ilgilerini konu alan bir felsefedir (Kale, 2019).

Tarih ve edebiyat disiplinlerinde, yöntem ve felsefesini bilhassa 16. yüzyıl Avrupası’nda yenilenen Eski Çağ metinlerinin analiz edilmesinden alan hümanizm, felsefi açıdan da insandaki temel özelliklerin ilerletilmesini hedefleyen düşünce ve felsefi akımların hepsi olarak tanınmaktadır. Latin ve Yunan dillerine dayalı öğretim yöntemi de hümanizm kapsamında yer almaktadır. Orta Çağ’dan modern zamanlara geçiş, Rönesans dönemi olarak isimlendirilmektedir (Kadioğlu, 2011).

Antik Çağ’dan itibaren bireyin önemine yapılan vurguların çoğalması ile insan ve insana ait değerleri temel alan bir hayat şekli ortaya çıkmıştır. Bu hayat şekli Orta Çağ’da dinle ilişkilendirilmek, dünyaya günahkâr bir varlık olarak gelmiş olan insan, kendisinin “kurtuluşunu” sağlamaya çabalamıştır. Rönesans döneminden itibaren Grekçe ve Latince öğreniminin çoğalması, klasik eserlere dönülmesinde etkili olmuş,

matbaanın kullanım yerlerinin çoğalmasi ile beraber okuyup sorgulayan yeni bir insan modeli ortaya çıkmıştır. İnsan esasını ve değerini vurgulayan hümanizm, 16 ve 17. yüzyıla büyük kültürel eylemler ve yenilikler sunmuştur (Çağlıyan, 2023).

19. yüzyıla gelindiğinde tarih, sıradan insanların hayatlarından bahsedilen, toplumsal etkenlerin göz önünde bulundurulduğu, diğer disiplinler ile olan bağlarının analiz edildiği bir bakış ile ele alınmıştır. Bu olayın önemli nedenlerinden biri, hümanizmdir. Hümanizm ile birlikte tarih yazımında idealizm etkenini kaybetmiş, tarihin orta noktasına insan figürü yerleşmiştir. Tarihin oluşumunda bu yeni solukla birlikte insan ve onun etrafında gelişen bütün olay ve olgular gerçekçi bir bakış ile dönemin koşulları göz önünde bulundurularak yeniden değerlendirilmiştir (Çağlıyan, 2023).

1.2. Hoşgörü

Hoşgörü sözcüğünün etimolojisi Farsça bir sıfat olan tatlı, hoş, ilgi çeken, haz veren, latif ve beğenilen manasındaki hoş / huş kelimesi ile Türkçe bir fiil olan görmekten görü kelimesinin bir araya getirilmesiyle kurulan bileşik bir sözcüktür (Aslan, 2001).

Toplumsal bir varlık olan insan bu niteliğin bir icabı olarak öteki insanlarla birlikte yaşamaktadır. Birbirinden farklı insanların bir araya gelerek oluşturduğu birimler “toplum” olarak isimlendirilir. Topluluk içinde birlikte yaşayan kişilerin birbirlerinden farklı nitelikleri olması sebebiyle farklı fikir, duygu ve hayat stillerinin olması kaçınılmazdır. Toplum yaşamının sağlıklı olarak varlığını sürdürebilmesi için de insanların birbirlerine yönelik barışçıl bir tavır sergilemeleri ve hoşgörü hissiyle yaklaşmaları gerekir. Dolayısıyla toplum yaşantısının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi adına hoşgörü bilinci oluşmalıdır. Hoşgörü kişilerin birbirlerine yönelik sevgiyle ve saygıyla yaklaşımlarını anlatmaktadır. Hoşgörü kavramı aynı zamanda parametrelerinin değiştirilmesini kabul ve bu farklılıklara saygıyı göstermeyi barındırır. Bu yaklaşım büyük olasılıkla problemleri barışçıl yollarla çözümlemeyi içerir (Çavuş, 2019).

Hoşgörünün İngilizce’de karşılığı tolerans(tolerance) kavramıdır. Tolerans ve hoşgörü birbirinin yerine kullanılmaktadır. Fakat ifade ettikleri manalar yönünden

farklılıklar vardır. Tolerans, başkalarının fikirlerine, yaptıklarına ve inançlarına karışmamak onlara tahammül etmektir. Farklılıkları hoş görmeden katlanmak mecburiyetinde olmaktır. Hoşgörü ise farklı olanları hoş görerek, nasılsa öyle, olduğu gibi kabullenmektir (Türe ve Ersoy, 2014).

Hoşgörü, evrensel anlamda barışa katkı sunması açısından mühim bir değerdir. Hem kişiler arasındaki ilişkilerde hem de gruplar arasındaki ilişkilerde saygı, sevgi ve anlayışın filizlenmesi için hoşgörü ve farkındalığının ilerlemesi büyük bir öneme sahiptir. Bununla beraber, hoşgörünün neyi kapsayıp neyi kapsamadığının net olarak anlaşılması gerekmektedir. Başka bir söyleyişle, hoşgörünün çizdiği sınırların açık bir biçimde belirlenmesi, doğru anlaşılmasını sağlar. Bir kişinin hislerine, fikirlerine ve hayat biçimine saygı gösterilmesi, zorba eylemlere tepkisiz olunacağı manasına gelmiyor. Her insan hür olarak yaşama ve hoşgörüyle karşılaşma hakkına sahip olsa da, bu hak öteki insanların temel hak ve özgürlüklerine zarar verme yetkisi sağlamıyor. Aksi halde, suça alan yaratılmış olur. Yani, hoşgörü hakkı hiçbir şekilde suç işleme ya da başkalarına zarar verme hakkı olarak yorumlanmamalıdır. Hoşgörünün gereği, insanların birbirlerine karşılıklı saygı göstermesidir (Çavuş, 2019).

Hoşgörü bu çağda evrensel olarak önemli kabul edilmiştir. Konuyla ilgili UNESCO 1995 senesinde Hoşgörünün İlkeleri bildirgesi (Declaration on Principles of Tolerance) hazırlamıştır. Bu beyannameye göre hoşgörünün anlaşılması adına dört öge bulunmaktadır. Bahsedilen dört öge şu biçimde izah edilmektedir:

- Farklılıklara Saygı: Hoşgörü, kendinden farklı olan her şeye saygılı olunmasını gerektirir. Bu anlayış, kişisel farklılıkların kabul edilmesini ve toplumsal çeşitliliği desteklemektedir. Adalet, vicdan özgürlüğü, din, ırk, dil gibi farklı unsurlara karşı saygı duyulması gerekliliği vurgulanır. Hoşgörü, bir açıdan yasal bir zorunluluk iken, öte yandan toplumsal bir ihtiyaçtır.
- Evrensel Haklar ve Özgürlükler: Hoşgörü, farklı olanlara yönelik bir iyilik göstergesi değil, tam aksi bir sorumluluk ve görevdir. Saygı, bütün bireylerin hak ettiği bir değerdir ve hoşgörülü bir tavır lütuf gibi algılanmamalıdır.
- Toplumsal ve İnsani Görev: Hoşgörü vesilesiyle hukukun üstünlüğü, demokrasi, çoğulculuk ve insan hakları desteklenir. Evrensel insan hakları

kabul edilir ve sert düşünceler veya önyargılar etrafında hareket edilmez (UNESCO, 1995; Türe ve Ersoy, 2014).

1.3. İnsan Onuru

İnsan onuru kavramını tarif etmek için kavramın doğuşundan bahsedilmelidir. İnsancılık (hümanizm) fikri, Batının aydınlık evresinde Orta Çağ'ın skolastik düşünüşüne karşı eski Latin ve Yunan kültürü en üst düzey medeniyet örneği olarak ortaya çıkmıştır. İnsan varlığı ile insan sevgisini en yüce ideal ve hedef kabul eden felsefe, sanat, bilim ve düşünceyi bu yolda ilerleten öğretilerdir (İzveren, 1988). Hümanizm fikrinin daha büyük köklü etkileri, özellikle 1. ve 2. Dünya Savaşlarının ardından yapılan Birleşmiş Milletler, Avrupa ve Helsinki insan hakları anlaşmalarında ve bu anlaşmalardan ilham alarak hazırlanan yeni anayasa kurallarında görülmektedir (İzveren, 1988). Şu an ki modern iş hukuku da daha fazla işçinin (ve çoğunlukla insan emeğinin) korunması hedefine odaklanan, tamamıyla hümanizm fikrinin insancıl ilkelerinden ilham alan “sosyal himaye” kurallarının tamamıdır. (İzveren, 1988). Anlaşıldığı üzere insancılık ilkesi Rönesans zamanında tabii hukuk fikri ile ilerletilmiştir, ancak sonrasında pozitif düzenlemelere girmiş ve bugün için pozitivist anlayış çevresinde değerlendirilebilecek bir kavram halindedir. İnsan onuru kavramı, insanın en üst kıymet şeklinde kabul edildiği hümanizm ilkesinden ortaya çıkmıştır (Çakar, 2012).

13. yüzyılın ilk dönemlerine dek olan Oxford İngilizce Sözlüğü'nde “onur”un ilk tanımı” onurlu veya haklı olmak özelliği; asalet, liyakat, kıymet, kusursuz” şeklindedir. Teorik açıdan insan onuru kavramının özü ve kaynakçası Antik Çağ'da bulunabilir. “Onur” sözcüğü, gerçek manası Latince onur ve saygı anlamını taşıyan “dignitas” kelimesinden almaktadır. Bu kavram insan sıfatıyla bağlantı kurulduğunda, bütün insanların doğuştan ve eşit olan bir kıymeti olduğuna ve bu sebeple sosyoekonomik hali, sağlık durumu, etnik kökeni, yaşı, ideolojik düşünceleri, cinsiyeti veya dini ne olursa olsun en çok saygı ve önemin taktim edilmesi gerektiğini belirtmek için kullanılır. İnsan onuru ve insan hakları, yalnızca soyut kavramlar olarak ele alındığında yaşanabilir bir gerçeklik sunmazlar. Bu kavramların somut anlamı ve ağırlığı; özgürlük, akıl, topluluk ve tarih gibi insanın doğrudan deneyimlediği gerçeklikler çerçevesinde ortaya çıkar. Bu soyutluk sorunu yalnızca insan onuru

kavramına özgü değildir. Carozza'nın da belirttiği gibi, insan haklarının yorumlanması ve yargısal değerlendirmesi bağlamında en temel ve yaygın ilkeler açısından da benzer zorluklar söz konusudur. Örneğin denklik, barış ve adalet gibi temel değerler; “demokratik toplum”un gerekliliklerine ilişkin sınırlama ölçütleri; uygunluk ve orantılılık esasına dayanan yargısal testler ile yetki ikamesi ve kamu yararı gibi yapısal ilkeler bu kapsamda değerlendirilebilir. Tüm bu ilkeler, bağlama göre önemli ölçüde farklılaşabilen çeşitli anlamlara sahiptir ve tanımlarının yeterince net olmaması, onları ciddi düzeyde manipülasyona açık hale getirir. Bununla birlikte, insan hakları bağlamında uygulanabilir fikirlerin ve ilkelerin temellendirilmesinde, insan onuru kavramı ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Kaya, 2022).

“Felsefe Terimleri Sözlüğünde insan onuru, ‘insanın fikir üreten, kazanan ve bağımsız bir varlık olarak sahip olduğu değer; insan olarak insanın değeri’ şeklinde sınıflandırılmıştır (Parmaksızoğlu, 2018). “İnsan onuru,’kişinin kendine ait olduğu izzetinefis, şeref, haysiyet, saygı, özsaygı” ve başka bir tarif ile de “başkalarının sergilediği saygının temellendiği bireysel prestij, değer, şeref olarak anlamlandırılmıştır. Yani onur kavramının açıklamasını, insana gerek kendisi ve gerekse diğerleri aracılığıyla duyulan saygı olarak anlatılması olasıdır. Buradan anlaşılacağı üzere insan onuru tarif edilmesi güç bir kavramdır. Aslında genel özgürlük ve ahlak gibi alanı ve sınırları kolaylıkla belirlenemeyen, insan eylemlerinin büyük bir evresini içeren, soyut bir kavramdır (Parmaksızoğlu, 2018).

1.4. Özgürlük

İlkçağ felsefesinde akıl zeminine oturtulan özgürlük farklılaşan toplumsal ve kültürel yapıyla Orta Çağ'da çeşitli bir mana kazanmıştır. “Zeka ve irade insanı karşıt yönlerde iten karşıt güçleri şeklinde düşünölmeye” (Jones, 1969) başlanmıştır. Felsefenin sisteminde ve içeriğinde değişim yaşandığı bu zamanda hür irade, ahlak, fazilet, özgürlük, din ile temellendirmek, dini desenlerle anlatılmak istenmiştir (Akgün, 2013).

Klasik Antik Çağ da köleler efendilerinin mülkü kabul edilmiştir. Yasal manada kölelere zarar vermek insan haklarına değil efendinin haklarına karşı bir saldırı şeklinde görölmektedir. Aynı bir deve çalındığında ya da bir mülke zarar

verildiğinde olduğu gibi hasarın giderilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Orta Çağ da ise özgürlük tam bir otorite savaşı olarak kabul edilmiştir. Magna Carta (Magna Carta: Orta Çağda ilk defa kralın yetkilerini sınırlayan belge), özgür insan, yasaların etkisinden kaçınmanın ve malından mahrum bırakmanın karşısında durmuştur. Eski ve Orta Çağ İngilizcesinde, özgürlük çoğunlukla muafiyet manasını taşımaktadır (Bauman, 2015). 12. yy. ile başlayan geç Orta Çağ'da kasabanın özgürlüğü, özgürlüğün seçilmiş yurttaşlara verilmesi hakkını da kapsamıştır. şehrin içinde üretim ve dağıtım sınırlanmadan ilerleme hakkı elde etmiştir. Bir genelleme yapıldığında özgürlüğün Antik ve Orta Çağ kullanımlarına bakıldığında aslında modern bir kavram olmadığı anlaşılmaktadır (Ağırman, 2016).

Özgürlük, tarih boyunca ve günümüzde hem toplumların genelinde hem de bireylerin yaşamında vazgeçilmez bir değer olarak kabul edilmiştir. Ancak özgürlük kavramının geniş ve çok boyutlu yapısı nedeniyle, farklı dűřünürler bu kavramı tanımlamakta ortak bir görűşe varamamışlardır. Her filozof, özgürlüğü kendi perspektifinden değerlendirmiş ve farklı anlamlar yüklemiştir. Bu durum, özgürlükle ilgili pek çok tanım ve yaklaşımın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneđin, 18. yüzyılın önemli dűřünürlerinden Montesquieu, özgürlük kelimesinin birçok farklı anlam taşıdığını ve çeşitli dűřüncelere yansıdığını belirterek, bu kavramın çok yönlü yapısına dikkat çekmiştir (Ak, 2015).

Bir devletin ekonomik ve siyasi açıdan başka devletlere bağımlı olmaması, o devletin bireylerinin özgür olduğunu göstermek için yeterli değerdir. Gerçek anlamda bireysel özgürlük, bireylerin ülkede herhangi bir zorlama ya da baskı olmadan yaşayabilmeleri ile mümkün olur (Dursun, 2009).

Özgürlük kavramı çok katmanlı ve karmaşık olduğu için tarih boyunca farklı dűřünürler tarafından çeşitli tanımlar geliştirilmiştir. Bazı yazarlar özgürlüğü “bağımsızlık” ile eř anlamda kullanmakta ve onu “dışsal tüm baskı, kısıtlama ve zorlamalardan uzak olma hali” olarak tanımlamaktadır (Dursun, 2009).

En geniş anlamıyla özgürlük, insanı bireysel bir varlık olarak ele alındığında irade özgürlüğü; toplumsal bir varlık olarak değerlendirildiğinde ise siyasal özgürlük şeklinde ifade edilmektedir (Urhan, 2016).

1.5. İnsan Hakları

Günümüzde insan hakları denildiğinde, akla genellikle Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin "Her birey özgür ve onur ile haklar açısından eşit doğar. Akıl ve vicdan sahibidir ve birbirine karşı kardeşlik duygusuyla davranmalıdır" ifadesi gelmektedir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ise 4 Temmuz 1776 tarihinde "İnsanlar eşit yaratılmıştır. Tanrı, onlara doğuştan vazgeçilmez haklar vermiştir. Yaşam, mutluluk ve özgürlük arayışı temel haklar arasında yer almakta, hükümetlerin amacı ise bu hakları koruyup güvence altına almaktır" şeklinde önemli bir anlayışı ortaya koymuştur. Bu anlayış, 26 Ağustos 1789'da Fransız Kurucu Meclisi tarafından kabul edilen 'İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi' ile de paralellik göstermektedir. Bildirgenin ilk maddesinde "İnsanlar özgür doğar ve haklar bakımından eşittir" denilmekte ve herkesin sadece insan olmasından dolayı devredilemez, evrensel ve engellenemez haklara sahip olduğu vurgulanmaktadır (Çoban Döşkaya, 2024).

Tarihte ilk kez insanlar, daha adil ve yaşanabilir bir dünya düşüncelerini dile getirmek için insan hakları söylemini araç olarak kullanmışlardır. Çünkü insan hakları, ulaşılması mümkün olan hedefleri talep eden bir gerçekçilik anlayışını yansıtmaktadır. Bu çerçevede insan haklarının, geçmişte denenilen ancak başarıya ulaşamayan daha büyük ideallerin geride bıraktığı boşluğun bir sonucu olarak ortaya çıktığı sürece anlam kazandığı söylenebilir(Moyn, 2007, aktaran Akyüz ve Göktepe, 2016). Burada söz konusu edilen başarısız ideal, sosyalist blokun çözülmesiyle birlikte savaşı, sömürsüz ve eşitlikçi bir dünya ütopyasının zayıflamasıdır. Bu çöküşten sonra oluşan boşluğu insan hakları düşüncesi doldurmuş, bu nedenle Moyn ve bazı düşünürler insan haklarını "son ütopya" olarak nitelendirmiştir (Akyüz ve Göktepe, 2016).

Bu bağlamda en temel belgelerden biri olan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1945 yılında Kuruluş Anlaşması'nı imzalayan Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanmıştır. Anlaşmada yer alan temel ilkelerden biri, hiçbir ayrım gözetmeden tüm insanların hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasıdır. Anlaşmaya taraf olan devletler, bu ilkeleri kabul ederek kendi hukuk sistemlerini bu değerlerle uyumlu hale getirmeyi ve insan haklarının küresel düzeyde yaygınlaşmasını desteklemeyi taahhüt etmişlerdir. 1948 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen beyannamenin ilk maddesi, "Tüm insanlar hür, onur ve haklar yönünden eşit doğarlar"

ifadesiyle yalnızca temel eşitliği vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda cinsiyet eşitliğini ve diğer hakları da güvence altına almıştır. Buna ek olarak, herkesin bu haklardan özgürce ve ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Ancak bu metin, kadınların eşitlik taleplerine tam anlamıyla cevap veremediğinden, kadınlara yönelik ayrımcılığın engellenmesi amacıyla 1979 yılında “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi” kabul edilmiştir (Akyüz ve Göktepe, 2016).

1.6. Eşitlik

Tarihsel yönden “Eşitlik İlkesi” ilk kez Kuzey Amerika koloni Devletlerinin hak bildirilerinde normlandırılmıştır. Kuzey Amerika’daki anayasal gelişimde özellikle John Wise yoluyla Pufendorf’un ve William Blackstone aracılığıyla Christian Wolff’un etkisi gözlemlenmektedir. Pufendorf ve Wolff, yalnızca bireylerin “doğal özgürlükleri”ni değil, aynı zamanda doğuştan gelen eşitliklerini de savunmuşlardır. Bu eşitlik anlayışı, insan onuru temelinde gerekçelendirilmiş ve tüm insanların eşit özgürlüğüyle birlikte değerlendirilmiştir. Wolff, Pufendorf’un temellerini attığı düşünceleri geliştirerek, insanın doğuştan sahip olduğu hakları içeren bir haklar listesi oluşturmuş ve bu listenin başına “Tüm insanlar doğuştan eşittir” ifadesini yerleştirmiştir (Gören, 2016).

Eşitlik kavramı kimi zaman yanlış biçimde aynılık ya da benzerlik anlamında kullanılsa da esas olarak bireyler arasında herhangi bir değerın adil şekilde dağıtılması anlamına gelir. Eşitliğin ne olduğuna dair farklı anlayışlar, paylaşılan şeyin niteliğine göre çeşitlilik gösterebilir. Eşitliğin en çok karşılaşılan üç biçimi şunlardır: İlk olarak, bireylerin yaşamlarının eşit ahlaki değere sahip olduğu düşüncesine dayanan ve insanların eşit doğduğu fikrini içeren kurumsal eşitlik, ikincisi, insanların toplumsal yaşam içindeki hak ve yetkilerini belirleyen statülerin dağılımında görülen, hukuk önünde eşitlik ya da “her birey bir oy” şeklinde siyasette yansımaları bulan biçimsel eşitlik, üçüncüsü ise herkesin aynı başlangıç noktalarına sahip olmasını veya benzer yaşam fırsatlarına erişebilmesini ifade eden fırsat eşitliğidir (Urhan, 2016).

Siyaset felsefesi tarihine, klasik dönemden modern döneme kadar bakıldığında, siyaset düşüncesinin temelinde eşitlik ve eşitsizlik kavramlarının yer aldığı anlaşılır.

Klasik siyaset düşünürleri, insanı doğuştan siyasal ve toplumsal bir varlık olarak değerlendirerek, doğuştan gelen farklılıkları ön plana çıkarmışlardır. Buna karşın modern siyaset filozofları, toplumsal yapının sonradan inşa edildiğini savunmuş ve tüm insanların doğası gereği niteliksel olarak eşit olduğunu öne sürmüşlerdir (Küçükalp, 2023).

Sartori'nin ifadesiyle, demokrasi ve eşitlik kavramları, başlangıçta bir protesto ideali olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda eşitlik, keyfi eşitsizliklere, baskıcı güce ve sistematik ayrıcalıklara karşı bir tepkinin ifadesi olmuştur. Bu bağlamda eşitlik kavramı, demokrasiden önce ortaya çıkmıştır ve bu ilk döneminde demokrasiyle doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, demokrasinin var olmadığı koşullarda da eşitlik talepleri bulunmuş, ancak bu eşitliklerin hepsinin demokrasinin bir sonucu olduğu söylenemez. Örneğin, yasa önünde eşitlik (isonomia) ve yasaların eşit şekilde uygulanması gibi ilkeler, Antik Yunan demokrasisinde sınırlı da olsa gözlemlenmiştir. Ayrıca, Antik Yunan'da kullanılan "isotes" kavramı ile bugünkü eşitlik anlayışı arasında geçen uzun süreç boyunca, hukuk, din ve ahlak felsefesi alanlarında eşitlik teması sürekli olarak işlenmiştir (Baltacı, 1996).

Dolayısıyla, eşitliğin yalnızca bir kısmı demokrasiyle birlikte doğmuş ya da onunla gelişmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, eşitlik düşüncesi en fazla gücünü ve yaygınlığını demokratik sistemler içinde bulmuştur. Bu nedenle, "demokrasinin eşitlik anlayışına katkısı nedir?" sorusu önem kazanmaktadır. Bu soruya yanıt verirken tarihsel kaynaklardan biri olan Fransız Devrimi'nin önemli belgelerine başvurmak mümkündür. 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 6. maddesi, "Tüm vatandaşlar eşit olduklarından, kamu görevleri ve makamlar liyakate göre herkese eşit şekilde açıktır" ilkesini ortaya koymuştur. 1793 Beyannamesi ise bu durumu daha özlü biçimde şöyle ifade eder: "Eşitlik, herkesin eşit haklara sahip olmasıdır." 1795 tarihli beyanname ise, eşitliği daha net şekilde tanımlar: "Eşitlik, yasa tarafından korunma ya da cezalandırılmada herkesin aynı kurallara tabi olmasıdır. Doğuştan gelen ayrıcalıklar ve iktidarın kalıtsal aktarımı bu ilkeye aykırıdır (Baltacı, 1996).

Bu belgeler, Fransız devrimcilerinin öncelikle soylu sınıfın ayrıcalıklarına karşı çıkmak amacıyla eşitlik talebinde bulunduklarını ortaya koyar. Ancak bu devrimlerin öncüsü olan burjuvazi, toplumun tüm kesimleri için geçerli olacak bir

eşitlik anlayışıyla hareket etmiş değildir. Nitekim 1789 Bildirgesi’nde mülkiyet hakkı “dokunulmaz ve kutsal” olarak ilan edilirken, özgürlük ve hakların ekonomik yönü göz ardı edilmiştir. Çünkü ekonomik eşitsizlikler tartışmaya açıldığında, bu durum ekonomik eşitliği gündeme getirecektir. Oysa burjuvazi, büyük ölçüde ekonomik güç aracılığıyla üstünlük sağlamış ve toplumsal düzeni bu yolla değiştirmiştir. Bu nedenle, 19. yüzyılda gelişen demokrasi anlayışı, yalnızca orantılı bir eşitlik fikrini benimsemiştir. Aslında bu, aristokratik eşitsizliklerin biçim değiştirerek demokratik yapıya entegre edilmesinden ibarettir (Bilke, 2022).

1.6.1. Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik İlkesi

Kavramsal olarak eşitlik, iki ya da daha fazla boyutta, yapı, değer, nicelik ve nitelik açısından bakıldığında birbirlerinden az veya çok olmadıklarını anlatır. (Öden, 2003). Toplumsal hayatta ise eşitlik kavramı, “Bütün özneler eşittir.” önermesinde vardır. Fakat olgusal manada iki ya da daha çok öznenin her daim aynı şartlarda olabilmesi olası değildir. Bu sebeple eşitlik ilkesi, ilk önce olgusal değil normatif karakterli olup, tüm öznelerin belirli değişken ve nitelikler doğrultusunda eşit muameleye tabi tutulması gerektiğine ilişkin bir ön kabulü anlatmaktadır. Hukuk düzeni dahilinde farklı statülere sahip kişiler açısından şartların gerektirdiğine bakılarak farklı getiri ve mesuliyetlerin öngörülmesi gerekmektedir. Yani eşitlik ilkesi, “benzer haldekilere benzer, farklı haldekilere ise farklı muamele etme eğilimi” ile açıklanmaktadır (Blackstone, 1967). Bu açıklama, aynı zamanda ilkenin uygulama yerinin sadece birden çok öznenin aynı zamanda var olduğu bir statükoda meydana gelebileceğini öngörür. Yani eşitsizlik ve eşitlik arasında olan diyalektik, toplumsal hayata özgüdür. Öden’in (2003) de açıkladığı üzere, toplumsal yaşam, herkesin kendi kuvvet ve yeteneklerine bağlı ele aldığı getirileri diğerleri ile paylaşması biçiminde örgütlenmiş, ise eşitlikçidir. Kaldı ki eşitlik ilkesinin bütün bu özelliklerinden toplumsal özneler arasındaki denkliğin bir çeşit “aynılık” durumu ile özdeşleştirilebileceği neticesine varılmamalıdır. Ülkemizde eşitlik ilkesi, 1924 Anayasası md. 69; 1961 Anayasası md. 12; 1982 Anayasası md. 10’da yer almaktadır. (Bayır Oğuz ve Tarcan, 2024).

1.6.2. Sosyal Güvenlik ve Eşitlik İlkesi

Eşitlik ve eşit davranış görme uğraşı insanlıkla yaşıt bir uğraştır. İnsanlar, yaşamlarını sürdürdükleri toplum içerisinde özellikle eşit davranışlar görmek, farklı bir muameleyle karşılaşmamak ve ayrımcılığa uğramamak için mücadele vermişlerdir. Bütün insanların eşitlik mücadelesine insanlığa ışık tutan filozoflar, fikir adamları önyak olmuşlardır. İlahi dinler ise tüm insanların eşitlik mücadelesine güçlü destek olmuştur (Baltacı, 1996).

1.7. Demokrasi

Kavramsal olarak “Demokrasi, kendi iradesini yerine getirecek kişilerin seçilmesiyle halk yönünden, meselelerde karar vererek ortak iyiyi içeren siyasi kararlara ulaşmak için var olan kurumsal düzenlemedir” (Yurtoğlu Pek, 2023).

İ.Ö. 5 yüzyılda ortaya çıkan ve o tarihten itibaren bir siyasal bir kavram şeklinde kullanılmıştır. Kelime anlamı olarak “halk iktidarı, iktidarın halka ait olması”dır (Çil, 2015).

Robert Dahl’ın (2001) da ifade ettiğı üzere, Yunanca demos, (insanlar) ve kratos, (yönetmek), kelimelerini bir araya getirerek demokrasi veya demokratia terimini ilk defa kullananlar Yunanlılar, büyük bir olasılıkla Atinalılar olmuştur. Fakat Dahl’ın dēmos ve kratos’a yüklediğı bu anlamlar daha da arttırılabilir. Eski Yunanca’da demos “halk”ın yanında “fakir halk kitlesi” ve “vatandaşlık” tanımlarını da içermektedir (Aktaş, 2015).

Demokrasi dönemden döneme göre farklı uygulanış şekilleriyle uygulanmıştır. Bu uygulama biçimleri demokrasiyi nasıl anlayıp yaşama uyguladığımızın da göstergesi olmaktadır. Dolayısıyla demokrasinin ilk meydana gelişi Eski Yunan kentlerindeki demokrasiden şu anda bahsetmek mümkün değildir. Demokrasi, realite olarak farklı türden farklı değişkenlerin gidişatından, uygulanış şekli de değişim göstermektedir (Kaya, 2017).

İkinci Dünya Savaşı’nın sonrasında bütün dünyaya yayılan demokrasi, daha başarılı bir seçenek olmadığı müddetçe en iyi yönetim şeklidir. Fakat, demokrasi sahip olduğu unsurların noksansız kullanıldığı alanda tam anlamıyla var olabilir (Değirmencioğlu, 2024).

1.8. Sosyal Adalet

Sosyal adalet toplumun farklı kesimlerinde, yaşam koşulları ve gelir seviyeleri gibi ekonomik etki izlenirken, fırsatlar, kolaylıklar dikkate alınarak bu değişkenlere göre, sosyal alanda sağlanan uyum olarak ifade edilmektedir (TDK, 2016). Sosyal adalete yönelik bütün değerlendirmelerin zemininde, tüm insanın doğal şekilde değerli olduğuna dair temel inanç vardır (Çakır, 2017).

En sade tanımıyla sosyal adalet; toplumda hem faydaların hem de sorumlulukların adil bir şekilde dağılması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, toplumun genelinde adil paylaşım yapıldığına dair ortak bir kanaat oluşması beklenir. Toplumsal yaşamın pek çok alanında kendini gösteren adalet ilkesi, eşitlik kavramı ile tamamlanır. Bu bağlamda, toplumun üyeleri siyasi açıdan eşit haklara sahip olmalıdır. İnsanların ekonomik durumu, inancı, etnik kimliği ya da sosyal konumu ne olursa olsun, siyasal katılım süreçlerinde herkes eşit söz hakkına sahip olmalıdır. Siyasal eşitlikten söz edebilmek için karar alma sürecinden etkilenen her bireyin sürece katılma ve fikir beyan etme özgürlüğü bulunmalıdır. Hukuk önünde eşitlik ise, adil ve istikrarlı bir toplum düzeni oluşturmanın temelini oluşturur (Çakır, 2017).

Sosyal adalet kavramı, etkisi geniş olan ve toplumsal dengeyi gözeten yönüyle yalnızca soyut bir düşünce değil; aynı zamanda toplumsal işleyiş için somut bir gerekliliktir. Bu bağlamda, gelir dağılımı meselesi sosyal adaletin merkezinde yer alan başlıca unsurlardan biridir (Çetin, 2015).

Ancak, adalet ve eşitlik kavramları her zaman aynı anlama gelmez. Eşitlik kavramı evrensel ve doğal bir nitelik taşımaktadır. Ancak doğrudan yasalara dayanan adaletin her zaman eşit sonuçlar doğurmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yasaların herkese aynı şekilde uygulanması ilk bakışta adil görünse de uygulamada eşitlik ilkesinin zedelenmesine neden olabilir. Burada ifade edilmek istenen, yasalar çerçevesinde kurulan adalet düzeninin eşitlikten uzak sonuçlar yaratabileceği olasılığıdır. Bununla birlikte, bireylerin kanunlar karşısında eşit olduklarına dair inançları, bu sürecin adil olduğu yönünde bir algı oluşturur. Bu algı ise, uygulamada sonuç eşitliği sağlanmasa bile, işleyişin bireylerin bilinçaltında meşru hale gelmesine neden olur (Koç Başar, 2022).

1.9. Hukukun Üstünlüğü

Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü kavramlarını değerlendirmeye öncelikle dilsel boyutlarıyla yaklaşmak isabetli olacaktır. Almanca kökenli Rechtsstaat terimi “hukuk devleti”ni, İngilizce kökenli rule of law ifadesi ise “hukukun üstünlüğü” ilkesini karşılamakta olup, her iki kavram da devletin tüm organlarının ve kurumlarının anayasa başta olmak üzere hukuk kurallarına ve evrensel hukuki ilkelere bağlı olması gerektiği idealine işaret etmektedir (Dicey, 1885/1959). Ancak bu kavramlar, felsefi temelleri ve anayasal yapıları açısından birbiriyle tamamen örtüşmemekte, genellikle farklı kuramsal arka planlara dayandıkları kabul edilmektedir (Bektaş, 2022).

Hukukun üstünlüğü ilkesinin tarihsel gelişimi, sınırsız ve mutlak iktidarın keyfi kullanımıyla ortaya çıkan düzensizliklere karşı, hukuki düzenin bir zorunluluk olduğu düşüncesinin izlerini çok eskiye, Antik uygarlıklara kadar götürmektedir. Eskiçağ ve Ortaçağ düşünürleri, keyfi iktidarın karşısına hukuka bağlı yönetimi koyarak düzenin sağlanabileceğini savunmuşlardır. Hukuk bu çerçevede, keyfilikten uzak, akıl, sağduyu, doğal düzen ve nesnellik ilkeleriyle özdeşleştirilmiştir. Örneğin Aristoteles, “yasaların her şeyin üstünde olması gerekir” diyerek, bu temel ilkenin benimsenmediği bir yönetim biçiminin kolayca despotizme dönüşeceği uyarısında bulunmuştur (Uygun, 2022).

Bugün anladığımız şekliyle hukukun üstünlüğü düşüncesi ise, daha çok Modern Çağ’ın ürünü olarak Avrupa’da şekillenmiştir (Tamanaha, 2004). 18. yüzyılda İngiltere’de ilk defa sistematik hale getirilen bu ilke, dönemin birçok düşünür ve hukukçusunun katkısıyla geliştirilmiş, zamanla devletin temel niteliği haline gelmiştir. Kıta Avrupa’sında bu düşüncenin benimsenmesi daha geç bir dönemde gerçekleşmiş ve uygulamada İngiliz anlayışından belirgin biçimde ayrılan yaklaşımlar geliştirilmiştir (Uygun, 2022).

A.V. Dicey’nin katkısıyla daha da sistematize edilen hukukun üstünlüğü ilkesi, modern devlet anlayışının temel yapı taşlarından biri haline gelmiştir. Thomas Hobbes’un görüşlerinde de görülebileceği üzere, modern devletin temel işlevi, özgürleşen bireylerin karşı karşıya gelen iradelerinin bir üst otorite aracılığıyla denetlenmesidir. Bu bağlamda devlet, farklı birey iradelerinin çatıştığı alanda düzen kuran bir güçtür. Hukukun üstünlüğü (rule of law) ve hukuk devleti (Rechtsstaat)

ilkeleri, modern devlet fikriyle birlikte düşünölmekte; bu devlet modeli ise, Hobbes'un deyimiyle "yeryüzündeki Tanrı"ya, yani Leviathan'a dayanmaktadır (Yaylalı,2018).

Terminoloji açısından değeriendirildiğinde, "hukukun üstünlüğü" kavramının tanımında halen küresel ölçekte ortak bir uzlaşa sağlanamamıştır (Tamanaha, 2004). Ancak buna rağmen, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği bu kavramın temel esaslarını ortaya koymuştur. 2004 yılında yayımlanan Genel Sekreterlik raporuna göre hukukun üstünlüğü; bireylerin yanı sıra, özel ve kamusal tüm kurumların -devlet organları da dâhil olmak üzere- ulaşılabilir, eşit şekilde uygulanan ve uluslararası hukuk normları ile uyumlu olan yasalara tabi olmalarını ve bu yasalara karşı sorumlu tutulmalarını kapsamaktadır (UN, 2004). Aynı raporda, hukukun üstünlüğü kavramının şu ilkelere dayandığı belirtilmiştir: kanun önünde eşitlik, yasalara karşı sorumluluk, kanunların adil biçimde uygulanması, kuvvetler ayrılığı, karar alma süreçlerine katılım, hukuki öngörülebilirlik, keyfilikten uzak durma ve usul ile yasa uygulamalarında şeffaflık (Telli, 2018).

1.10. Çoğulculuk

Günümüz dünyası, tarihin hiçbir döneminde görülmediğı kadar yoğun bir biçimde çoğulluk olgusunun çeşitli yönleriyle kendini gösterdiği bir döneme girmiştir. Küreselleşmenin en belirgin özelliklerinden biri olan bu çoğulluk hali, artık dünya toplumlarını doğu-batı, kuzey-güney gibi dinsel, ekonomik ya da kültürel temelli gruplara ayırmanın anlamını ve olanağını büyük ölçüde yitirmiştir. Sınırların ve engellerin azaldığı günümüzde, karşılıklı diyalog ve etkileşim, insanî varoluşun temel bir gerekliliğı haline gelmiştir. Artık hiçbir din, kültür, kimlik ya da topluluk, kendi başına ve dış etkilerden bağımsız biçimde varlığını sürdüremez; tüm insan toplulukları karşılıklı bağımlılık ve etkileşim içindedir. Bugün, çeşitlilik içeren tek bir insan topluluğı olarak bir arada yaşamayı sürdürmek zorundayız. Bu bağlamda, "farklılıklarla birlikte yaşamak nasıl mümkün olabilir?" sorusu, çağımızın en temel insanlık meselelerinden biridir (Bayram, 2006).

Çoğulluk kavramı tarihsel olarak hep var olmuştur; ancak çağımızda değışen, bu olgunun "çoğulculuk" biçiminde daha yüksek bir bilinç ve değeri sistemiyle değeriendirilmesidir. Çoğulluk, her toplumda bireyler arasında var olan farklılıkların

birer gerçeklik olarak tanımlanmasıdır. Çoğulculuk ise, bu çeşitliliği bir değer, bir zenginlik olarak gören ve onun korunup geliştirilmesini savunan bir düşünce tarzını ifade eder. Dolayısıyla yeni olan şey, farklılıkların kendisi değil; bu farklılıklara yönelik anlayış ve yaklaşım biçimidir. Gerçek bir çoğulculuk anlayışı; bireylerin edebî, dinî, etnik, kültürel ve sanatsal değerlerine saygı duymayı, özgünlükleri kabul etmeyi, insani farklılıkların dinamik yapısını ve geçişkenliğini tanımayı ve tüm bu farklılıkları barışçıl bir etkileşim ortamında yaşatmayı içerir. Çoğulculuk, farklılıkların tarif edilmesinden daha fazlası yani, çoğulculuk, farklılıkların birbirleri ile ilişkilerinin olması, etkileşimini ve alakalarını kapsamaktadır (Bayram, 2006).

Antropologlar, sosyologlar ve siyaset bilimcileri dünyada etnik bilinç canlanmasının ve pek çok batı ülkesinin, yaygın uluslararası göçler neticesinde değişiklik gösteren demografik karakterini git gide anlamaya başlamıştır. Modern ulus devlet içerisindeki yaygın etnik farklılığın mevcudiyetinin tanınması, çoğulculuk, çok kültürcülük ve etnisite gibi kavramların artan Çoğulculuğun çağdaş manada üç mühim boyutu gösterilebilir: İlk evrede, Asya ve Afrika'daki gibi, batı dünyasındaki pek çok ulus-devletin de sadece kültürel yönden homojen değildir aynı zamanda, etnik açıdan çeşitli ve çoğulcu bir yapıya da sahip olduğu git gide görülmektedir. Etnik azınlıkların çoğunluk nüfusunun temel görüşüne entegrasyon sorunu ve ihtilafı bir olaydır. Çoğul toplumlar, pek çok etnik grubu ortak ekonomi ve merkezi bir siyasal sistemde kontrol eder olarak açıklayabiliriz. Savaştan sonraki evrede, ülkeleri ve kıtaları aşmış benzeri olmayan göç dalgasını görmekteyiz. Yoğun olarak devam eden bu göçler, dinlerin, dillerin ve kültürel geleneklerin milli sınırlar dahilinde ve ötesinde çoğalan bir çeşitliliğine sebep olan ve homojen milli kültürler kavramına meydan okudu (Momin, 2010).

Modern toplumlarda ortak yaşamı sürdürebilme sorunu, tarihsel süreçte başarıyla uygulanmış bir arada yaşama deneyimlerini yeniden gündeme taşımıştır. Bu ersosunun ortaya çıkmasında, modern ulus devlet baskıcı yapısının etkisi büyüktür. Çünkü ulus-devlet anlayışı, doğası gereği farklılıklara kapalı ve çoğulculuğu dışlayan bir siyasal temele sahiptir. Bunun nedeni, ulus-devletin ulusal kimlik bilinci etrafında şekillenen tekçi, merkeziyetçi ve dayatmacı bir karakter taşımasıdır. Bu yapının farklı olanı nasıl karşılayacağı sorusuna genellikle asimilasyon, etnik temizlik ya da birlikte barış içinde yaşama gibi farklı yaklaşımlarla cevap verilir. Bu seçenekler

arasında en insani olanı ise şüphesiz barış içinde bir arada yaşayabilme seçeneğidir. Ortak yaşam deneyimlerinin geliştirilmesinde dünyanın kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına tüm insanlık tarihinden alınacak dersler büyük önem taşır. Bu bağlamda tek bir modelin yetersiz olduğu; çeşitli, çoğulcu modellere ihtiyaç duyulduğu açıktır. Zira çoğulculuk ve sağlıklı iletişim, insan yaşamının temel gerçeklerindendir (Bakan ve Tuncel, 2012).

Bu doğrultuda, Avrupa Birliği içinde çoğulculuğu hayata geçirme çabaları dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği içinde çoğulculuğu oluşturmak üzere etkin bir çalışma yapabilmek için çeşitli girişimler yapılmıştır. Fakat bu girişimlerin tümünün benzer özelliği Avrupa “da medya sahasında çoğulculuğu sağlama adına pozitif çalışmalar olmakla birlikte gerekli yerlerden destek görememeleridir. Sivil toplum kuruluşları, yönetimler ve türlü grupların bu mevzuya kayıtsız davranışlar sergilemelerinden dolayı günümüze dek etkin bir çoğulculuğu sağlayıcı çalışma uygulanmamıştır (Kayış, 2019).

1.11. Empati

Empati terimi, İngilizce’de “empathy” olarak bilinmekte ve Türkçeye Fransızca “empathie” sözcüğünden geçmiştir. Bu kavram, Yunanca’daki “em” ve “patheia” sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşur. Latince’de “em” içeri, içine ya da içinde manasına gelirken, Yunanca’daki “pathos” sözcüğü his, acı, algılama gibi manalara sahiptir. Dolayısıyla, empati kelimesinin anlamı “içsel algı” veya “duygusal nüfuz” olarak tarif edilebilir. Türkçede empati çoğunlukla “duygusal yakınlık”, “anlayışlılık” ya da “eşduyumluluk” terimleriyle ifade edilir. Empati, başkalarının hislerini ve bulundukları halin veya davranışlarının arkasındaki motivasyonu anlamak ve hissetmek olarak tanımlanır (Ersoy ve Köşger, 2016).

Kişinin kendisini karşısındaki insanın yerine koyması onun hislerini, fikirlerini, algılarını doğru olarak anlayabilmesi ve bu durumu ona iletmesi evresidir. Olayı başka birinin bakış açısından görebilmek ya da anlamak şeklinde de tanımlanabilmektedir. Empati kurmak kişinin karşısındaki kişiye hak vermesini gerektirmemektedir. Mühim olanın onun hislerini ve fikirlerini anlamaya çabalamasıdır. Empati kelimesinin ilk kullanımı, güzel sanatlardaki estetik hayatı

açıklamaktadır. Alman estetikçilerin kullandığı “Einfühlung” terimi 1873 yılında “kişinin güzel obje içerisine yansması” şeklinde ifade edilmiştir. Psikoloji literatüründe ise empati kavramı ilk kez 1897’de Lipps tarafından kullanılmıştır (Ersoy ve Köşger, 2016).

Almanca’da “Einfühlung” terimi, bir kişinin kendisini karşısındaki nesneye yansıtması, onun içinde var olduğunu hissetmesi ve böylece o nesneyi benimseyip anlaması sürecini tanımlamaktadır. Empati kavramının Almanca karşılığı olan “Einfühlung”, bir başkasının yerine kendini koyabilme yeteneği anlamına gelir. İngilizce ifadeyle bu durum, “başkasının ayakkabılarını giymek” şeklinde açıklanmaktadır. Empati, bireyin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun duygu, düşünce ve algılarını doğru şekilde kavrayıp bunu kişiye yansıtması sürecidir. Başka birinin perspektifinden olayı anlamak veya görmek olarak da tanımlanabilir. Ancak empati kurmak, mutlaka karşısındaki düşüncelerine katılmak anlamına gelmez; önemli olan, onun his ve düşüncelerini anlamaya çalışmaktır (Ersoy ve Köşger, 2016).

Empatinin insan ilişkilerinin pek çok alanında mühim bir rol aldığı genel şekilde kabul görse de de kişi ve kamu/devlet aşamasında insan haklarının yenilenmesi ve güvenceyle alınmasındaki rolü oldukça tartışmalıdır. Empatik hislerin insan hakları yönünden mühim olduğu gösterilirken, şiddeti, ayrımcılığı ve özellikle “öteki” olarak hissedilen ve kabul edilenlere yönelik haksız tavır ve hareketlerin meydana gelmesi sebebi ile insan hakları ihlallerini harekete geçirebileceğini de ileriye sürülmektedir. Lynn Hunt, çağdaş insan hakları kurallarının tanınmasının, empatinin kapsamının genel olarak kabul edildiği 18. yüzyıla kadar gidebileceği savunmaktadır. Modern insan haklarının köklerinin Aydınlanma felsefesine temel aldığı sıkça dile getirilse de Hunt, insan haklarının kabul edilmesinin ve yenilenmesi aynı seviyede hislere bağlı bir biçimde gerçekleştiğini ifade eder. Hunt’a göre empati, insan haklarının uygulanmasında ana bir bileşendir. İşkence ve buna eş içeriğe sahip olan romanlar, insan hakları kavramının tarihi ilerlenişi üstünde büyük etki sağlamış (Düğer, 2023).

1.12. Cinsiyet Eşitliği

Eşitlik, bilinç ve pozitif ayrımcılık, tarihsel bazda ötekileştirilmiş grupların, ilk önce eğitim, istihdam ve siyaset gibi alanlara katılımda bulunarak bu gruplara temsil

imkânı vermeye çabalayan bir sürü kurumsal politika ve uygulamayı anlatmaktadır. Pozitif ayrımcılık politikaları farklılıklar zemininde bir politika anlayışı ile yakından alakalıdır. Yani etnik aidiyet, ırk ve cinsiyet gibi çeşitliliklerden oluşan fiili ayrımcılığın önünde durmak amacıyla bu farklılıkların lehine olacak, telafi edici bir “ayrımcılığı” savunur (Ülker, 2024).

Toplumsal cinsiyet temelli eşitlik politikaları, özellikle 1960’lar ve 70’lerde öne çıkan ikinci dalga feminizmin, cinsiyet ayrımcılığına ilişkin topluma getirdiği kapsamlı eleştirilerle şekillenmiştir. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet kavramı, kadınların toplumdaki konumunun biyolojik farklılıklardan değil, her toplumda yerleşik olan cinsiyetçi yapılarla ilişkili olduğunu savunarak feminizm açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Günümüzde feminist analizlerde en çok başvurulan araçlar arasında toplumsal cinsiyet (gender) ve bakım (care) kavramları bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet, kadının bağımlı, edilgen ve zayıf bir konumda tutulduğu toplumsal güç ilişkilerine işaret eder. Bu sebeple, ilk feminist dalgada öne çıkan eşit haklar talebinin ötesine geçilerek, tüm toplumsal yapıların ve ilişkilerin dönüştürülmesi hedeflenmektedir (Koray, 2011).

Toplumsal cinsiyet kavramı yalnızca çeşitli konuları kapsamamakta, aynı zamanda bir talebi, bir farkındalığı ve temel bir adalet arzusunu da içermektedir. Bu kavram, mevcut adaletsizlik düzenine işaret ederken, toplumsal cinsiyet eşitliği ise kadınların temel insan haklarına ulaşma taleplerini dile getirir; bu talepler onların insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerine yöneliktir (Aydın, 2015).

Avrupa Birliği’nin anayasal niteliğe sahip temel metni olan Lizbon Anlaşması da toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda önemli hükümler içermektedir. Anlaşmanın ikinci maddesinde, Birlik, insan hakları temelinde kurulmuş bir yapı olarak tanımlanmakta ve bu değerlerin kadın-erkek eşitliğinin hâkim olduğu bir toplum için ortak değerler olduğu vurgulanmaktadır. Üçüncü maddede ise, Birlik, tüm eylemlerinde bu eşitliğin korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmayı taahhüt etmektedir. Ayrıca, “Birlik, tüm faaliyetlerinde kadın ve erkekler arasındaki eşitliği teşvik eder” ifadesi de bu anlayışı desteklemektedir (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011).

Bu hükümler, Avrupa Birliği'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışını ortaya koymakla kalmayıp, aynı zamanda bu alanda geliştirilecek politikalar için yön gösterici nitelik taşımaktadır. Kadın temsili, birliğin eşitlik ve insan haklarına verdiği önemi ve ayrımcılıkla mücadele konusundaki kararlılığını da yansıtmaktadır (Kılıçarslan, 2024).

1.13. Barış

Savaş ve barış kavramları, uluslararası hukukun temel taşlarından biri olarak kabul edilen Hugo Grotius'un 1625 yılında yayımladığı *De Jure Belli ac Pacis* adlı eserle alanın önemli başlıkları arasında yer almıştır (Keskin Ata, 2014).

Genel anlamda barış (sulh), bir devletin savaş hali dışında bulunduğu durumu ifade eder; başka bir deyişle, savaş öncesi ve barış anlaşmasının ardından devletlerin durumunu tanımlar. Hukuki açıdan ise barış, savaş halinde olan devletler arasında dostane ilişkilerin yeniden tesis edilmesi anlamına gelir. Lyon'un tanımına göre barış, herkesin çatışma, ön yargı, düşmanlık veya haksızlık gibi engeller olmaksızın varlığını sürdürebilmesi ve başarılı olabilmesidir. Barış; bireylerin, diğer herkesin sahip olduğu hakları tam olarak kazanabilmesi için tüm sorumluluklarını yerine getirmesidir. Ayrıca barış, farklılıklara karşı hoşgörü ve esneklik gösterme yeteneğiyle de bağlantılıdır (Aktaş ve Safran, 2013).

Sir Henry S. Maine, 19. yüzyılın ortalarında açıkladığı “savaş insanlık tarihi kadar eski görünmektedir fakat barış modern bir buluştur” sözü ile tarih boyu savaşla alakalı genel yaklaşımı sadece bir cümle ile özetlemiştir (Maine, 1890). Savaşın insanlık tarihi kadar eski kabul edilmesi gibi, “siyasi birimlerin birbirine yönelik yürüttüğü organize şiddet” biçimindeki tabiri üstünde büyük ölçüde bir uzlaşma sağlanmıştır (Bull, 2002). Bu tanım bakıldığında, savaş halinde olmayan ülkeler barış halindedir ve barışa yönelik bu yaklaşımın tarihsel olarak da baya eskiye dayanmaktadır. Örneğin, Grotius (1625/2005), ülkelerin savaş ve barış durumunda kullanıldığını savaş ve barış durumlarından birinde olduğu belirtmektedir. Örnekleri arttırabileceğimiz bu yaklaşımlar, savaş ve barışa yönelik iki mühim eğilimi aktarmaktadır. Bunlardan ilki, savaşın uluslararası ilişkilerin doğal bir fenomeni olarak ele alınmasıdır. İkincisi ise barışın savaş olmama hali şeklinde ifade edilmesidir.

Uluslararası ilişkilerde, özellikle Soğuk Savaş evresi kuramsal yaklaşımlarının etkisiyle pek çok kavram tarihsel açıdan ele alınmayan, verili kabul edilmiş ve hatta tarihselleştirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan şu ana kadar uluslararası ilişkilerde barışa evrilen ana yaklaşımlar analiz edildiğinde barışı hâkim ideolojinin tarif ettiği ve kurduğu görülmektedir. Uluslararası ilişkilerin devlet ya /ya da devletlerden oluşan sistem oluşturulan argümanları, barışı teorik tartışmaların odağından uzaklaştırmaktadır. (Ünlü, 2020).

İkinci Dünya Savaşı sonrası sağlanan barışın korunması en azından sistemin başat güçlerini sıcak bir çarpışma yaşamaktan alıkoyduğu ve aralarında sağlanan dengeyi devam ettirebilmeleri yönünden mühim ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. Bu sistem başarısıyla ve istikrarla kurulmuş, çatışmalar ise merkez dışında, çevre topraklar üstünde olmuştur. (Çelik, 2005).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği, Birleşmiş Milletler 'in ana hedefinin savaş ve şiddet içeren kültürlerden uzaklaşıp, barış ve şiddetten arındırılmış bir ortam oluşturmayı amaçladığını belirtmektedir. Barış kültürü, sosyal etkileşimi teşvik eden özgürlük, demokrasi, insan hakları, adalet, hoşgörü, dayanışma, şiddeti reddetme, çatışmaları çözme adına yapılan diyaloglarla şiddeti engellemeyi hedefler. Birleşmiş Milletler ve UNESCO, 1995 yılındaki kararlarıyla 1996 yılını Hoşgörü (Tolerans) yılı ilan etmişlerdir. UNESCO, hoşgörüyü, şiddet içeren koşullardan ve durumlardan huzurlu bir ortama geçiş olarak tanımlamaktadır (United Nations General Assembly, 1995; UNESCO, 1995).

1.14. Küresel Sorumluluk

Küreselleşmenin etkilerinin çoğalmasıyla beraber daha çok ulusal çerçevede düşünülen sosyal sorumluluk bundan sonra küresel olarak düşünülmeye başlamıştır (Starret, 1996). Küresel sorumluluk bireylerin topluma yönelik olan sorumluluklarını küresel açıdan birbirine bağlayan bir kavramdır (Nakamura ve Watanabe-Muraoka, 2006). Küresel sosyal sorumluluk tüm canlılar, doğa ve bunların bir bütün olarak ortaya çıkardığı dünyaya karşı sorumlulukların olmasıyla alakalıdır. Doğal çevrenin kirlenmesi, ozon tabakasının incilmesi, elektro manyetik alan yaydıkları o tehlikeler, silahlı çatışmalar, doğal ortamın kirlenmesi gibi insanlık ve yeryüzünde tehdit

oluşturan büyük problemlerin önüne geçmesi küresel sosyal sorumluluğu karakterinin bir parçası olmuştur (Başer ve Kılınç, 2015).

İnsanoğlu, yüzyıllar boyunca doğayı sınırsız bir kaynak olarak görmüş, bu nedenle doğaya karşı gerekli özeni göstermeyerek onu kirletmiş ve çevresel sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır. İnsan ve doğa arasındaki ilişki dengesizleşmiş, insanın geliştirdiği üretim teknikleri ve yöntemler karşısında doğanın kendini yenileme kapasitesi zorlanmış, hatta bazı bölgelerde çevresel tahribat geri dönüşü mümkün olmayan boyutlara ulaşmıştır. Çevre sorunlarının sınır tanımayan yapısı, sadece belirli bir ülkeyi ya da bölgeyi değil, tüm dünyayı etkileyen küresel bir sorun haline gelmiştir. Bu küresel nitelik, insanlığı çevresel problemlerin çözümünde birincil sorumluluğu üstlenmeye zorlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren çevre sorunlarına yönelik artan farkındalık ve girişimler hem toplumların gündeminde hem de uluslararası çevre politikalarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Uluslararası alandaki ilk önemli gelişme, 1972'de gerçekleştirilen Stockholm Konferansı olmuştur. Bu toplantıda, ülkelerin kalkınma düzeylerindeki farklılıkların gözetilmesi gerektiği ve kalkınmanın temel amaç olarak benimsenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, çevre koruma çabalarının kalkınma hedefleriyle çatışmaması gerektiği anlayışı kabul görmüştür. Bu çerçevede, "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlar arasında dengeli bir ilişki kurma hedefiyle ortaya çıkmıştır (Sipahi, 2010).

Sürdürülebilir kalkınmanın uygulanması ve kurumsallaşması sürecinde ise yönetim yaklaşımı önemli bir destek unsuru olarak öne çıkmıştır. Başka bir ifadeyle, yönetim modeli, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve küresel çevre sorunlarıyla mücadelede çok sayıda aktörün katılımını sağlayan, kapsayıcı bir yönetim biçimi olarak uluslararası platformlarda kabul görmüştür (Sipahi, 2010).

1.15. Sosyal Sorumluluk

Kelly (2001), sosyal sorumluluğu, kurumların toplum karşısındaki yükümlülüklerini yerine getirerek topluma katkı sağlayan, duyarlı ve bilinçli birer vatandaş gibi hareket etmeleri gerektiği anlayışı olarak tanımlamaktadır.

Sosyal Sorumluluk bireylere aile içinde verilen terbiye, inandıkları dinin kuralları, anane ve görgü kuralları gibi birtakım sebeplerden dolayı sosyal bir biçimde hareket ederler (Torlak, 2007). İyilikte bulunma ve iyi bir birey olma hisleri sosyal sorumluluk kavramının var olmasında mühim bir yere sahiptir. Tek tanrılı dinler ya da başka büyük kapsayıcı inanç sistemleri kişilere yararlı bir insan olma yoluna teşvik etmekte ve bu idealde yönlendirmekte de bulunmaktadır. Bu yönde kişiler mal varlığını, servetini ya da sürelerinin bir kısmını öteki insanların hayrına kullanmakta ve kendini yenileme hedefiyle eylemde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla hem içinde oldukları cemiyet nezdinde hem de inandıkları inanç sisteminde güzel bir yere varmaya uğraşmaktadırlar (Başer ve Kılınç, 2015).

1.16. Sürdürülebilirlik

İnsan, doğanın bir parçası olmasına rağmen diğer canlılardan farklı olarak çevreyi dönüştürme ve çoğu zaman da tahrip etme eğilimindedir. Bu tahribatın fark edilmesi ve önleyici önlemlerin gündeme gelmesi 20. yüzyılın ortalarına dayanmaktadır. Nüfus artışı, sanayileşme ve şehirleşme gibi gelişmeler, çevresel farkındalığın önemini ortaya koymuştur. Duran'a (2011) göre, sürdürülebilir kalkınma kavramı ilk kez 1980'lerde Birleşmiş Milletler'in, yoksulluk, aşırı nüfus artışı, kuraklık, ormansızlaşma, iklim değişiklikleri ve açlık gibi global sorunları incelemesiyle gündeme gelmiştir. Günümüzde sürdürülebilirlik, mühendislikten modaya, tarımdan gastronomiye, ekonomiden mimariye kadar hayatın birçok alanında çözüm aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilirlik kavramı doğal kaynakların tükenmesine karşı alınması gereken stratejik bir önlem olarak kabul edilmektedir. Çevresel sorunlar; tüketim alışkanlıklarının gözden geçirilmesi, insan sağlığının korunması, yoksulluğun azaltılması, hava, su, toprak ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sosyal adalet ve insan haklarının güçlendirilmesi gibi pek çok alanı kapsamaktadır (Mamur, 2017). Bu doğrultuda, çevre merkezli problemlerin hafifletilmesi veya çözülmesi; çevresel ve sosyo-kültürel gelişmenin dengelenmesinde büyük bir rol üstlenmektedir (Kayahan ve Çevik, 2021).

Sürdürülebilirlik teriminin ilk somut kullanımı ormancılık alanında ortaya çıkmıştır. Henüz kömür yakıt olarak yaygınlaşmadan ve Sanayi Devrimi'nin etkileri hissedilmeden önce, odun yakıt olarak oldukça fazla kullanılıyordu. Bu nedenle,

ağaçlara olan yoğun bağımlılık ormancılıkta düzenlemeye duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Sürdürülebilirlik bu çerçevede ilk kez 1713 yılında Hans Carl von Carlowitz tarafından, “kesilen yaşlı ağaçların yerine yeterli sayıda genç ağacın dikilmesiyle orman dengesinin korunması” fikriyle tanımlanmıştır (Pisani, 2006). Bu kavram köken olarak oldukça eskiye dayansa da özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde kapsamlı bir şemsiye kavram olarak yaygınlık kazanmıştır. Rachel Louise Carson’ın çevre kirliliğini ele aldığı 1962 tarihli “Sessiz Bahar (Silent Spring)” adlı eseri, sanayileşmenin ekosisteme verdiği zararları Batı dünyasında gündeme taşımıştır. Benzer şekilde, E. F. Schumacher’in 1973’te kaleme aldığı “Küçük Güzeldir” adlı eserinde hâkim iktisadi sistemin doğaya ve insanlığa verdiği zararlara dikkat çekilmiş; bu olumsuzlukların giderilmesi için önerilerde bulunulmuştur (Akçakaya, 2022). 1970’lerde yaşanan petrol krizinin ardından petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte ekonomik büyümede yavaşlamalar görülmüş ve enerji kullanımında verimlilik ön planda tutulmaya başlanmıştır. 1970-1985 yılları arasında ise tüketici hareketleri artmış, bu doğrultuda yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir (Aktaş, 2017). Tüm bu gelişmeler, insanlığın çevresel sorunlara karşı küresel düzeyde önlem alma ihtiyacını fark etmesini sağlamış ve bu konuda çeşitli çözüm yolları geliştirilmiştir (Köşker ve Gürer, 2020).

1.17. Güvenlik

Sınırları oluşturulmayan güvenlik kavramının anlaşılması içinde pek çok açıklamanın olduğu görülmektedir. Güvenlik sosyal bilimlerde yaygın olan çerçeve ve boyutlara karşılık gelen, konulara, kişilere toplumsal örf ve adetler ile değişen koşullara ve olaylara uyarlanan ana bir kavram olarak görülmektedir. Güvenlik kavramı barış kavramıyla yakından ilgilidir ve ulus devlet, devlet-üstü ve devlet-dışı aktörler için “olağanüstü tedbirler” i zorunlu kılan bir değer ve eylem hedefi barındırmaktadır (Brauch, 2008). Güvenlik kavramı en sade hali ile kaygılar, tehditler ve tehlikelerden korunma yani güvende olma duygusu manasını taşımaktadır. Güvenlik kişiyi diğerlerinin verebileceği zarardan uzakta tutmak, güvende ve iyi bir ruh hali anlamını taşımaktadır (Bakan ve Şahin, 2018).

Avrupa Birliği’nin kuruluş süreci de esasen kıtadaki güvenlik kaygılarından doğmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nın getirdiği yıkım ve acıların tekrar yaşanmaması

amacıyla, Avrupa devletleri arasındaki anlaşmazlıkları sona erdirmek ve kalıcı barış ile güvenliğı sağlamak için, sosyal, ekonomik, mali ve siyasi alanlarda entegrasyonu esas alan, nihai olarak uluslar üstü bir Avrupa Devleti oluşturmayı hedefleyen bir birliktelik kurulmuştur (Şöhret, 2013).

Devletlerin uluslararası arenada ortaya çıkmasıyla birlikte, güvenlik konuları dış politika oluşturulmasında ve uygulanmasında kritik bir rol oynamış ve bu önemin gelecekte de devam edeceği öngörülmektedir. (Keskin Ata, 2014).

2. BÖLÜM

LİDERLİK

Leadership, İngilizce bir sözcük olan “lead” (öncülük eden) sözcüğünden türeyen “leader”(lider) sözcüğünün Türkçe manası ise; önder, kılavuz, yön gösteren, rehber ve reis anlamını barındırmaktadır. Toplamların meydana gelmesi ile liderlik unsuru tarih sahnesine çıkmıştır. Nerede bir topluluk meydana geldiyse o topluluğun içerisinde o topluluğa yön gösterecek ve etkileyebilecek bir lider her zaman varlığını göstermiştir çünkü bir toplumun idare edilmesi ve ileriye taşınabilmesi toplumdaki bireylerin iyi organize olması ile mümkün olur (Karaarslan, 2018).

Liderlik kavramsal olarak bireyleri belirli bir hedef etrafında toplayabilme, bir amaca yönlendirme, hitap ettiği kişileri ikna edebilme kabiliyetine sahip olmak ve kişileri motive edebilmektir (Emli, 2016).

Liderlik insanlığın var olduğu zamana kadar uzanan bir kavram olarak açıklanabilir. Sosyal bir varlık olan insanların beraber yaşamaya başlaması ile ihtiyaçlar daha belirgin hale gelmiştir ve belirli bir düzenin oluşması ve devamının gelmesi için liderin varlığı önemli bir gereklilik olarak meydana gelmiştir. (İnan ve Serinkan, 2020). Geçmişten günümüze kadar devam eden evrede bu gerekliliğin daha çok hissedilebildiği açıklanabilir. Bilimin ve teknolojinin gelişmesinin devamlılığı, çalışanların geçmişe göre beklentilerinin artması, rekabetin çoğalması, işletmelerde insan kaynaklarının etkili bir biçimde yönetilmesi gerekliliğini öne çıkarmıştır (Erşahin, 2024).

Tarih boyu insanlar, yönlendirmiş ya da yönlendirilmiştir. İnsanların gruplar şeklinde yaşayan sosyal özellikli canlılar oldukları gibi oluşturdukları grupları yönetecek ve onları amaçlarına götürebilecek liderlere de ihtiyaç vardır. Belli hedeflere yönelmiş insan topluluklarının meydana gelmesi ve eyleme geçirilmesi, her insanda olmayan başka bir beceriyi ve ikna etme yeteneklerini gerektirmektedir. (Küçüközkan, 2015). Liderlik, tarih boyu her evrede vardır ve hiyerarşik bir doğası olan insanoğlunun gelecekte liderden vazgeçemeyeceğinden bahsetmek yanlış olmayacaktır (Ogurlu, 2012).

Tarihsel evrede liderlik kavramının koşullara, duruma ve zamana göre güçlü eşikliklerden geçtiği görülüyor. (Hodgetts ve Luthans, 2013, aktaran Şimşek ve Garipoğlu, 2016) Liderlerin gösterdiği davranışlar yönelik ‘her zaman ve her yerde geçerli olan tek ve iyi bir liderlik tarzının olmadığı’ belirtilmiştir (Yenel, 2018). Etkin bir liderlik anlayışının ortaya konması için ise kullandıkları çeşitli yöntemleri liderlik yöntemleri olarak açıklanmışlardır. Lider ve liderlik yöntemleri, yaşanan süratli değişiklikler ile rekabet koşullarının çeşitlenmesi neticesinde doğru şekilde kullanıldığında grup birlikteliği ve iş verimliliği olarak farklar yaratabilir. Bolman ve Deal (1991) örgütleri ve liderliği anlamlandırmak için dört çerçeve modelini geliştirmiştir. Bunlar; yapısal, politik, sembolik ve insan kaynağıdır (Dursun, Günay ve Yenel, 2019).

Kouzes ve Posner (1987) ise liderliği “başkalarını ortak arzular boyutunda mücadele etmek için eyleme geçirme sanatı” şeklinde tabir edilmiştir. Sergioanni (1997), lider tarifinde, liderin eşitlik, demokratik toplum yapısını ve sosyal adaleti teşvik etmekle yükümlü olduğunu ve insan potansiyelini eyleme geçirerek gereksinim ve beklentilerini karşılayarak bağlılık ve performans seviyelerini çoğaltmaya yönelik motive edici eylemlerde olması gerektiğinden bahsetmiştir. Liderlik, günümüzde devam eden sosyolojik, küresel ve teknolojik değişimlerin ekseninde karmaşık bir görev durumuna gelmiştir (Göbel, 2023).

1. LİDERLİK KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Antik dönemlerde liderlik ve bu kavrama yüklenen anlamlar, geniş halk kitleleri üzerinde etkili olan figürlerle birlikte anılmış, zaman zaman da mitolojik tanrılarla özdeşleştirilmiştir. Örneğin liderin iletişimdeki yetkinliği Hermes ile, stratejik düşünme becerisi Athena ile ve güç unsuru ise Zeus ile bağdaştırılmıştır. Mısır medeniyetinde liderlik anlayışı, tanrı-kral kavramıyla paralellik göstermiştir. Benzer şekilde, Antik Çin’de de liderlik düşüncesinin izlerine rastlandığı bilinmektedir. Tarihsel süreçte pek çok ünlü bilim insanının liderlik hakkında çeşitli yorumlar yaptığı farklı kaynaklarda dile getirilmektedir. Bu bağlamda, liderlik kavramının ilk olarak Platon tarafından “çevreyi dolaylı biçimde yönlendirme” anlamında tanımlandığı öne sürülmektedir. Ksenophon’un kaleme aldığı Cyropaedia, liderlikle ilgili yazılmış ilk eser olarak kabul görmektedir. Aynı yazarın Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) adlı

yapıtında da etkin ve etik liderlikle ilgili önemli bilgilere yer verildiği bilinmektedir. M.Ö. 58-52 yılları arasında Julius Caesar'ın Roma Senatosu'nda yaptığı konuşmalarda da liderlerde bulunması gereken niteliklerden söz edildiği aktarılmaktadır. “Lider” kelimesinin ilk defa 1300’lü yıllarda kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Ayrıca 19. yüzyılın başlarında İngiliz Parlamentosu’na dair belgelerde liderlik kavramına rastlanmıştır. Orta Çağ boyunca daha çok güç ve otoriteyle özdeşleştirilen liderlik, 20. yüzyılda demokratik yapıların yaygınlık kazanmasıyla birlikte farklı anlamlar kazanarak daha sık gündeme gelmiştir. Liderlik ile alakalı çalışmalara baktığımız zaman birçok olumlu veya olumsuz liderlik örnekleri görmekteyiz. Mustafa Kemal Atatürk, Martin Luther King, Adolf Hitler ve Büyük İskender gibi tarihte yer alan kişilerdir. Bu isimler arasında Hitler ırkçı değerleri olan ahlaki yönden negatif tarafları ile kötü bir örnek teşkil ederken Mustafa Kemal Atatürk ‘ün liderlikle alakalı çalışmalarda özel bir yeri vardır. Tarih sahnesinde yer alan karizmatik liderlerden biri olan Atatürk; politik, askeri ve sivil alanlarda güçlü olan bir lider olma özelliği ile öne çıkan bir kişidir. Büyük bir dönüşümü gerçekleştirmiş ve bir milleti arkasına alarak değerli izler bırakmıştır (Sözen Şahne ve Şar, 2015).

2. LİDERLİK NİTELİKLERİ

Birçok farklı liderlik tipi vardır. Fakat güven, vizyon, tavır ve karakter bütün lider tiplerinin ortak unsurlarını oluşturur (Decrane, 1998). Gerçek liderlerin karakter olarak adaletli ve dürüst bir yapıda olduğunu ve bunun yönetmelik ve yasadan değil etik değerlerden meydana geldiğini, açık bir tutum sergilediklerini ve güvenilir olduklarından bahsetmek gerekmektedir (Uzun, 2016). Ayrıca asıl liderler; mütevazı olan diğer insanlara yönelik eşit davranmaya yönelen, mizah yönüne sahip olan, zayıf ve güçlü yönleri konusunda kendisine karşı açık olan ve kendilerini yenilemek hususunda reaksiyon alan kişidir (Uzun, 2016).

2.1. Liderlik: Hedef ve Yön Belirlemenin Önemi

Alice Harikalar Diyarında adlı eserde dikkat çekici bir sahne yer alır:

Alice, birkaç adım ötede, bir ağacın dalında oturan Cheshire Kedisi’ni fark edince heyecanlanır.

Kedi, Alice'i görünce sadece gülümsemekle yetinir.

Kız utangaç bir şekilde söze başlar: "Cheshire Kedi, acaba bana hangi yöne gitmem gerektiğini söyleyebilir misin?"

Kedi ise şöyle yanıt verir: "Bu, varmak istediğin yere bağlı."

Alice, "Gideceğim yerin pek bir önemi yok" der.

Kedi de bunun üzerine, "O zaman hangi yöne gittiğinin de pek farkı yok" cevabını verir.

Alice, "Yeter ki bir yere ulaşayım" diyerek açıklama yapar.

Kedi de bu sözleri şöyle tamamlar: "Elbette bir yere varırsın, yeter ki yürümeye devam et."

Cheshire Kedisi'nin sözleri oldukça anlamlıdır. Eğer nereye ulaşmak istediğinizi bilmiyorsanız, herhangi bir yol sizi oraya götürebilir. Ancak açık bir hedefiniz varsa, o zaman kaynaklarınızı etkili şekilde kullanır, insanları harekete geçmeye teşvik eder ve onlara ilham verebilirsiniz. Şunu akıldan çıkarmamak gerekir: liderlik, yalnızca sizin ne yaptığınızla değil, etrafınızdaki insanlara ne yaptırabildiğinizle ilgilidir. Gerçek bir lider, insanları ortak bir amaç etrafında bir araya getirir ve onları bu yolda birlikte ilerlemeye ikna eder (Thurgood, 2023).

3. LİDERLİK TEORİLERİ

20. yüzyıl başlarında örgütlerin, toplulukların daha iyi idare edilmesi hususunu bilimsel bir alanda vurgulamak ve kavramsallaştırmak için meydana gelen liderlik teorileri, öncelikle liderlerin fiziksel ve kişilik nitelikleri çalışmaları üstüne temellendirilmiştir. 20.yy başlarından liderlerin kişilik ve fiziksel niteliklerini merceğe alan araştırmalar; ileriki dönemlerde liderlerin tavırları ve kişilik özelliklerine dayanan karar verme tarzları üzerine odaklanarak çalışmaların genel kabul görme düzeyini arttırmıştır (Gözükara, 2014).

Liderlik teorilerinin tarihsel ilerleyiş evresi gözden geçirdiğinizde, özellik teorileri, davranışsal teoriler, durumsallık teorileri ve modern teoriler olarak dört ana dönemle karşılaşmaktadır (Cinnioğlu, 2018).

Liderlik; geçmişten günümüze çeşitli perspektifler ile incelemek ve fazla sayıda teorinin ileriletildiği bir olgu niteliğindedir. Bu teoriler, evrelere göre değerlendirildiğinde farklı bakış açıları ile incelenmektedir. Yani 1900-1950 zaman aralığında liderin, fiziki karakteristiklerinin ve yeteneklerinin doğuştan geldiğini ve öyle olduğunu kabul eden “Özellikler Teorisi” döneme etkisini ifade ederken 1950-1970 yıllarında yönetim evresince liderin sergilemiş olduğu davranışlara yoğunlaşıldığı “Davranışsal Liderlik Teorisi” yer aldığı görülmektedir. 1970-1980 yıllarında da başka hallerde, farklı liderlik tarzlarının gerekli olduğunu varsayan “Durumsal Liderlik Teorisi” fikri etkindi. 1980 yılından şu zamana kadar gelen zamanda ise durumsal liderlik yaklaşımının devamı olarak da nitelendirilen “Modern/Yeni Liderlik Teorisi” etkiliydi (Bal ve Ufacık, 2024).

Liderlik teorilerinin gelişiminde başka aşamalar bulunmaktadır (Schriesheim, Tolliver ve Behling, 1984, aktaran Oğurlu, 2012) Öncelikle özellik teorisi, lideri lider yapan geniş kapsamlı niteliklerin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu niteliklerin doğuştan olan ve her olaya uygulanabilir olduğu ve değişmez olduğu kabul edilmektedir. Galton (1869, aktaran Oğurlu, 2012) tarafından ileri atılan “büyük adam” teorisi bu fikri yansıtmaktadır. İlk dönemlerdeki pek çok araştırmacı zaman, durum ve yere göre büyük liderlerin meydana geldiğini izah etmiştir (Oğurlu, 2012).

3.1. Özellikler Teorisi

Bilimsel manada ilk olarak sistematik biçimde gözden geçirildiği teori, özellikler teorisidir. Bu teori, liderlik tiplerinin belirlenmesiyle; liderlik rollerini dolduracak doğru kişilerin seçimi için oluşturulmuştur. Özellikler teorisinden liderlerin sahip oldukları nitelikler yönünden lider olmayan kişilerle karşılaştırılmasına dayanan, bireylerin sahip oldukları fiziki özellikler, kişilik özellikleri ve becerilerin değerlendirmeye alınması ile beraber bahsedilebilecektir (Şahin, 2012). Bu sahada ilk araştırmalar 1900’lü yıllar ile başlamış, 1930 ve 1940’lı yıllarda yoğunlaşmış, kişisel özellikler, yetenek ve fiziksel özellikler olarak üç farklı grup oluşturulmuştur (Emlî, 2016).

Liderlikle alakalı Özellikler Yaklaşımı, ‘önder’ değişkenini esas almıştır. Belli bir topluluk içerisinde yer alan bir insanın lider olarak seçilmesi (kabul edilmesi) ve

topluluğu idare etmesinin sebebi bu kişinin sahip olduğu nitelikleri olarak kabul edilmiştir. Bu teoride lider fiziksel ve kişilik (personality) özellikleri yönünden izleyicilerden farklıdır (Çetin ve Beceren, 2007).

Özellik kuramı, hala daha etkisini devam ettirmekle beraber çeşitli eleştirileri de barındırmaktadır. Çünkü özellikler teorisi alanında yapılan çalışmalarda, liderin organizasyon içerisinde gösterdiği tavır biçimi ve durum faktörü göz ardı edilerek sadece liderin niteliklerini meydana getirmeye çalışılmıştır (Çetin ve Beceren, 2007).

3.2. Davranışçı Liderlik Teorileri

Özellik kuramlarının ardından ortaya çıkan ikinci liderlik yaklaşımı, “davranışsal kuramlar” olarak tanımlanmaktadır. Koçel’e göre, özellikle 1950 ile 1970 yılları arasında liderlik kavramına dair açıklamalarda davranışsal teorilerin etkisi daha belirgin hale gelmiştir (Akt, Çetin, 2008). Bu yaklaşımların temelinde, liderin başarısını belirleyen unsurun doğuştan gelen kişilik özellikleri değil, liderin liderlik süreci içerisinde sergilediği davranış biçimleri olduğu düşüncesi yer almaktadır. Davranışsal liderlik teorilerinde araştırmacılar ağırlıklı olarak iki temel liderlik tarzı üzerinde durmuştur: “göreve yönelik liderlik” ve “insana yönelik liderlik” (Akt. Tabak, 2001). Bu kuramlarda, benzer içeriklere sahip ancak farklı isimlendirmelerle tanımlanmış başka ikili ayrımlar da yer almaktadır. Örneğin, Ohio State Üniversitesi tarafından yapılan liderlik araştırmalarında bu iki tarz, “yapı kurma” ve “yakınlık gösterme” olarak adlandırılmıştır. Aynı dönemde Michigan Üniversitesi’nin liderlik üzerine yaptığı çalışmalarda ise bu kategoriler “göreve odaklılık” ve “insana odaklılık” şeklinde tanımlanmıştır (Çetin,2008).

Davranışçı liderlik kuramı üzerine birçok akademik araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu alandaki en kayda değer çalışmalar arasında Ohio State Üniversitesi liderlik araştırmaları, Michigan Üniversitesi’nin çalışmaları, Blake ve Mouton’un yönetim tarzları matrisi, Douglas McGregor’un X ve Y teorileri ile Likert’in sistem modeli yer almaktadır (Gül, 2003).

Liderlik, bireyin sahip olduğu kişisel özelliklerden ziyade, sergilediği tutum, davranış ve bu davranışların izleyiciler tarafından kabul görmesiyle anlam kazanmaktadır. Bu nedenle, liderin davranışlarını etkileyen koşulları dikkate almak

önem arz eder. Liderin hareket tarzını şekillendiren bu çevresel faktörler; takipçiler, ulaşılacak istenen hedefler ve bu hedeflerin gerçekleştirileceği ortamdan oluşmaktadır. Davranışsal liderlik yaklaşımı da tıpkı özellikler teorisinde olduğu gibi liderliği bireyin kendisi üzerinden ele alır. Ancak bu teoriden farklı olarak, liderin kişilik özellikleri yerine davranışları ön plana çıkar. Bu teoriye göre, başarılı liderler ile başarısız liderler arasındaki fark, sahip oldukları niteliklerden çok sergiledikleri davranış biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Liderin astlarıyla iletişim tarzı, yetki devri yapıp yapmadığı, planlama ve denetim biçimi gibi hususlar liderin etkililiğini belirleyen önemli faktörler arasında değerlendirilir (Aykanat, 2010).

Davranışsal teoriler, özellikler yaklaşımına kıyasla üç önemli avantaj sunar (Zel,2001):

- Bu teori, bireylerin yalnızca kişisel özellikleriyle değil davranışları üzerinden de lider olarak tanımlanabilmesine olanak tanır. Böylece resmi olmayan liderlerin de varlığı ortaya konulabilir.
- Etkili liderlik davranışları belirlenebilirse, bu davranışlar eğitim yoluyla bireylere kazandırılabilir.
- Liderin davranışlarına karşılık grup üyelerinin verdikleri tepkiler sayesinde lider-izleyici etkileşimi detaylı biçimde incelenebilir.

Bu yaklaşımın temel düşüncesi; başarılı liderliği sağlayan unsurların, bireyin kişilik özelliklerinden çok, liderlik sürecinde sergilediği davranışlar olduğudur. Örneğin astlarıyla kurduğu iletişim yöntemi, yetki devri yapma biçimi, hedef belirleme yaklaşımı, planlama ve kontrol süreçleri gibi davranışlar liderliğin başarısını doğrudan etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda yalnızca liderin değil, takipçilerin de etkili bir rol oynadığı kabul edilmiştir (Aykanat, 2010).

3.3. Durumsallık Yaklaşımı Açısından Liderlik

Liderlikte durumsallık yaklaşımının ortaya çıkmasından önce geliştirilen özellikler ve davranışsal teoriler, etkili liderliği açıklamaya çalışmış ancak belirli özellik ya da davranış kalıplarının her durumda geçerli olmadığını göstermekle sınırlı kalmıştır. Özellikler kuramında liderde bulunması gereken niteliklerin net ve

ölçülebilir biçimde tanımlanamamış olması, bu yaklaşımın liderliği açıklama kapasitesini sınırlandırmıştır. Davranışsal yaklaşımda, liderin işe-yönelik veya kişiye-yönelik davranış sergileyebileceğini ifade etmişler fakat, ne koşullarda işe yönelik davranışın etki göstereceğini tespit etmemiştir (Yeşil,2016).

3.4. Modern Liderlik Yaklaşımı

Sürekliliği azalmadan ilerleyen farklılıklar ve yenilikler karşısında geleneksel liderlik yaklaşımlarıyla bu evreye uyum sağlamak imkânsız şekle gelmiştir. Çünkü günümüzdeki ortam geçmişten daha çok belirsizlik ve risk içeren kaynaklı insanları etkilemek ve yön vermek artık kolay değildir. Bu sebeple liderlik ile alakalı yeni bakışlar ve yaklaşımlar geliştirilmiştir (Erer ve Demirel, 2018).

Yeni Liderlik Yaklaşımları (Postmodern Teoriler) ve türleri küresel rekabetin ilerletmiş olduğu bireysel, örgütsel, çevresel durumdaki değişimler liderlik hususuna bakışı da etkilemiş ve daha çağdaş bir bakış açısıyla yeni liderlik yaklaşımlarının ilerleyişine olanak sunmaktadır (Yeşil, 2016).

4. LİDERLİK TÜRLERİ

4.1. Karizmatik Lider

Karizmatik Lider, karizmanın sözcük tanımı bazı kişilerin doğduğu andan beri onda olan özel bir güçtür. Bu tür insanlar kendilerinde barındıkları bu özel güç ile öteki kişileri kolayca etkileyebilir, onlarda kendilerine yönelik ilgi ve hayran olma hissi sağlayabilirler. Karizmatik liderde bulunan nitelikler şöyle sıralanabilir (Cafıoğlu, 1997):

- Üstün kabiliyetlerinin olması,
- Güçlü özgüven,
- Güçlü etkileme ve baskın olma gereksinimi,
- İnançlarının doğruluğuna insanları ikna etme,
- Risk alabiliyor olmak,
- Kendisini dava için feda edebilmek,

- Vizyona ulaşabilmek için fazla maliyetleri göze alma,
- Takipçilerin ihtiyaçlarına önem vermesi,
- Kriz esnasında radikal çözümler sunabilmesi,
- Becerilerinin süreklilik olması.

Karizma, çekiciliğin bir belirtisi olarak belirtilmektedir. Karizmatik liderler izleyici kitleleri arkalarından sorgusuz sualsiz sürükleyebilirler (Koçel, 2001). Karizmatik liderlerin nitelikleri; heyecan veren bir vizyon sahibi olmaları, yaptıkları ile örnek teşkil etmeleri, sahip olduğu coşku, enerji ve heyecan ile izleyicilerini motive etmek olarak sıraya koymak mümkündür (Uzun,2016).

Kelimenin kökeni, Yunanca “hibe edilmiş” anlamına gelen “Charisma” kelimesine dayanır. İlk dönem Hristiyan düşünürleri, Allah’ın bazı insanlara verdiği manevi bağışları tanımlamak için bu terimi kullanmışlardır. Diğer bir görüşe göre ise, “tanrı vergisi” olarak açıklanan karizma kavramı, peygamberler veya dini liderlerde bulunan olağanüstü yetenekleri ve kişisel özellikleri ifade etmektedir. Bu terimin ilk kez Petrus tarafından kullanıldığı iddia edilmiştir. Karizma, ilk dönem Hristiyan düşünürlerinden skolastik Hristiyan felsefesine geçmiş ve sonrasında Alman sosyologu Max Weber tarafından, belirli bireylere bahşedilen olağanüstü özellikleri tanımlamak için sosyolojik bir kavram olarak benimsenmiştir. Karizmatik liderler, genellikle toplumların kriz dönemlerinde ön plana çıkarlar. Zorluklar, umutsuzluk ve tükenmişlik içinde, lider bir umut ışığı olarak görülür. Toplum, bu lider hakkında güçlü bir inanç geliştirmeye başlar. Bu inanç, mevcut koşullar tarafından pekiştirilir ve liderin toplum içinde herkes tarafından kabul edilen, güvenilen ve üstün niteliklere sahip bir figür olmasına yol açar (Yüksel, 2006).

4.1.1. Karizmatik Otorite

Weber, bu kavramı sosyolojik kuramına adapte ederek, siyasi liderler ve askeri komutanların başkaları üzerinde etkide bulunma kabiliyeti şeklinde tanımlamıştır (Günay, 2012). Aslen Rudolf Sohm’un Hristiyan kilisesi için dini bağlamda hem meşru hem de karizmatik bir yapı olduğunu belirtmesinden esinlenen Weber, bu kavramsallaştırmayı sekülerleştirerek sosyoloji literatürüne dahil etmiştir. İlk olarak

din sosyolojisinde değerlendirdiği karizma kavramını, zamanla siyasal liderlerin kendi otoritelerini meşrulaştırma araçlarından biri olarak ele almıştır (Weber, 2018). Ona göre, dini anlamda toplumda itibar gören bireylerin bu saygınlıkları, tanrısal bir bağışa, yani karizmaya ve kutsal bir görevlendirmeye dayanmaktadır. Weber, ilahi güçten kaynaklanan, insanları etkileme yetisine sahip bir özellik olarak karizmayı sosyolojik bağlamda yeniden tanımlamıştır. Bu bağlamda, dini figürlerde görülen prestij, manevi otorite ve özel saygıyı ifade eden karizma kavramını, sosyolojik bir perspektifle nesnel olarak yorumlamaya çalışmıştır (İpek, 2021).

4.2. Stratejik Liderlik

Stratejik liderlik teorisinin kökeni ve gelişim süreci, Üst Kademe Teorisi'ne dayanmaktadır (Boal ve Hooijberg, 2000; Vera ve Crossan, 2004). Bu teoriye göre, örgütler büyük ölçüde üst düzey yöneticilerin, özellikle de CEO'ların kişisel yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Pek çok CEO, stratejik liderlik görevlerini şahsi sorumluluk olarak üstlenmiştir. Bu bağlamda, CEO'ların temel sorumluluğu, örgüt için bir vizyon belirlemek ve bu vizyona ulaşmak için gerekli koşulları oluşturmaktır. Bu tercihlerin örgütsel düzeyde finansal başarıya yol açması durumunda ise, bu liderler çoğunlukla kurumlarının kahramanları olarak görülmüştür (Akyüz, 2018). Ancak 21. yüzyılda küreselleşmenin etkisiyle, örgütlerin faaliyet gösterdiği çevresel koşullar köklü biçimde değişikliğe uğramıştır. Geçmişte endüstriyel değişim daha öngörülebilir ve doğrusal bir seyir izlerken, rekabet de genellikle yerel düzeydeydi. Oysa günümüzde küresel ekonomik yapı, rekabetin doğasını farklılaştırmış ve stratejik liderliğin yalnızca tek bir bireyin vizyonu ile yönlendirilmesini zorlaştırmıştır. Bu yeni koşullar, 21. yüzyıl örgütlerinde stratejik liderlik yaklaşımlarını ve örgütsel yapılanmayı belirgin şekilde dönüştürmüştür (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009).

4.2.1. Stratejik Liderlik Özellikleri

21.yüzyılda örgütlerin sürdürülebilirliğini sağlamaları, gelişimlerini kesintisiz biçimde sürdürebilmeleri ve rekabet avantajı elde edebilmeleri, çevresel tehdit ve fırsatları doğru şekilde analiz edebilmelerine, esnek yönetim anlayışlarını benimsemelerine ve bu süreci yönetecek stratejik liderlerle çalışabilmelerine bağlıdır

(Hinterhuber ve Friedrich, 2001). Literatürde, stratejik liderliğe dair pek çok tanım yapılmış ve bu tanımlar arasında kesin sınırlar çizilemese de benzer yönleri bulunduğu ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak çeşitli stratejik liderlik modelleri geliştirilmiş ve liderlerin sahip olması gereken nitelikler detaylı şekilde ele alınmıştır. Ireland ve Hitt (2005), stratejik liderlerin sahip olması gereken temel özellikleri şu şekilde sıralamaktadır: örgütün vizyon ve amaçlarını oluşturmak, temel yetkinlikleri belirlemek, insan kaynağını geliştirmek, güçlü bir örgüt kültürü inşa etmek, etik değerlere vurgu yapmak ve örgütsel çıktılarla ilgili dengeli bir kontrol sistemi kurmak (Akyüz, 2018).

Karmaşık ve çok boyutlu yapıya sahip günümüz ortamında, liderlerin bu rolleri başarıyla yerine getirebilmeleri, farklı liderlik özelliklerini eş zamanlı ve koşullara uygun şekilde kullanabilmelerine bağlıdır. Pisapia (2009), stratejik liderlerin beş temel liderlik davranış biçimini- dönüşümsel, yönetsel, etik, politik ve ilişkisel - uygun zamanda ve şartlara uygun biçimde öne çıkararak uygulamaları gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca bu liderler, üst yönetimin en önemli görevlerinden biri olan örgüt kültürünü şekillendirme sorumluluğunu da üstlenmektedir. Stratejik liderler, çalışanlar açısından yön belirleyici bir konuma sahiptir. Bu sebeple, liderlerin çalışanlara ilereyecekleri yolu gösterebilecek güçlü, vizyoner ve yol gösterici bir bakış açısına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır (Wheelen ve Hunger, 1995).

4.3. Demokratik Lider

Demokratik lider, grup amaçlara ulaşmada iş birliğinin değerine inanır ve bu hedeflere varmanın da ancak astların örgütsel eylemlere katılımıyla, açık haberleşme yolları ve ekip çalışmasıyla başarıldığını kabullenir. Dolayısıyla astları bilgi ve deneyimleri yönünde sorumluluk verir ve astları katılıma teşvik ederek onların yaratma gücü ve verimliliğini çoğaltır. Bu stil, astların bilgi ve tecrübe yönünden yetersizliği; çalışanların topluluk olarak çalışmak istemediği, kararların acilen verilmesi gerektiği zamanlarda ve grubun çok büyük olaylarda zaman kaybına sebep olabileceğinden verimli olmayabilir. Fakat çalışma gücünün iyi eğitilmiş ve tecrübeli olduğu durumlarda; grup da güzel bir iş birliğinin olduğu hallerde ise verimli bir stil olabilir. Demokratik liderler astlara gerçek bir ilgi alaka sundukları üst ast arasında samimi ve dost hane bir ilişkilerin olduğu iyi bir durum yaratılacak. Dolayısıyla

astların işten duydukları tatmin fazladır ve moralleri yukarıdadır. Bu tür liderliğin uyguladığı gruplarda, astlar kazandıkları bilgi ve deneyim sonucu karşılaştıkları problemler, lider başlarında olması ya da olmamasıyla daha kolay başa çıkabilirler ve işleri başarıyla sürdürebilirler (Çimendereli, 1994).

4.4. Hizmetkar Liderlik

Günümüzde liderliğin etik yönlerine olan ilgi giderek artmaktadır (Van Knippenberg vd., 2007). Bu ilginin odaklandığı yaklaşımlardan biri de liderin, izleyicilerinin ihtiyaçlarını karşılamayı temel alan “hizmetkâr liderlik” anlayışdır (Graham, 1991; Greenleaf, 1977). Matteson ve Irving’e (2006) göre, hizmetkâr liderler öncelikle kendi çıkarlarını bir kenara bırakarak, takipçilerinin ihtiyaçlarını gözetmeyi öncelikli hedef olarak benimserler. Bu özelliği, onu etik değerlere vurgu yapan diğer liderlik türlerinden, örneğin dönüştürücü liderlikten (Bass, 1985) ayıran önemli bir unsurdur (Graham, 1991).

Hizmetkâr liderlik yaklaşımı her ne kadar modern literatürde yeniden gündeme gelmiş olsa da, aslında tarih boyunca birçok kültürde karşılığı olan, evrensel ve kalıcı ilkelere dayanan bir anlayıştır (Sendjaya ve Sarros, 2002). Greenleaf (1977), bu liderlik biçimini ilk kez Herman Hesse’nin "Doğu’ya Yolculuk" adlı eserinden ilham alarak “Hizmetkâr Olarak Lider” başlıklı yapıtında sistemleştirmiştir. Greenleaf’e göre, etkili bir lider olmanın ön şartı, öncelikle hizmet etmeyi benimsemektir. Bu bağlamda hizmetkâr liderin temel nitelikleri arasında cesaret, etkin dinleme, empati kurma, hayal gücü, içgörü, geri çekilme yetisi, kabul edici yaklaşım, duyarlılık, öngörü ve takım ruhu oluşturma becerisi yer almaktadır (Akyüz ve Eren, 2013).

Hizmetkâr liderlik anlayışında, birey sahip olduğu fiziksel, duygusal ve zihinsel potansiyelini başkalarının iyiliği için kullanır; bu yönüyle etkileme gücünü içten gelen bir istekle şekillendiren, bilgi temelli ve gönül odaklı bir lider profili çizer (Fındıkçı, 2009). Hizmetkâr lider; insanlara fayda sağlama amacıyla güç ve bilgiyi bir araya getirip uyum içinde kullanabilen kişidir (Çaldıranlı, 1998).

Woodrow Wilson’un “Liderin kulağı insanların sesleriyle çınlamalıdır” sözü, liderin çevresini dinlemesinin ve anlamasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir (Maxwell, 2003, aktaran Brewer, 2010). Dinleme eylemi, etkili

iletişimin temel unsurlarından biri olarak değerlendirilir. Greenleaf bu konuda, “Bir hizmetkâr önce dinler, problemleri bu yolla çözümlmeye başlar” ifadesiyle dinlemenin hizmetkâr liderlikteki belirleyici rolünü vurgular (Bakan ve Doğan, 2012).

4.5. Dönüşümcü Liderlik

Liderler, örgüt çalışanlarını ikna yoluyla motive eder, zihinsel uyarım sağlayarak onlarda enerji yaratır. Ekip içinde vizyon ve misyon duygusunu aşılıyarak bireylerin hedeflere yönelik ilgilerini artırır. Kendi bireysel çıkarlarının ötesine geçerek, grubun yararını öncelemeleri sağlanır (Bass, 1990). Dönüştürücü liderler, takipçilerin mevcut eğilimlerini, ihtiyaçlarını ve arzularını fark eder; bu ihtiyaçları bir motivasyon aracı olarak kullanarak, bireyleri harekete geçmeye teşvik eder (Burns, 1978). Bu liderlik tarzı; idealize edilmiş etki, motive edici telkin, zihinsel teşvik ve bireysel ilgi gibi temel nitelikleri bir araya getirir (Karip, 1998).

Son yıllarda liderlik anlayışları üzerine yapılan çalışmalar artmakta, klasik liderlik kavramları çağın gereklerine göre yeniden şekillendirilmektedir. Bu bağlamda dönüşümcü liderlik kuramı, literatürde yerini alan güncel yaklaşımlardan biridir. James MacGregor Burns, 1978 yılında yayımlanan “Liderlik” adlı eserinde bu kavrama açıklık getirmiş ve dönüşümcü liderliği, “lider ile takipçinin birbirlerini daha üst düzey ahlaki ve motivasyonel seviyelere taşıdığı bir süreç” olarak tanımlamıştır (Couto, 2015). Daha sonra Bernard M. Bass bu kavramı geliştirerek, etkili liderleri şu şekilde tanımlamıştır (Bass ve Riggio, 2010);. Liderler;

- Organizasyona bir birlik ve adalet modeli göstermektedir.
- Net amaçlar belirlemektedir.
- Yüksek beklentiler barındırmak.
- Çalışanlarını ve paydaşlarını harekete geçirmek.
- Süreç için destek ve kabul etmesini sağlamaktadır.
- Çalışanların duygularını eyleme geçirmektedir.
- Çalışanların kendi faydalarının ilerisine bakmalarını sağlamaktadır.

- Çalışanlara imkânsız gibi gözükeni olamayanı başarmak için ilham vermektedir (Yolcu ve Ozan, 2021).

4.6. Etkileşimci (Transaksiyonel) Liderlik

Etkileşimci liderler, takipçilerinin öncelikli kişisel çıkarlarını tatmin etmeye odaklanır (Demir ve Okan, 2008). Lider, çalışanlardan beklenen sorumlulukları, görevlerin kapsamını, bağlılık düzeyini ve verilen çabaların karşılığında sağlanacak ödülleri açık biçimde belirtir. Bu nedenle etkileşimci liderlik, lider ile takipçileri arasında ödül ve görev temelli bir değişim ilişkisine dayanır. Bu tarz liderlik, izleyicilerin kurallara sadık kalarak görevlerini yerine getirmesini sağlamak için belirli ödüller sunar ve büyük ölçekli değişimlerden çok rutin gelişimlere odaklanır. Başka bir deyişle, etkileşimci liderlik, iki taraf arasında, önceden belirlenmiş değerlerin karşılıklı alışverişine dayalı bir ilişki biçimi oluşturur. Buradan hareketle, bu liderlik yaklaşımının, lider ile takipçi arasında bir tür müzakere ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurduğu söylenebilir. Etkileşimci lider, takipçilerinin ihtiyaçlarını dikkate alarak, her iki tarafın da faydasını gözetken bir ilişki geliştirir; takipçiler de lidere uymayı kendi çıkarları açısından mantıklı bulurlar (Demir, Yılmaz, ve Çevirgen, 2010).

Etkileşimci ya da diğer adıyla transaksiyonel liderler, çalışanların mevcut iş yapma yöntemlerini daha etkin ve verimli hale getirmeyi amaçlarlar. Yenilikçilik ve özgünlük konularına sınırlı ilgi gösterirler. Bu liderlik biçiminde, çalışanları ödüllendirmek ve daha yüksek çaba göstermeye teşvik etmek için maddi ve statü temelli araçlar kullanılmaktadır (Eren, 2008). Etkileşimci lider, izleyicilerini hedeflere ulaşmaları için motive eder ve başarı sağlandığında para, statü gibi somut teşviklerle ödüllendirir; başarısızlık durumunda ise yaptırımlara başvurur. Bu yaklaşımda, daha fazla çaba harcamayı sağlamak amacıyla somut ödüller ve geri bildirim mekanizmaları devreye sokulur (Demir, Yılmaz, ve Çevirgen, 2010).

4.7. Politik Liderlik Davranışçı Liderlik Teorileri

Politika ve politik beceri kavramları, birçok yönetici tarafından genellikle olumsuz çağrışımlarla değerlendirilmekte ve hoş karşılanmamaktadır (Ferris, Perrewé, Anthony, ve Gilmore, 2000). Yapılan araştırmalar, yöneticilerin politik davranışlara karşı temkinli bir tutum sergilediklerini ve bu tür davranışları onaylamadıklarını ortaya koymaktadır. Bu olumsuz yaklaşımın temelinde, politikanın çoğu zaman kişisel çıkarlar doğrultusunda istismar edilebileceği, yanıltıcı ya da manipülatif davranışları içerebileceği yönündeki yaygın inanç yer almaktadır. Bununla birlikte, politik davranışlar her zaman olumsuz sonuçlar doğurmaz; uygun şekilde ve etik ilkelere uygun biçimde kullanıldığında, örgütsel hedeflere katkı sağlayabilir

Bu açıdan politika, çıkar grupları arasındaki farklılıkları gidermeye yardımcı olabilecek doğal bir örgütsel süreç olarak değerlendirilebilir. Temelde politika, fikir ayrılıklarının ve karşıtlıkların çözümüne yönelik uzlaşma ve müzakereyi içeren bir araçtır. Örgütsel teori perspektifiyle bakıldığında, politika karar alma sürecinin normal ve kaçınılmaz bir evresi olarak görülür. Politik davranış, belirsizliklerin yoğun olduğu ya da hedef ve önceliklerde anlaşmazlıkların bulunduğu durumlarda, taraflar arasında ortak bir zemine ulaşmak için kullanılan bir çözüm mekanizmasıdır (Uğurluoğlu ve Çelik, 2009).

4.8. Otokratik Liderlik

Liderin tavır ve kararlarını geleneklerin belirlediği, sıklıkla dini otorite biçiminde meydana gelen liderlik şeklidir. Otokratik liderlikte, lider en son noktadadır ve kesinlikle liderin /patronun memnun olması önemlidir. Kararları alırken tek başına alıyor, denetliyor, emirler veriyor, sert bir disiplincidir. (Öztekin, 1996).

Bu liderlik tiplmesine göre Otoriter liderler çoğunlukla çalışanları yönetim birimlerini kapsamaz. Buna benzer şekilde, kazanılmak istenen amaçların, belli plan kapsamında çalışanların söz etme hakları yoktur. Çalışanlar sadece emir alıp bu emirleri uygulamakla görevlidirler. Bundan kaynaklı bütün idare etme sorumluluğu ve yetkisi liderde bulunmaktadır (Gökçe ve Şahin, 2001).

Tek adam olan lider, üyeleri sadece kendince verilen emirleri sert bir biçimde yerine getirmekle yükümlü tutar (Eren, 2001). Bu liderlik tarzında mühim olan

kişilerin sorumluluklarını yerine getirmeleri ve işlerde aksama olmamasını sağlamaktadır. Bahsedilen liderlik tarzı, en belli örneği feodal yapıdadır (Alireisoğlu, 2020).

4.9. Otantik Liderlik

Bu liderler, takipçilerin tam güvenini, pozitif duyguları ve takipçilerinin kendi hallerini belirleme hakkını ve büyümesini destekleme vaadi ile takipçilerini etkilemektedir. Otantik liderlik davranışı, kişinin öz bilincine vararak, lider ve izleyenlerin kendini düzenlemeye yönelik pozitif tavırları üzerine etkide bulunması halidir (Bal ve Ufacık, 2024).

Otantik liderlik, gerçek, samimi ve iyi bir liderlik modeli olarak tanımlanmaktadır (Cooper vd., 2005). Bu kuram, liderliği; açık, sağlam ahlaki temellere dayalı ve bireylerin değerleri ile ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşım olarak ele almaktadır. Bu liderlik anlayışı, bireyler arası ilişkiler bağlamında, liderin bilgi birikimi ve kendini doğru şekilde kontrol ederek yönlendirebilme becerisine bağlıdır. Gelişimsel perspektife göre ise, otantik liderlik zaman içinde gelişir ve özellikle yaşanan hayat tecrübeleriyle şekillenir (Genç ve Kara, 2019).

Afrikalı kadın lider Ellen Johnson Sirleaf'in liderlik tarzı, hem iç savaş dönemlerinde hem de farklı mücadele süreçlerinde biçimlenmiş; Afrika halklarının değerlerine, inançlarına ve beklentilerine karşılık veren bir liderlik örneği olarak değerlendirilebilir. Nitekim Sirleaf, bu çabalarının sonucu olarak Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Benzer şekilde, Tayvan lideri Tsai Ing-Wen de sürdürdüğü uzlaş politikaları çerçevesinde, 400 yılı aşkın süredir farklı rejimler tarafından ayrımcılığa maruz kalan yerli halklardan devlet adına özür dilemiştir. Bu tutum da otantik liderlik bağlamında önemli bir örnek olarak kabul edilmektedir (Genç ve Kara, 2019).

4.10. Etik Liderlik

Etik liderlikle alakalı teori ve araştırmalar değerlendirme, etik liderliğin iş etiği alanında hem normatif tutumla hem de sosyal bilimsel zeminli yaklaşımla açıkladığı görülecektir (Brown ve Mitchell, 2010). Etik liderlikte olan nitelikler ele alındığında

manevi liderlik, dönüşümcü liderlik ve otantik liderlikte olan farklı niteliklerin etik liderlikte de olduğu görülmektedir. Bununla beraber, etik liderlik bu liderlik stillerinden daha fazlasını açıklamaktadır (Mayer vd., 2009). Brown vd. (2005)' e göre etik liderlik; “kişisel eylemlerde ve kişilerarası ilişkilerde normatif uygunluk çerçevesinde yönetim gösteren ve bu tarz yol göstermeleri iki taraflı iletişim, kuvvetlendirme ve ahlaki düşünmeye yöneltmek çoğaltmayı amaçlayan bir liderlik stilidir”. Etik liderliğin normatif etik etrafında incelenmesi, neyin güzel neyin kötü olduğunun kararı içinde, yapılan işin nasıl yapılması gerektiği ve etiği “normlar” ve “standartlar” etrafında değerlendirilmesi meydana gelmektedir. Normatif etik, yapılan işin işletmeye tam manasıyla yarar sunsa bile, o işin etik mi değil mi olduğunu tartışmaktadır (Bolat ve Seymen, 2003). Lider, kendi etik değerlerini örnek kişi olarak ve göstermiş olduğu eylemle, güçlü mesajlar yoluyla kişilere iletmektedir (Yeşiltaş, Çeken ve Sormaz, 2012).

4.11. Kültürel Liderlik

Kültür, Latince kökenli bir terim olup, anlamı; doğanın el değmemiş hallerinin insan aklı ve becerisiyle şekillendirilip kullanışlı bir hale getirilmesidir (İpşiroğlu, 1991, aktaran Reşitoğlu vd., 2023). Sosyal bilimler açısından kültür, teknik bir kavram olarak kabul edilmekte olup, genellikle bilgi, inanç ve gelenekleri kapsayan bir topluluk içi katılım biçimi olarak tanımlanır. Kültür, başlangıçta uygarlık kavramıyla karışarak, insanlığın gelişimine bağlı bir olgu olarak düşünülmüş ve toplumsal mirasın kuşaktan kuşağa geçişi biçiminde ele alınmıştır (Erdem ve Dikici, 2009). 1980’li yıllarda yapılan araştırmalarla örgüt kültürü üzerine yapılan çalışmalar, kültürel liderlik anlayışını gün yüzüne çıkarmış, örgütlerin güçlü fakat esnek bir kültürel yapıya sahip olmalarını hedefleyen bir yaklaşım olarak belirginleşmiştir (Erdoğan, 2002). Kültürel lider, mesajlarını açık bir biçimde iletmede ve önemli öngörülerini anlamada, değerleri canlı ve belirgin bir şekilde sunmada yetkinlik sergileyen bir liderdir (Çelik, 2012). Kültür değişimini yönlendiren kurumların başında okullar yer almaktadır. Bu bağlamda, okul yöneticisinin kültürel liderlik rolü büyük önem taşır. Okul yöneticisi, kültürel bir lider olarak, mevcut kültürel değerleri doğru bir biçimde yorumlayıp sunmanın yanı sıra, bu değerlerin kamu yararına temsilini sağlamakla sorumludur (Reşitoğlu vd., 2023).

Liderlik kavramının ilk dönemlerinde, liderin başarısı daha çok fiziksel ve kişisel özelliklerine dayandırılmıştır. Ancak zamanla, bu niteliklerin başarıyı açıklamakta yetersiz olduğu anlaşılmış ve liderin davranışlarını açıklamaya yönelik teoriler geliştirilmiştir. Ancak bu teorilerde de eksiklikler bulunmuş ve bu eksiklikleri gidermek için liderlerin izleyicileri ve olayları dikkate alarak durumsal teoriler ortaya çıkmıştır. Liderlik teorileriyle birlikte, liderlerin izleyicilerine karşı tutumlarına dayanan liderlik stilleri de gelişmiştir. Bu liderlik tarzları, olaylar ve durumlardan ziyade liderin düşünce, deneyim, inançları ve izleyicilerden beklentilerine odaklanarak, liderin izleyicilerini teşvik etme, rehberlik yapma ve kontrol etme gibi yönetim işlevlerini kullanırken sergilediği davranış ve tutumları tanımlar. Farklı kültürden gelen bu kişilerin ortak bir hedefe yönlendirilmesi ve idare edilmesi için onları iyi tanımak gerekmektedir. Bu noktada en önemli işaret kültürdür (Demirel ve Kışman, 2014).

4.12. Dijital Liderlik

Liderlik, işletmenin amaçlarına ulaşmak ve devam ettirir rekabet fırsatı elde etmek için yol gösterme potansiyeli olarak ifade edilmektedir. İşletmeler, devam ettirilebilir rekabet avantajını sürdürebilmek için iş evrelerinde maliyet düşürmeyi çabuklaştıran, kaliteyi çoğaltan sistemlere ve bu sistemleri en iyi biçimde kullanma becerisine sahip olmalıdır (Sağbaş ve Erdoğan, 2022). Liderlik kavramı üzerine bugüne dek çok sayıda bilimsel araştırma yapılmış ve çeşitli teorik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Zamanla yeni liderlik teorileri ortaya çıksa da tarihsel süreçte özellikle “büyük adam teorisi”, “özellik teorisi”, “davranışsal liderlik teorisi” ve “durumsal liderlik kuramı”, modern dönem liderlik anlayışında ön plana çıkmıştır. Son yıllarda ise siyasal, teknolojik, sosyal ve ekonomik dönüşümler göz önüne alınarak, farklı tutum ve yaklaşımlara odaklanan araştırmalar sürdürülmektedir. Bu doğrultuda karizmatik, dönüşümsel, hizmetkâr, güç temelli ve uyum sağlayıcı liderlik türleri, postmodern dönem liderlik yaklaşımları arasında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Dijital Liderlik Teorisi, günümüzün hızla ilerleyen teknolojik dönüşümü ve sektörlerin yeni liderlik biçimlerine duyduğu ihtiyaç temelinde şekillendirilmiştir (Artüz ve Bayraktar, 2021). Dijital liderlik olgusu bağlamında, Üst Kademe Teorisi de bu yeni

liderlik anlayışının teorik temellerinden biri olarak kabul edilmektedir (Ercan Önbıçak ve Akkoyun, 2022).

4.13. Vizyoner Liderlik

Bireyler ortak hedefler etrafında bütünleştiren, gelecekle alakalı büyük bir fotoğraf sergilenebilen, nereye gidilmek istediğini gösteren ancak nasıl varılacağı hususunda bilgi vermeyen, kişilerin yenilik ve deneme yapmalarına imkân sunan, risk almakta ise önlerini açan lider türüdür (Günlü, 2012). Vizyoner liderler yeni bilgilere sürekli açıktırlar, çünkü her yeni bilginin yeni açılımlar getireceğini, yeni görüş sağlayacağını bilmektedirler. Kimsenin deneyimlemek istemeyeceği deneyler yapmaya açıktırlar (Arslanoğlu, 2016). Vizyoner liderlerin ısrarcı oldukları, yapmayı planladıkları şeylerden kolaylıkla vazgeçemedikleri, ikna yeteneklerinin kuvvetli olduğu, geliştirdikleri vizyonları bütün şekilleriyle ve ayrıntıları ile çalışanlara anlatıp onları inandıra bileceğini izah etmektedir (Yeşil, 2016).

4.14. Güvenlik Liderliği

Güvenlik liderliği, örgütsel liderliğin bir alt sistemi olarak kabul edilmektedir. Bu liderlik türü, liderle izleyenler arasındaki etkileşim süreçlerine odaklanır. Bu bağlamda liderler, örgütün güvenlik hedeflerine ulaşabilmesi için, izleyenleri üzerinde etkili olabilme gücünü kullanarak, bireysel ve örgütsel etkenleri şekillendiren koşullar altında liderlik gösterirler. Bu tür liderlik yaklaşımları, öncelikle işçilere iş yerindeki sorunlar hakkında liderlerle görüşme fırsatı tanır. Aynı zamanda liderler, güvenlik sorunlarına ilişkin değerli fikirler edinir ve bu fikirler doğrultusunda izleyenlere rehberlik eder (Kesimli, 2013).

4.15. Kapsayıcı Liderlik

Kapsayıcı liderlik, örgütlerin hızlı değişim süreçlerine adapte olabilmelerini sağlayan ve özellikle çeşitli demografik özelliklere sahip bireyleri bir araya getiren bir liderlik anlayışıdır. Bugün örgütler, farklı coğrafyalardan gelen, çeşitli demografik yapıları barındıran çalışanları yönetirken, bu çeşitliliği yönetme ve fırsata dönüştürme becerisine ihtiyaç duymaktadır. Kapsayıcı liderlik, bir liderin duygusal zekâ yetkinliklerini etkili bir biçimde kullanarak, çeşitliliklere sahip bireyleri ortak bir amaç

etrafında birleştirmesini ifade eder. Bu liderlik türü, 2006 yılında Nembhard ve Edmondson tarafından yapılan bir çalışma ile literatüre kazandırılmıştır (Nembhard ve Edmondson, 2006). Kapsayıcı liderlik, yalnızca bireysel değil, tüm örgütü kapsayan ve her çalışanına eşit fırsatlar sunan bir liderlik biçimini tanımlar. Kapsayıcı liderler, çevrelerindeki farklılıkları değerli görür ve bu çeşitlilikleri hem karar alırken hem de örgütsel hedeflere ulaşmak için bir avantaj olarak kullanırlar. Ayrıca, kapsayıcı liderler, takım içindeki çalışanlar arasında sağlıklı ilişkiler geliştirmeyi teşvik eder ve bu yönde çaba gösterirler. Böylelikle, doğru kararlar alma süreci daha verimli hale gelir ve örgütün hedeflerine ulaşması sorunsuz bir şekilde gerçekleşir (Gül Ekşi, 2023).

4.16. Girişimci Liderlik

Son yıllarda artan rekabet ortamı, işletmeleri yalnızca girişimcilik kültürünü benimsemeye zorlamakla kalmamakta, aynı zamanda liderlerini de sürekli değişen iş çevresine uyum sağlayabilecek yetkin bireyler arasından seçmeye yöneltmektedir. Bu bağlamda, liderler artık sadece iş süreçlerini yönetmekle sorumlu kişiler olarak değil; aynı zamanda girişimci ruhu kurumun geneline yayabilen, değişim sürecine öncülük eden ve dönüşümün itici gücü olan bireyler olarak değerlendirilmektedir (Bal ve Ufacık, 2024).

Bu anlayış doğrultusunda, henüz literatürde nispeten yeni sayılabilecek bir kavram olan “girişimci liderlik” giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Fernald vd., 2005). Girişimci liderlik hem liderlik hem de girişimcilik yetkinliklerini aynı anda bünyesinde barındıran bireylerin tanımıdır (Bay ve Akpınar, 2017). Bu tür liderler; yalnızca tutku, ilham verme ve odaklanma becerileriyle değil, aynı zamanda yenilikçi düşünme biçimi, fırsatları tanıma ve yeni iş alanlarını hayata geçirme yetenekleriyle de öne çıkarlar (Karadal, 2016). Girişimci liderlik, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesinde ve sürdürülebilir başarı sağlamasında kilit rol oynamaktadır (Demir, 2023).

4.17. Toksik Liderlik

Lider risk alan, özel becerileri ve özellikleri olduğu düşünülen, oluşan kusurlar ve yanlışların sorumluluğunu alan, kriz esnasında toplumları bunalımdan kurtarabilen

kişilerdir (Toktaş, 2019). Liderler stres ve sinirlilik halinin ortadan kaldırılmasında, yanlış algılanma neticesinde orta noktanın yakalanmasında, tahrip edici ve zarar verici tutumların önlenmesinde yardımcı olur. Liderler meydana gelen problemlere tepki gösterir, kriz durumunu giderir, kendisini takip eden takipçilerini ödüllendirir ve ceza verir, takipçilere teşvik ve destek sağlar. Liderler; örgütsel yenilik hususunda kaygıya sahip olan, yeteneklilik, yenilik ve zorlayıcı ortama uygun örgütsel kültürleri teşvik ederler (Gedik, 2020). Negatif pek çok liderlik niteliklerinin bir araya gelerek değerlendirilmesi “toksik liderlik” şeklinde değerlendirilmektedir. Latince “toksik” biçiminde isimlendiren kelime, bir toksin veya zehir içeren, canlı organizmada tahribata sebep olan zararlı madde şeklinde anlatılabilir ve meydana gelen toksik olma halidir “toksisite” sözcüğünün karşılığı olarak değerlendirilebilir. Kavramı ilk defa kullanan Whicker (1996), toksik liderliği uymayan, kötü amaçlı ve tedirgin lider olarak değerlendirilmiştir (Demirtaş, Küçük, 2019). Toksik liderler, esasen duyarsız, zararlı ve taciz edici olabilirler. Astları azarlayan, hor gören ve torbalayan, görev tanımlarının ilerisinde görevlerden astlarını sorumluluk yükleyen liderlerdir. Toksik liderler narsist yapıdadırlar. Toksik liderler çoğunlukla kendi çıkarlarına odaklanın, başkalarına karşı empati eksikliği olan ve kişisel değerleri hakkında abartılmış düşüncelere sahip kişiler olarak açıklanmaktadır (Schmidt, 2008). Flynn, toksik liderliği ‘Zorbalık yapan, tehditlerde bulunan, bağırman yönetici biçiminde anlatmıştır (Akbulut ve Yavuz, 2022).

4.18. Ahlaki Liderlik

Liderler, doğuştan sahip oldukları ya da sonradan geliştirdikleri etkileycilik özellikleri sayesinde, insanları etkileme becerisine sahip bireylerdir. Bu etkileme yetisi bazen samimi, bazen ise çıkar temelli biçimde ortaya çıkabilir. Aynı zamanda liderler, karşılaştıkları sorunlara pratik ve hızlı çözümler üretebilme becerisiyle de ön plana çıkarlar. Ancak liderlik yalnızca toplumu yönlendiren, sorunları çözen ve takdir edilen bir rol anlamına gelmemektedir. Tarihte, sahip oldukları etki gücünü kullanarak kitleleri olumsuz, hatta yıkıcı sonuçlara götüren lider örnekleri de bulunmaktadır. Liderlik her zaman etik ya da toplum yararına hizmet eden bir süreç olmayabilir (Kılıç ve Yılmaz, 2023).

Solinger ve çalışma arkadaşlarının (2020) belirttiğine göre, ahlaki liderlik konusundaki ilk akademik tartışmalar Selznick’in 1957 yılında yayımladığı eserle

başlamıştır. Takip eden yıllarda ise bu konu Etzioni (1988), Greenfield (1986), Hodgkinson (1991) ve Sergiovanni (1991) gibi birçok araştırmacı tarafından geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. Bu araştırmacıların ortaklaştığı temel görüş, okulların klasik işletmelerden farklı yapılar olduğudur (Wong, 1998). Çünkü okullar yalnızca akademik bilgi aktarımı yapan kurumlar değil, aynı zamanda bireylerin ahlaki ve toplumsal gelişimlerinden de sorumlu yapılardır. Bu bağlamda, okullarda liderlik yalnızca yönetsel bir görev değil, aynı zamanda ahlaki bir rehberlik sorumluluğu da taşır (Kılıç ve Yılmaz, 2023).

Wong'a (1998) göre ahlaki liderler, kurallar ya da resmi düzenlemelere odaklanmaktan ziyade okulun temel değerlerine ve davranış normlarına yönelerek, öğretmenler ve öğrenciler üzerinde daha derin ve kalıcı bir etki bırakabilirler. Bu tür liderlik, okul topluluğunun motivasyonunu artırmakla kalmaz, aynı zamanda kurumsal devamlılığı ve istikrarı da destekler. Ahlaki liderlik ile etik liderlik arasında benzerlikler bulunsa da önemli farklılıklar da mevcuttur. Örneğin, etik liderler genellikle yönetim süreçlerindeki doğruluğa vurgu yaparken, ahlaki liderlik daha çok kişisel erdemlere ve örnek olma sorumluluğuna odaklanmaktadır (Gu, Tang ve Jiang, 2015).

4.19. Yeşil Dönüşümcü Liderlik

Liderliğin ana hedefinin çalışanlara net bir vizyon, ilham kaynağı, motivasyon sağlaması ve aynı anda kuruluşun çevresel amaçlara varmasına yönelik gelişimsel gereksinimlerini desteklemek olduğu belirtilmektedir. Bu liderler, çalışanlarını yeni bilgiler edinmeye motive etmekte ve firmanın yeşil ürünleri ve/veya hizmetlerin piyasaya sürmesine ve çevresel performanslarını geliştirmeye izin veren yeşil süreç ve ürün inovasyonu ile alakalı hareketlere dâhil olmalarını ve bunlara katılımlarını sağlamaktadır (Bal ve Ufacık, 2024).

4.20. Takım Liderliği

Takım liderliği yaklaşımına göre, temel işlevi ekibi gözlemek ve niteliklerini saptayıp gerekli faaliyetlerde yer almaktır. Bu bağlamda, liderin ve dolayısıyla ekibin

verimliliğini çoğaltmak için bir stratejik karar alma mekanizması kurmaktır (Dovetail, 2024).

5. LİDERİN KULLANDIĞI GÜÇ (ETKİ) KAYNAKLARI

Liderlik, bir bireyin, belirli amaçlara ulaşmak adına başkalarının davranışlarını etkileme süreci olarak tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle, liderlik; izleyicileri belirli bir hedef doğrultusunda yönlendirme ve onları bu hedefe ulaşmak için motive etme yeteneğidir (Özkalp ve Kirel, 2013). Literatürde liderliğin hem sanatsal hem de bilimsel ve teknik yönleri üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Özellikle liderliğin, insan davranışlarını belli hedefler doğrultusunda yönlendirme sanatı olduğuna dikkat çekilmektedir (De Vries vd., 2010; Özkalp ve Kirel, 2013; Akyüz vd., 2015; Koçel, 2015). Bu çerçevede, liderin başkaları üzerindeki etkisi çoğunlukla “güç” kavramı ile ilişkilendirilmektedir. Güç; başkalarını yönlendirme yetkisi (Şimşek vd., 2011), onların davranışlarını arzu edilen yönde değiştirebilme kapasitesi (Bolat vd., 2015) ya da dönüşüm yaratma becerisi (Martinez vd., 2012; Ojo vd., 2016) şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışmada ele alınan güç türleri genel olarak iki ana başlık altında incelenmektedir: Örgütsel temelli ve kişisel temelli güç kaynakları. Örgüte dayalı güçler arasında ödül verme gücü, zorlama gücü ve yasal otorite yer alırken; lidere özgü güç kaynakları arasında ise uzmanlığa dayalı güç ve karizma etkisi bulunmaktadır (Toptaş ve Taştan, 2020).

Bu kaynaklar, aşağıda kısaca açıklanmıştır;

- *Uzmanlık Gücü*: Bu güç türü, bireyin sahip olduğu bilgi ve uzmanlıkla ilişkilidir. Uzmanlık gücü, yönetici ile astları arasında güven ilişkisi oluşturarak pekişir. Güvenilirlik, kişinin sektördeki deneyimi, eğitimi, onuru ve performansı ile bağlantılıdır. Bir kişi, belirli bir alanda uzman olarak kabul edilirse, ona saygı gösterilir ve diğerleri tarafından güvenilir bir kaynak olarak görülür
- *Referans Gücü (Benzetim ya da Karizmatik Gücü)*: Referans gücü, bir kişinin amaç ve hedeflerinin diğerlerinin hedefleriyle örtüştüğünde ortaya çıkar. Bu durumda, ikinci kişi, ilk kişiyi etkilemek ve onun hedeflerini başarmasına yardımcı olacak davranışları gerçekleştirmek için harekete geçebilir. Referans

gücü, birinin kararlarının diğerleri tarafından faydalı olarak kabul edilmesi ve bu kararların başkaları üzerinde etki yaratması sürecidir

- *Ödül Gücü (Ödüllendirme)*: Ödül gücü, bir kişinin başkalarına değerli bir şey sunarak onları etkileme yeteneğini ifade eder. Bu ödüller para, statü veya terfi gibi unsurlar olabilir. Ancak ödül gücü, zorlayıcı güç kadar uzun vadede etkili olmayabilir. Bu güç türü, kısa dönemde davranışları değiştirme konusunda güçlü olabilirken, uzun vadede daha az etkili olabilir
- *Zorlayıcı Güç*: Zorlayıcı güç, ödül gücünün tersidir. Kişinin davranışlarını değiştirmesi için ödüllendirilmesi yerine, cezalandırıcı bir yaklaşım uygulanır. Bu güç türü, korku kullanarak bireyleri etkiler ve davranışları değiştirmeyi amaçlar. Zorlayıcı güç, genellikle kısa vadede daha etkili olurken, uzun dönemde istenen sonuçları elde etmekte zorlanabilir
- *Yasal Güç*: Yasal güç, bir kişinin başkalarını etkileme yetkisi ile ilgilidir. Bu tür bir güç, kişilere verilen güç pozisyonu ve unvanı ile bağlantılıdır. Yasal güç, genellikle organizasyonel yapının resmi ve geleneksel görünümünde, özellikle merkeziyetçi yapılarda güçlü bir şekilde görülür (Özdemir, 2003).

6. LİDERLİK ÖZ-YETERLİLİĞİ

“Öz-yeterlik” kavramı, ilk kez Albert Bandura tarafından ortaya konulmuştur. Bandura (1977), bu kavramı, bireyin karşılaştığı durumları ne denli başarılı bir şekilde yönetebileceğine dair inancı olarak tanımlamaktadır. Wood ve Bandura (1989), öz-yeterliği belirli bir duruma ilişkin gereksinimleri karşılayabilmek amacıyla gerekli motivasyonu, zihinsel kaynakları ve eylem planlarını devreye sokma konusunda bireyin kendi yetkinliklerine olan inancı biçiminde açıklamıştır. Bireylerin bu inanç düzeyi, çaba gösterme biçimlerini ve hedefe ulaşmak için ne kadar gayret göstereceklerini belirler. Zimmerman (2000), öz-yeterliğin, bireyin fiziksel ya da psikolojik özelliklerinden çok, performans kapasitesiyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin öz-yeterlik düzeyleri; kariyer seçimleri, mesleki yönelimleri ve bu alanlardan beklentilerini doğrudan etkileyebilmektedir (Betz ve Hackett, 1997). Ayrıca, öz-yeterlik, bireylerin zor görevleri üstlenme arzularını, çaba gösterme düzeylerini ve karşılaştıkları zorluklar karşısında kararlılık ve sebatla hareket

etme isteklerini şekillendirir (Gist, 1987). Motivasyon teorisyenleri, öz-yeterlik kavramını liderlik motivasyonunun en yakın öncüllerinden biri olarak kabul etmektedir. Chan ve Drasgow (2001), liderlik motivasyonunu etkileyebilecek beş temel faktör belirleyip incelemişlerdir: genel bilişsel yetenek, kişilik özellikleri, değerler, liderlik deneyimi ve liderlik öz-yeterliği. Bu bağlamda öz-yeterlik, liderlik motivasyonunun temel belirleyicilerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Göbel, 2023).

7. LİDERLİK BECERİLERİ VE DUYGUSAL ZEKA

Günümüzde liderlik becerileri, farklı alanlarda vazgeçilmez bir gereklilik haline gelmiştir. Bu yetenekler; siyaset, akademi, iş hayatı, gönüllü kuruluşlar ve hatta aile yaşamında dahi önemlidir. Etkili bir lider, olayları analiz edebilen, fikir beyan edebilen, stratejik planlamalar yapabilen ve hedeflerine ulaşabilen bir kişidir. Liderin yalnızca zihinsel (IQ) değil, aynı zamanda duygusal zekâya (EQ) da sahip olması büyük önem taşır. Duygusal zekâ, liderlerin iş hayatında elde ettikleri başarının temel taşlarından biri olarak görülmektedir (Sankaran ve Kumar, 2019). Goleman’a (1996) göre duygusal zekâ, “bireyin kendisini tanıması, kendi duygularını kontrol edebilmesi, sosyal farkındalığa sahip olması ve insan ilişkilerini etkili bir şekilde yönetebilmesi” gibi temel yetenekleri kapsamaktadır. Duygusal zekânın temel yapıtaşı olan öz farkındalık, kişinin kendi duygusal durumunu ve bu duygular hakkında ne düşündüğünü anlaması olarak ifade edilmekte ve bu yetenek duygusal zekânın temeli olarak değerlendirilmektedir (Elçi, Eminoğlu, Şerifoğlu, Ay ve Keçeci, 2021).

8. LİDERE İHTİYAÇ DUYMA SEBEPLERİ

Katz ve Kahn’a göre liderliğe duyulan ihtiyaç, çeşitli nedenlere dayanmaktadır (Katz ve Kahn, 1978, aktaran Arıkan, 2001):

- **Örgütsel Tasarım Eksikliği:** Bir örgütün yapısal ve planlama süreçleri tüm faaliyetleri kapsamlı biçimde belirleyememektedir. Özellikle davranışsal yönler çoğu zaman karmaşık, kapsayıcı olmayan ve değişken yapıda olabilir. Bu gibi durumlarda liderliğe olan gereksinim daha da artar.
- **Değişen Çevresel Koşullar:** Örgütlerin faaliyet gösterdiği dış çevreler sürekli bir değişim içindedir. Bu değişimlere uyum sağlama ve örgütü güncel

gelişmelere adapte etme süreci ise etkin liderlik uygulamalarıyla mümkündür. Liderler, örgütün açık bir sistem olarak çevresiyle uyumlu şekilde gelişmesini sağlayacak yönlendirmelerde bulunurlar.

- Örgütün İçsel Dinamiği: Örgütlerde var olan eğilimlerden bir başkası da gelişim dinamiğidir. Örgüt büyüdükçe yeni işlevler yüklenir ve karışık yapılar inşa edilir. Var olan yapılarla yeni ortaya çıkan arasında karışık yapılar içinde koordinasyon sağlanması gereksinimi meydana çıkar ve yeni politikaların olması gerekir.
- İnsan Üyeliğinin Doğası: İnsanlar elde ettikleri deneyimlerin benzer şekilde ihtiyaçları, motivasyonları ve özel tepkilerinin biçim ve yoğunluklarında değişimler meydana gelir.

Burada bahsedilen dört nedenden kaynaklı olarak örgütlerde etkili bir liderlik gerekli olduğu anlatılabilir (Alkın ve Ünsar, 2007).

9. KADIN LİDERLER

Antik Yunan'da, özellikle Arkaik (MÖ VIII - VI. yüzyıl) ve Klasik Dönem'de (MÖ V - IV. yüzyıl), kadınların toplum içindeki konumu, erkeklere kıyasla oldukça kısıtlıydı. Atina örneğinde (Sparta hariç), erkekler yurttaşlık haklarına sahipken, kadınlar bu tür haklardan tamamen mahrum bırakılmıştı. Kadınlara tanınmayan yurttaşlık statüsü; miras edinme, toprak sahibi olma, oy verme, kamusal temsil ve fırsat eşitliği gibi temel hakların da yokluğu anlamına gelmekteydi (Just, 1989; Cartledge ve Garnsey, 2009; Yıldız, 2021). Bu durumun temelinde, toplumun ataerkil düzeni yer almakta olup, kadınların varlığını evle (oikos: ó oĩkoç - hane, ev, aile, mülk) sınırlandırmakta ve onları kamusal yaşamın dışına itmektedir (Akgün Kaya, 2023).

Antik Yunan'da oikos kavramı yalnızca fiziksel bir konut yapısını ifade etmekle kalmayıp, içinde yaşayan aile bireylerini, köleleri ve tüm mülkü kapsayan daha geniş bir anlam taşımaktadır (McClure 2019). Toplumun ataerkil yapısı gereği kadınların sosyal yaşam içindeki rolleri büyük ölçüde evle sınırlı tutulmuş; dokuma gibi ev içi üretkenlikler ve evin idaresi onların temel sorumluluğu olarak görülmüştür. Bu yapı hem özel hem de kamusal alanlarda kadınların hareket alanını daraltarak toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliği pekiştirmiştir (Akgün Kaya, 2023).

Toplumda değeri verilen ve görünürlük kazandıran faaliyetler -ticaret, siyaset, eğitim, savaş ve sportif etkinlikler- erkeklerin tekelindeydi. Erkekler bu alanların doğal aktörleri olarak görülürken, kadınlar ise edilgen, itaatkâr roller içinde konumlandırılmıştır. Kadınların bu faaliyetlerden dışlanmasıyla birlikte, kamusal alandaki varlıkları yalnızca dini ritüellere katılım gibi sınırlı alanlarla mümkün olabilmıştır. Bu törenler, kadınların sosyalleşebildiği ender platformlardan biri olarak işlev görmüştür (Uslu Azarak, 2018).

Bazı şehir devletlerinde kadınların katıldığı dini ayinler, cenazeler ve festivaller gibi etkinlikler özel denetçiler olan gynaikonomoi (οἱ γυναικονόμοι) tarafından gözetim altında tutulmuştur. Kadınların pazarda ticaret yapmaları ya da dükkan işletmeleri hoş karşılanmazdı. Toplumun ataerkil normları, kadınların sadece belirli sınırlar içinde yaşam sürmelerine izin vermiştir. Bu cinsiyetçi yapı, kadınların toplumsal rollerini yalnızca cinsiyet temelli olarak belirleyerek, onların aleyhine gelişen sistematik bir eşitsizlik yaratmıştır (Just, 1989; McClure, 2019; Akgün Kaya, 2023).

9.1. Maskülen Cinsiyetçi Söylem ve Kadın Kimliği

Kadın kimliği tarih boyunca birçok farklı kültür, inanç sistemi ve toplumsal yapı tarafından şekillendirilmiştir. Kadim medeniyetlerden modern felsefeye kadar uzanan geniş bir yelpazede kadınlar, çoğu zaman toplumların farklı ideolojileri ve değerleriyle temsil edilmiştir. Antik dönemlerden günümüze kadar, kadının yerini tanımlayan temsiller, toplumların kabul ettiği normlara ve değer yargılarına göre şekillenmiştir. Tanrıların kurallarına karşı çıkarak kötülük yayan bir figürden, dünyaya bereket ve güzellik getiren bir tanrıçaya, günahkâr olarak kabul edilen bir kadından cennetin temiz ve asil yüzü olarak nitelendirilen bir figüre kadar pek çok farklı biçim ve anlamda kadın temsilleri gelişmiştir. Bu temsiller yalnızca zihinlerde kurulan kavramlar olmakla kalmamış, aynı zamanda yaşanan toplumların ve dönemlerin ideolojik yapılarıyla şekillenmiş ve toplumları derinden etkilemiştir (Karakaya, 2017).

Simone de Beauvoir, “İkinci Cins” adlı eserinde, kadınların tarihsel olarak biyolojik farklılıkları nedeniyle ikincil statüde kabul edilmelerini eleştirmiştir. Beauvoir’a göre, kadının biyolojik özellikleri, onu erkeğe bağımlı bir varlık haline

getirme gerekçesi olarak kullanılmıştır. Erkeklerin, kadının adet görmesi, fiziksel gücünün erkeklere göre daha az olması ve doğurganlık gibi biyolojik özellikleri, kadının edilgen bir rol üstlenmesine ve “öteki” olarak görülmesine neden olmuştur. Beauvoir, fiziksel farklılıkların, kadının erkeğe göre daha aşağı bir seviyede olduğunu kanıtlamadığını ve bu farkların toplumsal cinsiyet eşitsizliğini haklı çıkaran bir gerekçe olamayacağını savunur (de Beauvoir, 1949/1993). O, toplumsal yapılar ve kültürel faktörlerin kadının ikincil bir rol üstlenmesine nasıl yol açtığını sorgulamış ve bu durumun yalnızca toplumsal bir inşaa olduğunu vurgulamıştır (de Beauvoir, 1949/1993).

Kadın kimliği, bu tarihi süreç boyunca hep bir “öteki” olarak konumlandırılmıştır. Bununla birlikte, her dönemde ve kültürde, kadının rolü ve yeri, toplumsal ve kültürel koşullara bağlı olarak şekillenmiştir. Erkeklik ideolojisinin toplumsal alandaki egemen söylemleri de, kadınların özgürlük mücadelesini zorlaştıran unsurlardan biri olmuştur. Psikolog Brannon (1976), erkekliği tanımlayan ve güçlendiren söylemler üzerinde durarak, erkekliğin çoğu zaman bir iktidar mücadelesi olarak şekillendiğini belirtmektedir (akt. Kaprol, 2024). Rekabet, öfke ve korku gibi duyguların erkekliğin temeli olduğunu savunarak, bu durumun erkeklerin toplumsal gücünü pekiştirdiğini ifade etmektedir (Kaprol, 2024).

Kadınlar tarihsel olarak, toplumsal yapılar ve kültürel normlar tarafından bu ikincil statüde kalmaya zorlanmışlardır. Ancak bu statü, sadece biyolojik farklılıklar ile açıklanamaz. Kadın ve erkek arasındaki fiziksel farklar, toplumsal yapılar tarafından biçimlendirilen rol ve beklentilerle şekillendirilmiştir. Bununla birlikte, kadınların bu “öteki” rolüyle ilgili her dönemde var olan tartışmalar, toplumsal cinsiyetin ve cinsiyet rollerinin kültürel olarak nasıl inşa edildiğini gösteren önemli bir örnektir (Güvendi, 2023).

9.2. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramları İçerisinde Kadın

Toplumsal cinsiyet kavramı, sosyolojiye Ann Oakley tarafından kazandırılmıştır. Oakley, “sex” terimiyle biyolojik cinsiyeti, “gender” terimiyle ise toplumsal cinsiyeti ifade etmiştir. Sosyoloji, 1970’lere kadar kadınlar ve erkekler arasındaki farkların biyolojik temellere dayandığını kabul etmekteyken, bu farklar

artık toplumsallaşma sürecinin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir (Gordon, 2005). Cinsiyet (sex) terimi, doğuştan gelen biyolojik ve psikolojik farklılıkları tanımlamak için kullanılırken, toplumsal cinsiyet (gender) ise toplum tarafından kazanılmış, kültürel ve sosyal faktörlerden etkilenen bir kavram olarak açıklanmaktadır (Ergül, 2018).

9.3. Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyete Dayalı İş Bölümünün Oluşması

Uygarlık öncesi toplumlarda günümüzden farklı şekilde ilkel bir ataerkilliğin olduğu pek çok araştırmacı tarafından saptanmıştır (Connell, 1987). Anaerkil halklarda, babanın ve erkeğin yeri ile erkek ve kadın arasındaki denge ilişkisi günümüzde pek çok kültürde rastlanan ataerkil nizamdan farklıdır. Örneğin, anaerkil toplumlarda akrabalıkların başladığı yer anadır. Soy ve miras anneden çocuklarına geçmektedir. Erkek çocuk hürmeti ve saygınlığı babanın yerine annenin erkek kardeşinden almaktadır. Kadınların, eşlerinden bağımsız olarak mallarına ve özel haklarına sahip olmaları söz konusudur (Connell, 1987; Malinowski, 1989). Kadının doğurgan ve üretken olmasının yanı sıra, erkeğin kas yapısının daha güçlü olması, zamanla erkek ve kadın arasında bir hiyerarşik yapının ve birçok toplumda ataerkil bir kültürün gelişmesine yol açmıştır. Çelebi (1990), E.G. Thompson'a atıfta bulunarak, toplayıcılık döneminde ana taraflı soyların daha baskın olduğunu, ancak avcılık evresinde baba taraflı soyların ön plana çıktığını belirtmiştir. Kadının gebelik ve emzirme dönemleri, iyi bir avcı olmasının önündeki engeller olarak görülmüş ve bu süreçte kadın, toplayıcılık rolüne devam etmiştir. Avcılık ve çiftçilik gibi bedensel güç gerektiren işler için gerekli olan aletlerin icadıyla birlikte, kadın bu alanlardan da geride kalmıştır. Çelebi (1990), bu gelişmeleri baz alarak, kadının başlangıçta bahçede, sonrasında ise evde çalışmaya yönlendirilmesinin ve cinsiyete dayalı iş bölümünün ortaya çıkışının, biyolojik değil sosyal bir süreç olduğunu savunmuştur (Bayhan ve Arslan, 2005).

Michelle Bachelet'in de belirttiği gibi, bir ülkenin ekonomisi beşerî sermayesine dayanır. Eğer kadınlara yeterli sağlık, eğitim ve iş olanakları sunmuyorsanız, potansiyelinizin yarısını kaybedersiniz. Cinsiyet eşitliği ve kadın hakları ekonomik kalkınmanın temelidir. (AZQuotes, n.d.).

9.4. Toplumsal Cinsiyet ve Liderlik Kavramları

Biyolojik cinsiyet farklılıkları, doğuştan gelen ve öğrenilmemiş nitelikler doğrultusunda kadınlar ile erkekler arasında gözlemlenen ayrımlardır. Buna karşın, toplumsal cinsiyet farkları, sosyalleşme süreciyle edinilen ve öğrenilen özelliklere dayanarak insanlar arasındaki ayrımları ifade eder. Toplumsal cinsiyet farkları, kültürden kültüre, bireyden bireye bazı farklılıklar gösterebilir (Keller, 2016). İngilizcedeki “Gender” terimi, Türkçeye “Toplumsal Cinsiyet” olarak çevrilmiştir ve bu kavram, bireyin kadınsı veya erkeksi olarak tanımlanmasını ifade eder. Diğer bir deyişle; toplumsal cinsiyet, bireylerin biyolojik ve doğal dünyadan türemeyen, toplum tarafından oluşturulmuş ve kabullenilmiş yapay bir cinsiyet kimliğidir (Adaçay, 2014). Cinsiyet biyolojik bir özellikken, toplumsal cinsiyet toplum tarafından belirlenir; kadın ve erkeğin biyolojik özellikleri, aynı zamanda onların sosyolojik ve psikolojik özelliklerini de açıklar. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadınsılık ve erkeksilik gibi niteliklerin cinsiyetlere atfedilmesiyle doğal bir hâle gelir (Adaçay, 2014). Her iki kavram da toplumsal düzeyde, sosyal roller aracılığıyla şekillenir. Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin nasıl davranmaları gerektiğine dair geleneksel ve sembolik kurallar içerir. Bu yönüyle, bireylerin davranışları üzerindeki kültürel ve kurumsal beklentileri yansıtır (Savcı, 1999). Tarihsel olarak, toplumlar var olduğundan beri, kadınlar ve erkekler dünyayı eşit şekilde paylaşmamışlardır. Bu eşitsizlikten en çok etkilenenler ise kadınlardır. Toplumsal cinsiyet rolleri ve önyargılar, erkek ve kadın arasındaki eşitsiz ilişkilerle birlikte, toplumsal anlamda eşitsizliği de beraberinde getirmektedir (Çetin ve Güler, 2018)

Antik çağdan itibaren kullanıldığı halde, “liderlik” kavramı yakın geçmişe kadar kadınları kapsamıyordu. Yüzyıllar boyu kadınlar bağımlı, itaat eden, uyum sağlayan varlıklar olarak tarif ettiler. Bunun neticesi olarak toplumlarda kadınların liderlik niteliklerinden yoksun oldukları düşüncesi yer etti. Liderlik de sadece emir vermek ve denetleyebilme becerisi olarak görüldü (Dicleli, 2011).

Kadınların kamusal alanda daha çok bulunması ve kadın hareketinin kuvvetlenmesi ile beraber kadınlar sivil toplum kuruluşlarında ve şirketlerde belirgin olmaya, birçok dönüşüme liderlik yapmaya başladılar. Toplumsal cinsiyet klişeleri

yine de kadınların peşini bırakmıyor. Kadın liderlerle alakalı dört tiplere hâlâ yaygındır.

1. *Anne*: Çantasında baş ağrı kesicisi bulundurup her başı ağrıyana ağrı kesici verir.
2. *Şirin Kız*: Herkesin ufak, minik kız kardeşi, ekibin maskotudur.
3. *Şehvet Sembolü*: Cinsellik simgesi, cinsel cazibesini öne çıkarması.
4. *Demir Lady*: Devamlı kendini kanıtlamaya, işini gerçekten çok güzel yaptığını sergilemeye çalışır. Bu ve benzeri tipler kadın liderlerle alakalı negatif imaj oluşturur.

Ama çoğunlukla kadınlar ya lider olamayacak seviyede duygusal, çalışanlarla aynı düzeyde ve hatta arkadaş olduklarını savunan ve bunun neticesinde otorite sağlayamayan, iş bölümü kuramayan zayıf kişiler şeklinde gösterilir ya da çok hırslı, despotik ve iş kolik cadılar şeklinde algılanırlar (Dicleli, 2011).

10. KADIN VE ERKEK LİDER FARKI

Kadın liderliği konusu, Virginia Woolf'un (1929) vurguladığı gibi, kadınların hiçbir şey yapmamış olsalar da sadece "erkeği olduğundan iki kat büyük gösteren bir ayna görevleri" olmasıyla önemli bir yer tutmaktadır ve bu görünürlük, onlara yeterli bir etki alanı yaratmaktadır. Wagman-Geller (2015), "Behind Every Great Man" adlı kitabında, tarih boyunca erkeklerin her zaman ön planda tutulmasına rağmen, görünmeyen ve önemli roller üstlenen kadınların varlığını tartışmaktadır. Kitap, "her başarılı erkeğin arkasında bir kadın vardır" söylemini doğrular niteliktedir. Ayrıca Jironet (2011) kadın liderliğini, kadınların kendilerini tanımaları ve kendi iradeleriyle tercihlerini yapabilmeleri olarak tanımlamış, bu yeteneklere sahip olan kadınların liderlik potansiyelini gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Woolf (1929) ise, kadınların tarihsel deneyimlerinde liderlik yapabilme olasılıklarını belirten örneklerin bulunduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede, cinsiyet farklılıklarının, liderlikte çeşitliliğe ihtiyaç duyulan günümüzde önemli bir avantaj olarak değerlendirilebileceği de vurgulanmaktadır (Desvaux ve Devillard, 2008). Kadınlar, bilinçli olarak kendilerine ve çevrelerine bir farkındalık yaratarak, kadınsı liderlik özelliklerinden oluşan yeni bir liderlik tarzı oluşturabilirler (Jironet, 2011). Fine (2011) ise kadın ve erkek arasındaki farkın bir üstünlük ya da aşağılık ilişkisi değil, yalnızca bir farklılık

olduğunu belirtmektedir. Bu farklılıklar, bireysel ve toplumsal farklılıklarla olduğu gibi, genetik ve dışsal faktörlere bağlıdır. Her bireyin sahip olduğu özellikler farklıdır ve bu, doğal bir durumdur çünkü her birey benzersizdir. Hatta, bireyler kendi içinde bile pek çok farklılık ve çelişki gösterebilirler. İnsanları yalnızca iki kutuya ayırmak yerine, bu çeşitliliği zenginlik olarak görüp, en yüksek faydayı sağlamaya çalışmak daha anlamlı olacaktır. Örneğin, aile içinde neşe ve sevgi üreten kadının varlığı (Fine, 2011), büyük bir zenginlik kaynağı olarak kabul edilebilir. Devlet kurumları ve bürokratik çevreler soğukluğu ve neşesizliği belki de kadın üyelerin yoksunluğundan ya da var olan kadın üyelerin erkekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Tarihi açıdan baktığımızda kadınların bir örgütte yükselmeleri ve kendilerini kabul ettirmelerinin erkek özellikleri göstermeleri ile sağlanabildiğini gözler önüne sermektedir. Çünkü liderlik son zamanlara kadar belirli bir seçkinlerle sınırlandırılmıştır. Belirli kalıpları vardır. Erkek özellikleri de bunların arasından biridir. Son zamanlarda meydana gelen anlayış ise kadınların kendi doğaları ile liderliğin buluşturulması kadın liderliğinin somutlaştırılmasıdır (Fidan, 2019)

11. LİDERLİK VE CİNSİYETE İLİŞKİN BULGULAR

Geçmişte gerçekleştirilen pek çok araştırma, tarih boyunca liderlik pozisyonlarında daha çok erkeklerin yer aldığını ortaya koymuştur. Bu durumun temelinde, kadınların liderlik potansiyelini gerçekleştirmesini engelleyen içsel ve dışsal faktörlerin varlığı yatmaktadır. Ancak son dönem araştırmaları, kadınların toplumsal tanımında olumlu yönde gelişmeler yaşandığını göstermektedir (Sutton ve Moore, 1985; Brenner vd., 1989; Chusmir ve Koberg, 1991; Fagenson, 1990; Korabik, 1990). Kadınların liderliğe yükselmelerini engelleyen bu etkenlerde zamanla birtakım değişiklikler gözlenmektedir. Ayrıca liderlik özelliklerine ilişkin toplumsal algılarda da dönüşüm yaşanmıştır. Önceki dönemlerde liderlik, daha çok erkeksi (masculine) özelliklerle özdeşleştirilirken, günümüzde bu anlayış kısmen değişime uğramıştır. Brenner, Tomkiewics ve Schein'in 1989 yılında yaptığı araştırma, kadın yöneticilerin hem geleneksel erkek hem de kadın niteliklerini bir arada taşıdığını ortaya koymuştur (Powell vd., 2008; Vecchio, 2002; Yader, 2001). Ayrıca, liderlikte androjen (çift cinsiyetli) özelliklerin öne çıkması, kadınlara yönelik kalıplaşmış yargıların kırılmasına katkı sağlamıştır (Onay, 2013).

12. KADIN LİDERLER VE CİNSİYET TEMELLİ SORUNLAR

Günümüzde kadınlar, iş hayatında erkeklerle benzer çalışma koşullarına sahip olsalar da karşılaştıkları sorunlar daha fazladır. Ruble ve arkadaşlarının (1984) yürüttüğü araştırmada, kadınların karşılaştığı temel engeller; toplumsal cinsiyet kalıpları ve cinsiyete dayalı iş dağılımları olarak belirlenmiştir. Bu tür kalıplar, kadınların çalışma yaşamındaki konumlarını kısıtlamakta ve bu yapıları sürdürmeye yönelik eğilimleri beslemektedir. Kadınların istihdamda eşit fırsatlara ulaşabilmeleri için bu engellere karşı direnç göstermeleri gerekmektedir. Söz konusu engellerin ilki, tarihsel süreçte yüksek statüye sahip mesleklerin çoğunlukla erkekler tarafından üstlenilmiş olmasıdır. İkinci olarak ise, toplumsal cinsiyet yargıları nedeniyle pek çok kadının “erkek işi” olarak görülen mesleklere yönelme konusunda özgüven eksikliği yaşamasıdır. Tüm bu bariyerleri aşarak bu tür alanlara giren kadınlar ise, bu kez sahip oldukları kadınsı nitelikler sebebiyle önyargılarla karşılaşmaktadır. Ayrıca kadınlar; performanslarının değerlendirilmesi, elde ettikleri başarıların kabulü ve aldıkları ücretler konusunda da cinsiyet temelli ayrımcılıkla yüzleşmektedirler (Onay & Heptazeler, 2014).

13. KADINA YÖNELİK ÖNYARGI, AYRIMCILIK, DIŞLAMA VE ŞİDDET

Önyargı ayrımcılığa zemin hazırlar. Sosyolojide daha fazla etnik ve ırk ilişkileri bağlamında kullanılan ayrımcılık, diğerine karşı oluşan tavrı açıklar. Öteki herhangi bir kişi veya toplum olabilir. Ayrımcılığın etnosentrizmin bir ifadesi olduğu, bizim gibi ve bizden olmayandan hoşlanmama şeklinde meydana çıktığı genel sosyolojik bir tespittir (Vatandaş, 2007).

Kadının, cinsiyetine bağlı olarak kamusal ve sosyal yaşamda maruz kaldığı dışlanma, ayrımcılık, önyargı ve şiddet gibi birçok olumsuz durumun temelinde, toplumsal cinsiyet algısındaki kadın ve erkeğe dair eşit olmayan bakış açısı yer almaktadır. Cinsiyetlere yüklenen anlamlar her ne kadar toplumdan topluma değişiklik gösterse de genel olarak kadınların dünya çapında dezavantajlı bir pozisyonda yer aldığı gözlemlenmektedir. Toplumlar, kadınların ve erkeklerin hangi davranışları sergilemesi, hangi rolleri üstlenmesi gerektiği konusunda gerek görünür gerekse

görünmez kurallar üretmektedir. Bu kurallar, kadınların belirli kalıplar çerçevesinde algılanmasına ve sabit yargılarla değerlendirilmesine neden olmaktadır (Barutçugil, 2002). Cinsiyet temelli ayrımcılık, bireylere yalnızca cinsiyetlerinden dolayı adaletsiz davranılmasına yol açmakta ve bireylerin temel insan haklarına erişimini kısıtlamaktadır. Bu eşitsizliğin temelinde, cinsiyete bağlı olarak yapılan iş bölümü yatmaktadır. Böyle bir düzen, güçlü olanın zayıf üzerinde baskı kurduğu bir sistem olarak değerlendirilebilir. Nitekim, kadınlar genellikle annelik ve eşlik gibi toplumsal rollerle, erkekler ise mesleki statüleriyle tanımlanır (Yıldırım alp, 2021).

14. SİYASAL LİDERLİKTE KADIN VE CAM TAVAN

Cam tavan” benzetmesi, pirelerle yapılan dikkat çekici bir deney üzerinden açıklanmaktadır. Deneyde farklı yüksekliklerde zıplayabilen pireler, yüksekliği 30 cm olan cam bir fanusun içine yerleştirilmiş ve fanusun zemini ısıtılmıştır. Artan sıcaklıktan rahatsız olan pireler zıplamaya başlamış, ancak cam tavana çarparak tekrar zemine düşmüşlerdir. Isı arttıkça zıplama girişimleri artmış fakat her seferinde görünmeyen engelle karşılaşmaları sonucunda, en fazla 30 cm yükseğe kadar zıplamaya şartlanmışlardır. Bir süre sonra cam tavan kaldırılmış olmasına rağmen, pireler alıştıkları yükseklikten öteye geçememiş, daha yukarıya zıplamaya teşebbüs etmemişlerdir. Çünkü fiziksel engel ortadan kalksa bile, zihinsel engel hala etkisini sürdürmektedir. Bu deneydeki durum, “cam tavan sendromu” olarak adlandırılmakta ve özellikle iş dünyasında kadınların yaşadığı görünmez engelleri simgelemektedir (Örücü, 2007). Bu benzetmeden hareketle, kadınların kariyer yolculuğunda karşılaştıkları engeller de benzer bir yapıya sahiptir. Kadınlar iş hayatında belirli seviyelere kadar yükselebilmekte, ancak üst düzey yönetim pozisyonlarına gelmeye çalıştıklarında görünmeyen engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu engeller çoğunlukla yetenek, eğitim, deneyim ya da başarı düzeyi ile açıklanamayan, daha çok cinsiyete ya da etnik kökene dayanan önyargılardan kaynaklanmaktadır. Yani, cam tavan; resmi olmayan, görünmez, ancak oldukça güçlü bariyerlerle kadınların liderlik pozisyonlarına ulaşmasını engellemektedir (Sivrikaya ve Wolff, 2021).

“Cam Tavan” terimi ilk defa 1986 yılında Hymovitz ve Schelhardt tarafından, Wall Street Journal gazetesinde yayımlanan “iş hayatında kadın” temalı bir haber içinde kullanılmış ve o tarihten bu yana toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı

tanımlamada sembolik bir ifade olarak literatürde yerini almıştır (Onay ve Heptazeler, 2014).

15. KADIN LİDER İÇİN ENGELLER

Kadınların liderlik rollerine erişimini engelleyen faktörlerde zamanla belirgin değişimler yaşanmaktadır. Özellikle liderlik niteliklerinin geleneksel olarak “kadınsı” (feminine) ve “erkeksi” (masculine) şeklinde sınıflandırılması konusundaki algılar dönüşüm geçirmiştir. Eski dönem çalışmalarında liderlik, daha çok erkeklere özgü kabul edilen özelliklerle ilişkilendirilirken, günümüzde bu yargılarda kırılmalar görülmektedir. Brenner, Tomkiewicz ve Schlein (1989), kadın yöneticilerin hem kadınsı hem de erkeksi olarak tanımlanan nitelikleri bir arada taşıdıklarını ortaya koymuştur (Powell, Butterfield, ve Parent, 2008; Vecchio, 2002; Yoder, 2001). Benzer biçimde bazı araştırmalar, “androjen” yani çift cinsiyetli liderlik modelinin, kadınlara yönelik geleneksel ve kalıplaşmış liderlik tanımlarını sorgulamaya yardımcı olduğunu göstermektedir. Adler’in belirttiğine göre, günümüzde siyasi liderlikte kadınsı tarzların daha fazla dikkat çekmesi “feminizasyon” olarak tanımlanabilecek bir eğilimi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, kadınların tarihsel olarak erkeklere atfedilen alanlara daha güçlü bir biçimde girmesini açıklamaktadır (Onay, 2013).

16. KADIN VE SİYASET

Cinsiyetin siyasi yapı içindeki konumu geçmişe göre çok daha önemli hale gelmiştir. Uzun yıllar boyunca siyaset alanı erkek egemenliğinde ilerlemiş olsa da artık kadınların siyasi varlığı artmakta ve daha etkin hale gelmektedir. Kadınlar, nüfusun yaklaşık yarısını oluşturduğuna göre, siyasi yaşamın da kadın ve erkek arasında paylaşılması doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Kadınların siyasette yer alması meşru bir durum olup, bu doğrultuda temsil oranları giderek artmaktadır. Ancak bu artışa rağmen, kadınların siyasette daha etkili ve üst düzey yetkilere sahip pozisyonlarda yeterince temsil edilmediği de bir gerçektir. Yine de kadınların sesi artık siyasi karar mekanizmalarında daha belirgin duyulmaktadır. Siyasal temsil hakkı her iki cinsiyetin de eşit hakkıdır ve bu nedenle demokratik süreçlerin işlerliği açısından kadın ve erkek için adil ve eşit fırsatlar sağlanmalıdır (Hafizoğlu ve Altan, 2021).

Ayrıca bu zamanlarda erkeklerin, özellikle akılcı kararlar almak bakımından kadınlardan daha yüksek bir kapasiteye sahip oldukları yönünde yaygın bir kanaat bulunmaktaydı. Kadınların siyasette karşılaştıkları temsil ve katılım sorunları, yurttaşlık tanımında yer bulamamalarıyla ya da erkeklerle aynı koşullarda yurttaş olarak değerlendirilmemeleriyle ilişkilidir. Geleneksel siyaset kuramları, yurttaşlık kavramını evrensel, soyut ve cinsiyetsiz olarak tanımlasa da kadınların bu soyut kategoride yer almaları her zaman tartışmalı olmuştur (Acar-Savran, 2002). Feminist düşünürler bu noktada, bireyin cinsiyet üstü ve evrensel olarak tanımlanmasına karşı eleştirel bir tutum geliştirmiş ve bu anlayışı sorgulamışlardır.

Feminist siyaset kuramcısı Iris Marion Young’a göre, evrensel yurttaşlık ideali iki temel anlama sahiptir: Bunlardan ilki, yurttaşların farklılıklarını arka planda bırakarak hangi yönlerden ortaklaştıklarını vurgular; ikincisi ise, yasaların ve kamusal kuralların bireysel ya da toplumsal farklılıklar dikkate alınmaksızın herkese eşit biçimde uygulanması gerektiğini ifade eder (Young, 1998). Ancak bu yaklaşım, yurttaşlık kavramını şekillendirirken kişilerin farklılıklarını -özellikle sınıf ve cinsiyet farklarını- görmezden gelen ve bu yönleriyle eril bir karakter taşıyan bir anlayışı da beraberinde getirir (Phillips, 2005; Berktaş, 2003). Kadınlar yurttaşlık statüsüne dahil olmaya çalıştıklarında, özel alandaki rollerinden -örneğin annelik ya da eşlik gibi kimliklerden- bağımsız düşünölmeleri beklenir. Ancak bu durum, kadınların yurttaş olarak tanınırsalar bile erkeklerle aynı biçimde yurttaş olamamalarına yol açar. Modern yurttaşlık anlayışındaki kamusal ve özel alan ayrımının en belirleyici yönlerinden biri de budur (Acar-Savran, 2002).

Klasik liberal düşünürler, yurttaşlık kavramında mülkiyetin önemli bir ölçüt olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüş, Atina demokrasisinde olduğu gibi, birey kategorisine sadece mülkiyet sahibi olan erkekleri katmıştır; kadınlar, çocuklar ve diğer bağımlı gruplar ötekileştirilmiştir (Phillips, 1995). 19. yüzyılda da yurttaşlık hakkı için tabaka, eğitim, ikamet ve aile reisliği, mülkiyet, eğitim gibi kısıtlayıcı ölçütler uygulanmıştır (Özkazanç, 2009). Bu hal, yurttaşlığın her daim belirli ayrıcalıklara sahip bir grup için tasarlandığını işaret etmektedir. Feminist eleştiriler, birey kavramının evrensel ve bedenden soyut olduğu iddialarını sorgulamıştır (Çakır, 2001). Kadınlar oy hakkı talep ettiğinde, erkek yurttaşlık askerlik ve fiziksel güç ile ilişkilendirilerek, kadınların bu alanda yetersiz oldukları ileri sürölmüştür Pateman’ın

(1993, aktaran Yuval-Davis, 2007) görüşüne göre yurttaşlık, tarihsel açıdan erkeklikle özdeşleştirilmiş ve kadınlar kamusal yerlerde devamlı dezavantajlı bir durumda bırakılmıştır (Pınarcıoğlu, 2017).

17. EŞİTLİK VE FARKLILIK AÇMAZI

Cinsiyetler arası eşitlik çekişme, feminist bir bakış ile yapılan ilk eleştirilerden beri devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği, eşit davranış (benzerlere aynı biçimde muamele edilmesi) ya da toplumsal cinsiyet tarafsızlığı biçiminde algılanmıştır. Modern yurttaşlığın en büyük sözü, yurttaşlar topluluğunun üyelerinin eşitliğidir. Liberal ‘şekilsel eşitlik’ anlayışı, kadınların mevcut toplumsal adaletsizliklerini tekrardan yapılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle son zamanlarda ki feminist eleştiri, soyut evrensel eşitlikçiliğin, kadınları (sömürge tebaaları, köleler, işçi sınıfı, azınlıklar dâhil birçok potansiyel yurttaş gruplarıyla beraber), ‘farklılık’ temelinde dışlanıp kenara itilmiş olmasıdır (Yuval-Davis ve Werbner, 1999). Eşitlik ve farklılık çelişkisi hem yurttaşlık hem de feminizm tartışmaları (farklılıkların tanınması) içinde mühim bir tartışma mevzusudur (Yuval-Davis ve Werbner, 1999).

3. BÖLÜM

AVRUPA’NIN AŞIRI SAĞININ YENİ HALİ

1. BATI AVRUPA’DA AŞIRI SAĞIN TARİHİ

Avrupa kıtasında, özellikle Batı Avrupa’da aşırı sağ hareketlerin tarihsel gelişimi üç temel dönemde incelenebilir. Bu dönemler; 1930-1945 arasında ekonomik buhran ve antisemitizmin etkili olduğu ilk evre, 1960-1990 yılları arasında yoğun göç hareketlerinin belirleyici olduğu ikinci aşama ve 2001 sonrasında İslam karşıtlığının ön plana çıktığı üçüncü dönem şeklinde sıralanabilir (Alkan, 2015; Liger ve Gutheil, 2022). Özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın ardından imparatorlukların çökmesiyle birlikte ulus-devletlerin ortaya çıkışı, milliyetçiliği öne çıkan bir ideolojik yapı haline getirmiştir. 1920’lerde Mussolini’nin liderliğini yaptığı Ulusal Faşist Parti, 1930’larda ise Hitler’in başında bulunduğu Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi, bu ideolojiyi uç noktalara taşımıştır. Her ne kadar faşist rejimlerin İkinci Dünya Savaşı’ndaki yenilgisi aşırı sağın etkisini geriletmiş olsa da, Avrupa toplumlarındaki aşırı sağ eğilimler tamamen ortadan kalkmamıştır (Eser ve Çiçek, 2020). Bu eğilimler, 1960’lardan itibaren Avrupa’ya çalışmak için gelen göçmen işçilere yönelik tepkilerle yeniden su yüzüne çıkmış, bu dönemde Batı Avrupa genelinde 15’in üzerinde aşırı sağ parti kurulmuştur (Betz, 1993). 1970’li yıllarda ise ekonomik durgunluk ve toplumsal-kültürel değişimlerin etkisiyle yabancı işçiler, özellikle Hristiyan olmayan ve Avrupa dışı kökenlere sahip olanlar, toplumsal sorunların kaynağı olarak hedef gösterilmeye başlanmıştır (Alkan, 2015). 1980’li yıllara gelindiğinde ise İsviçre, Avusturya ve İtalya gibi ülkelerde radikal sağ partiler bazı koalisyon hükümetlerinde yer almaya başlamış, Danimarka, Fransa, Norveç ve Belçika gibi ülkelerde bu partiler %5’in üzerinde oy oranlarına ulaşmıştır (Jackman ve Volpert, 1996; Norris, 2005). 1989’da Berlin Duvarı’nın yıkılması ve hemen ardından Yugoslavya’nın dağılmasıyla birlikte oluşan siyasi boşluk, yeni devletlerin doğmasına ve Avrupa merkezli yeni göç dalgalarının oluşmasına neden olmuştur (Karaağaç, 2022).

2. BATI AVRUPA'DA AŞIRI SAĞ

Ulusal milliyetçilik, ırk, etnik köken ve milliyetçilik gibi unsurlar aracılığıyla aşırı sağ partilerin ideolojik yapısının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Aşırı sağ düşünce sistemi, içinde homojen bir ulus anlayışını, romantikleştirilmiş bir tarih anlatısını ve yoğun bir popülist milliyetçiliği barındıran bir siyasal yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşıma göre ulus kavramı, halk egemenliğini (demos) ve etnik-kültürel birliği (ethnos) birleştiren bir denge noktası olarak görülür. Milliyetçi anlatı, devlet ile ulus arasında mutlak bir bütünlük kurmayı amaçlayarak, ulus düşüncesini aşırı derecede tek tip ve kolektif bir yapıya indirgeme eğilimindedir. Bu bağlamda dil, din, etnik köken ve kültürel kimlikler üzerinden ötekileştirme pratikleri radikalleştirilir ve güçlü bir ulusal kimlik inşa edilmek istenir (Minkenberg, 2003). 19. yüzyılın sonlarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte, ulusal homojenlik arayışı çoğu zaman biyolojik ırkçılıkla temellendirilmiştir. Bu dışlayıcı yaklaşım, özellikle faşist ideolojilerin etkisiyle doruk noktasına ulaşmış ve insan türleri arasında hiyerarşik bir yapı öngören ideolojik bir anlayışla meşrulaştırılmıştır. Bu anlayış, emperyalist ve sömürgeci iktidar yapılarına entelektüel bir zemin sağlamıştır. Taguieff'in (1990) de belirttiği gibi, bu model farklı ırkların ya da medeniyetlerin hiyerarşik bir biçimde sınıflandırılmasına dayanmaktadır (Uzunçayır, 2021).

3. ULUS-DEVLET

Ulus-devlet, modern devlet yapısının bir formudur. Bir devletin ulus-devlet niteliği kazanmasını sağlayan unsur ise, ulusun sembolik düzeyde inşa edilmesidir. Ulusal bilinç, modern hukuk normları çerçevesinde şekillenen toprak temelli devlette, vatandaşlar arasında birlik ve bütünlüğün sağlanabileceği bir temel sunmaktadır. Modern devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde egemenliğini kurmuş, belirli bir hükümet tarafından yönetilen ve hukuki bakımdan bağımsız bir siyasal örgütlenme biçimidir. Ayrıca, bazı düşünürler devleti toplumsal değerler hiyerarşisinin en üst basamağına yerleştirir. Bu görüşe göre, devlet en yüce değer olarak görülmekte ve kendi başına bir amaç teşkil etmektedir. Hegel, devleti neredeyse dünyevi bir tanrı konumuna taşır. Öte yandan, bazılarına göre ise devlet nihai bir amaç değil, toplumsal düzenin ve barışın sürdürülmesini sağlayan bir araçtır (Altun, 2016).

4. MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik, bir ideoloji olarak Sanayi Devrimi sonrasında Batı Avrupa’da ortaya çıkmıştır. XV. yüzyıldan bu yana süregelen modernleşme süreci hız kazanmış, ortaya çıkan yeni toplumsal ihtiyaçlar neticesinde milliyetçilik, siyasi ve sosyal sahada baskın bir ideoloji haline gelmiştir. Şehirleşmenin etkisiyle geleneksel grup aidiyetlerinin ve mevcut ortak değerlerin zamanla aşınması, toplumsal düzeyde bir bütünleşme krizini tetiklemiş; bunun sonucunda yeni kimlik ve bağlılık biçimlerine olan ihtiyaç belirginleşmiştir. Ulus-devletin inşası, milliyetçilik düşüncesinin yayılmasına zemin hazırlamıştır. İngiltere’de milliyetçilik daha çok milli bilinç ve milli karakter kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu fikir akımı, sonrasında Fransa’da gelişim göstermiştir. Kilisenin devlet yönetimi üzerindeki etkisinin kırılmasıyla birlikte Fransızlar, kral sadakati etrafında birleşmiş; ancak Fransız Devrimi’nin ardından en yüksek değer olarak vatana bağlılık kavramını benimsemişlerdir. 1789 İhtilali’nden sonra milliyetçilik dalgası tüm Avrupa’ya yayılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda etkili olan milliyetçilik anlayışı, halkın kültürel, ekonomik ve toplumsal taleplerinin gerçekleştirilmesinde ulus-devleti temel bir unsur olarak görmüştür. Ulus-devletin doğuşundan önce sadakat kiliseye ve hanedana yönelmişken, ulus-devlet sonrasında sadakat devlet ve millet kavramları etrafında şekillenmiştir (Altun, 2016).

5. AVRUPA’DA SAĞIN YÜKSELİŞİ VE GÖÇMEN ALGISI

Aşırı sağ hareketlere, 1930’lu senelerde çoğunlukla ekonomik bunalımlardan etkilenen kişiler destek gösterirken; günümüzde daha çok küreselleşmenin öğelerinden faydalanmayan, tam tersine bu süreçten sosyal ve ekonomik yönden negatif etkilenen kişiler destek vermektedir (Godin ve Hanley, 2013). Avrupa ‘da pek çok ülkede aşırı sağın taraftar kazanması, çok farklı nedenlere dayandırılmaktadır (Cesáreo Rodríguez, 2014). Avrupa kıtası, Soğuk Savaş sonrasındaki evrede liberal demokrasi anlayışı etrafında tekrardan birleşmiş ve kıta Avrupa ‘sın da ki pek çok ülke, Avrupa Birliği’ne (AB) üyelik statüsü kazanmıştır. Fakat, 2008 senesinde yaşanan küresel finans krizi sonrası AB, bütünlüğünü tehlikeye sokan ve üstünden gelmekte baya güçlük çektiği bir dizi krizle yüz yüze kalmıştır (Sepli, 2022a). AB’nin birleşme tarihinde yaşanan arkası arkasına gelen bu krizlerin ana sebebi, daha çok ekonomik özelliklerdedir.

Özellikle yaşanan finansal kriz, nedeniyle ile bütün Avrupa'yı etkilemiştir ve orta sınıf gruplarında sosyo-ekonomik yönden ciddi sorunlara neden olmuştur (Tokatlı, 2022). Bu krizi takiben Euro bölgesi krizi, Yunanistan borç krizi, mülteci krizi Ukrayna krizi, Covid-19 pandemisi ve Brexit gibi durumlar da AB'nin maruz kaldığı ve etkilendiği başka önemli krizlerdir (Fidan Baritci, 2024).

6. AŞIRI SAĞIN BATI AVRUPA'DA YÜKSELİŞ SEBEPLERİ

Aşırı sağ partilerin yükselişinde etkili olan başlıca faktörlerden biri, küreselleşmenin yol açtığı sosyoekonomik sorunlar karşısında bireylerin kendilerini korunmasız ve dışlanmış hissetmeleridir. Avrupa'da bu partilerin güç kazanmasında; gelir eşitsizliğinden doğan bölüşüm krizleri, siyasi temsilde yaşanan eksiklikler ve kimlik bunalımları gibi çeşitli siyasi sorunlar ile ekonomik ve toplumsal etkenler birlikte rol oynamaktadır. Bu çok boyutlu sorunlar ele alınmadan aşırı sağın etkisini azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmak oldukça güçtür. Aşırı sağ partiler, kendilerini çoğunlukla “halkın gerçek temsilcisi” veya “sessiz çoğunluğun sesi” olarak lanse ederken; geleneksel merkez sağ ve sol partiler, elit kesimlerin çıkarlarını savunan yapılar olarak eleştirilir. Yapılan kamuoyu araştırmaları, aşırı sağa yönelen desteğin özellikle küreselleşmenin olumsuz etkilerine en çok maruz kalan, düşük eğitim düzeyine sahip, genç yaşlardaki işçi sınıfı erkeklerden ve genellikle alt ya da alt-orta gelir grubundaki bireylerden geldiğini ortaya koymaktadır. Bu partilerin ideolojik yapılarına bakıldığında ise ulusçuluk, etnik üstünlük anlayışı ve milliyetçiliğin temel öğeler arasında yer aldığı görülmektedir (Sevinç, 2024).

7. SOSYAL DIŞLANMA ARACI OLARAK YENİ İRKÇILIK

Sosyal dışlanma kavramı; sosyal olarak güvencesizliğe ve uyumsuzluğa yönelik olarak açıklanan kapsayıcı bir bakış açısıdır. Kültürel, sosyal, ekonomik ve benzer konularda insanların ihtiyaçlarının karşılanamaması hususunda, bu alanlarda toplumla entegrasyon evresi güçleşmekte ve bu süreç kişilerin toplumla birleşmesini engellemektedir. Öncelikle yetmişli yıllarda Fransa'da gündeme gelen sosyal dışlanma kavramı, seksenli yıllardan itibaren ise bütün dünyada kullanılan bir kavram şeklini almıştır. İşsizlik oranlarında meydana gelen yükseliş, uluslararası göç ve refah

devletinin geriye gitmesine bağılı olarak çoğalan sosyal problemler, doğıal olarak sosyal dışlanma kavramı üzerindeki alakayı önemli ölçüde arttırmıştır (Baykan, 2012).

8. MODERN DÖNEMDE İSLAMAFOBİ-MÜSLÜMANFOBİ

İslamofobi teriminin modern dönemdeki ilk kullanımı, 20. yüzyılın başlarına kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda, 1918 yılında Etienne Dinet'in Fransızca kaleme aldığı bir eserde bu kavrama yer verildiğı görölmektedir. Ancak günümüzde bilinen anlamda İslamofobinin ortaya çıkışı, Soğuk Savaş'ın bitimini takip eden süreçte gerçekleşmiştir. İrkçılığın “etnik-ırksal üstünlük” anlayışından “kültürel üstünlük” vurgusuna doğıru evrilmeye başlamasıyla birlikte, “İslam ve Müslümanlar Batı'nın düşmanıdır” biçiminde özetlenebilecek söylemler gelişmiştir. Bu çerçevede, İslamofobi kavramı ilk kez 1991 yılında kullanılmakla birlikte, esasen 1997'de İngiltere merkezli düşünce kuruluşu Runnymede Trust tarafından yayımlanan bir raporda daha sistematik şekilde tanımlanmıştır. Raporda, “İslamofobi”, İslam'a yönelik kurumsal olmayan bir düşmanlık ile Müslümanların tümüne ya da çoğunluğına karşı duyulan hoşnutsuzluk, korku ve nefret hali olarak açıklanmıştır (Hıdır, 2017).

9. POPÜLİZM

Popülizm toplumun iki homojen ve zıt gruba bölündüğü iddiasındadır; “saf halk” ve “yozlaşmış elitler” ve siyasetin halkın genel arzuları ile biçimlenmesinin lazım olduğunu ifade eder (Mudde, 2010). Popülizm doğıal olarak çoğulculuğun ve elitizm karşısında yer alır. Elitizmin aksine popülizme göre halk ahlaken daha üstündür (Golder, 2016).

Toplum halk ve elitler şeklinde iki kampa bölündüğünde, toplumda farklı gruplar olduğu dikkate alınmaz (Taggart, 2000). Halkı tek parça ele alan popülistler bütün farklı birey gruplarını ötekileştirmektedir. Kesin olarak hangi grupların ötekileştirildiğini eyleme göre farklılık sergilese de Canovan bu dışlamada amacın çoğunlukla etnik azınlıklar, seçkinler ve göçmenler olduğunu vurgulamaktadır (Aladağ Görentaş ve Özdemir Dal, 2022).

9.1. Popülizmi ve Popülizme Desteği Doğuran Sebepler

- Küreselleşme: Küresel dünyanın çoğalan bir iktisadi mücadele, büyük bir kültürel farklılık ve çatışma getirmesi; bu farklılıklar neticesinde kültürel, ekonomik vb. açısından kendilerini koruyamaz hissetmiş olan ve “küreselleşmenin kaybedenleri” şeklinde adlandırılan kitlelerin ise yüksek düzeyde popülizme yöneldikleri gerçeği, çoğunlukla kabul edilmektedir.
- Ekonomik Eşitsizlikler: Ekonomik adaletsizlik popülizmi dünyaya getirdiği fikri, genel hatları ile; eşitsizliğin sosyal uyumu tahrip ettiği, bunun ise gerginlik güvensizlik ve tehdit duyguları, kişilerin güvenlik kaygısı ile farklı ait olma halleri tutumları sergilemeleri ve bunun da popülizme doğuş ve gelişme temeli hazırladığı iddiasıdır.
- Öfke: Siyasi seçimlerin psikolojik arka planları ile alakalı pek çok çalışma vardır. Adayın güzel görünüşü ile seçmen tavırlarında etkisi, hava durumunun yağmurlu olmasının seçmendeki risk alma hissini azalttığı, doğal afetlerin seçmende iş başındaki siyasileri uzaklaştırma içgüdüsünü harekete geçirdiği gibi konuları ele alan çalışmalar buna örnek şeklinde verilebilir.
- Korku: Henry Bergson, kapalı ilkel toplumlar içerisindeki grup dayanışmasının, öteki gruplara yönelik hasımlığa güçlü bir biçimde bağlı bulunduğunu, bu düşmanlıkla güç elde ettiğini göstermiştir. (Bergson, 1935, akt. Palaver, 2019; Bilge, 2021). İki grup arasındaki düşmanlığa bağlı bulunan bu birlik ruhu, “parochial altruism (mahallî diğerkâmlık)” şeklinde adlandırılmaktadır.
- Toplu Narsisizm: Modern dönemin ekonomik ve sosyokültürel farklılıkları, bireylerin yaşama dair yerleşik geleneksel kavrayışlarını ve umutları etkilemekte ve geleneksel hiyerarşik ilişkileri tekrardan derlemektedir. Bu vaziyetin bireylerde oluşturduğu duygusal buhran ise popülist siyaset eliyle incelenmekte, bireylere ait oldukları grubun özünde istisna olduğu ve ayrıcalıklı bir işlem hak ettiği fakat bu hakkın başkaları tarafından gerektiği gibi tanınmadığı fikrini yani toplu narsisizm ikna edilmektedir (Bilge, 2021).

9.2. Popülizm, Radikal Sağ ve Dış Politika

Popülizm, toplumdaki bölünmüşlüğü sosyalizm, milliyetçilik ya da liberalizm gibi ideolojilerin birleşimiyle yeniden şekillendirir. Mudde (2017), popülist radikal sağ partilerin kendilerini ne geleneksel anlamda sol ne de sağ olarak tanımlamaktan kaçındıklarını ve sağ-sol ayrımını reddettiklerini belirtir. Ancak, siyasi sağ ile sol arasındaki ideolojik farklılıklar, eşitlik ve kapsayıcılık-dışlama eksenlerinde ortaya çıkar (Akgül Durakçay, 2023).

Günümüz Avrupa'sı, liberal ve demokratik düzenlere sahip olsa da siyasi sahnede aşırı sağ, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, göçmen karşıtlığı, İslamofobi ve çok kültürlülüğe yönelik olumsuz tutumlar gibi çözülmesi zor sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar, kıta genelinde artış gösterirken, aşırı sağ ve popülist partiler hem seçimlerde hem de kamu karar mekanizmalarında güç kazanmıştır. İrkçı, göçmen karşıtı ve yabancı düşmanı söylemler hızla kurumsallaşmaktadır. Ekonomik krizler, Avrupa Birliği gibi ulus ötesi yapıları da aşırı sağ ve popülist partilerin eleştiri odağı haline getirmiştir. İlginç olan ise, Avrupa'da aşırı sağa yönelik bazı dikkat çekici adımların atılmasıdır. Almanya'daki Ulusal Demokratik Parti (NPD) ve Yunanistan'daki Altın Şafak gibi mülteciler, göçmenler ve azınlıklar karşıtı söylemleriyle öne çıkan partiler örnek teşkil etmektedir. Bu bağlamda, çeşitli Avrupa ülkeleri aşırı sağ partilere karşı, ötekileştirme ve aşırılık karşıtı yasalarla sınırlandırıcı politikalar uygulamaktadır (Öner, 2014). Ancak, Avrupa Birliği içinde bile aşırı sağ görüşlerin aktif rol oynaması dikkat çekici bir durumdur (Goziev ve Özel Özcan, 2020).

10. ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Batı dillerinde “farklı kültürel niteliklerden oluşan” biçimde anlatılmaktadır. Çokkültürlü toplum birden çok kültürü içinde barındıran toplum olarak ifade edilebilir. “Çeşitli ırk ve milletlerden oluşan, farklı dilleri konuşan, çeşitli örf, adet ve gelenekleri olan, ayrıca birlikte yaşayan toplumsal yapıları” tasvir için kullanılan çokkültürlülük, kültürlerin çoğulculuğu ya da çokluğu olarak da açıklanabilir (Emiroğlu, 2016).

“Çokkültürlülük, farklı kültürlerle kendini aktarma ve ifade etme biçimidir.” aracı olarak meydana çıkmakta ve ona bu yönde bir mana taşımaktadır. Yüklenilen

mana aynılık yerine farklılığı referans aldığı için çok çeşitlilik belirtini kuvvetlendirmektedir. Bu açıdan da ülke içerisindeki toplumsal beraberliklere yüklenen ve verilen anlamda çokkültürlülük öncesi ve çokkültürlülük sonrasında ayrışmanın varlığı görülmektedir (Emiroğlu, 2016).

10.1. Göç ve Çokkültürlülük İlişkisi

Göç ile çokkültürcülük arasındaki bağ, tarihsel süreçler, siyasal kararlar ve toplumsal yapılarla birlikte biçimlenmiştir. Çokkültürcülük, farklı kültürlerin bir arada yaşamasına yönelik politik bir yaklaşım olup, bu çeşitliliğin korunmasını hedefler. Zaman içinde kültürel çeşitliliğin olumlu karşılandığı dönemler yaşanmışsa da günümüzde bu durum daha karmaşık ve tartışmalı bir hâl almıştır. Her göç dalgası, hem mevcut etnik grupların nüfusunu artırmış hem de ev sahibi topluma yeni kültürel kimlikler katmıştır. Özellikle günümüzde sığınmacı, mülteci ve düzensiz göçmen sayısındaki artış, göç olgusunun yalnızca sayısal boyutunu değil, toplumsal etkilerini ve algısını da derinden etkilemektedir (Geyik Yıldırım, 2023).

10.2. Çokkültürlü Yurttaşlık Kavramı ve Azınlık Hakları

Küreselleşmenin hızla ilerlemesi, ulus devletlerin kontrolündeki alanları kendi çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirme çabalarını beraberinde getirmiştir. Ulus devletler, varlıklarını koruma ve kaybettiklerini geri kazanma içgüdüleriyle, sosyal ve ekonomik açıdan küreselleşmenin baskısı altında kalmaktadır (Bakan ve Tuncel, 2012).

10.3. Aşırı Sağ Partilerin Çokkültürlülük Karşıtlığı

Aşırı sağ söylemin temelini oluşturan, “göçmenlerin güvenlik açısından bir tehdit oluşturması” düşüncesi, merkez partilerine karşı güven kaybı yaşayan seçmenlerin desteğini kazanmayı başarmıştır (Arzheimer, 2009). 1980’lerden itibaren hızla yükselmeye başlayan Avrupa’daki ırkçı ve aşırı sağcı partiler, son dönemde katıldıkları seçimlerden güçlü zaferlerle çıkmışlardır. 2014 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde tarihi bir başarı yakalanmıştır: Marine Le Pen’in liderliğini üstlendiği Ulusal Cephe (FN-Front National), Danimarka Halk Partisi (Dansk Folkeparti), Belçika’daki Vlaams Belang, Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), İngiltere Birleşik

Krallık Bağımsızlık Partisi (UKIP) ve Almanya'daki Milliyetçi Demokratik Parti gibi aşırı sağcı partiler, bu galibiyetlerini çokkültürlülüğe, mülteci ve yabancı karşıtlığına dayandırmışlardır. 2017 yılı itibariyle, Avrupa'daki "yabancı" korkusu, göçmenleri ve mültecileri toplumsal bir tehdit olarak yeniden şekillendirmiştir. Avrupa, mülteci ve göçmeni tek bir kavram altında "göçmen" olarak ele alırken, bu önyargılara dayalı bakış açısıyla, göçmenler, ülkelerin ekonomik ve toplumsal sorunlarının tek sorumlusu olarak görülüp marjinalleştirilmektedir. Göçmenlere ve sığınmacılara yönelik ayrımcı ve ötekileştirici politikaların, ekonomik sebeplerden kaynaklanmadığı, aksine daha çok kültürel faktörlerle şekillendiği öne sürülebilir (Yardım, 2017).

4. BÖLÜM

AVRUPALILIK DEĞERLERİNE UYAN ILIMLI KADIN LİDER

Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nda ağır bir yenilgi almasına rağmen, savaş sonrasında beklenmedik bir ekonomik büyüme gösterdi. Hitler döneminde faşizmin etkisiyle toplumsal cinsiyet ayrımcılığı oldukça yaygındı. Ancak, savaşın ardından önemli bir değişim yaşandı; özellikle 1949'da Batı Almanya Federal Anayasası'na "erkekler ve kadınlar eşit haklara sahiptir" ifadesi eklenerek cinsiyet eşitliği resmen tanındı. Benzer şekilde, Doğu Almanya Anayasası'nın 7/1. maddesinde de kadın ve erkeklerin eşitliği vurgulanmıştır (Möhwald, 2002). Almanya'da toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal politikaların temel taşlarından biri haline gelirken, bu kavram yeni nesillerin bilinçlenmesinde önemli bir rol oynamaya başladı. 1970'lerde dünya çapında feminist hareketlerin güçlenmesiyle Almanya da bu dalgadan etkilenerek toplumsal yapısında değişim yaşamaya başladı (Hafızoğlu ve Altan, 2021).

Cinsiyetler arası fırsat eşitliği üzerine çalışmalar yürütülmesine rağmen, hukuki ve kurumsal anlamda tam eşitlik sağlanması uzun zaman aldı. Toplumda erkeklerin daha fazla ekonomik kazanç sağlaması ve ev işlerinin genellikle kadınların sorumluluğunda kalması gibi geleneksel yapılar kolay kolay değişmedi. Ekonomideki dönüşüm, sosyal yapıyı da etkileyerek, Almanya'da hızla ilerleyen sanayileşme sürecinde sosyal roller ve cinsiyet normları arasında bir paradoks ortaya çıktı. Geleneksel anlayış, çalışan kadının aile ve çocukları üzerindeki etkisini sorgularken, yeni sosyal yapı kadının iş hayatıyla kendini gerçekleştirme ve bağımsızlaşmasını ön planda tuttu (Möhwald, 2002). Başka bir ifadeyle, Almanya da pek çok toplumda olduğu gibi gelenekle modernlik arasında yaşanan gerilimle yüzleşti. Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından böyle bir geçmişe sahip olan Almanya'da, 2005 yılında Angela Merkel'in şansölye seçilmesi, ataerkil kalıpların kırılması adına önemli bir dönüm noktası olmuştur (Hafızoğlu ve Altan, 2021).

1. ALMANYA'DA İLK KADIN ŞANSÖLYE: ANGELA MERKEL

Angela Merkel, 17 Temmuz 1954'te Hamburg'da dünyaya gelmiştir. Doğu Almanya'da hüküm süren komünist rejimin etkisi altında büyüyen Merkel,

Almanya'daki Doğu ve Batı blokları arasındaki çekişmeyi ve bunun sonuçlarını yakından gözlemleme şansı bulmuştur. Matematik alanındaki üstün başarıları nedeniyle çeşitli ödüller alan Merkel, Templin'de başladığı eğitimini 1973-1978 yılları arasında Leipzig Üniversitesi'nde fizik okumaya devam ederek sürdürmüştür. 1978-1990 yılları arasında Berlin-Adlershof Bilimler Akademisi Fizik-Kimya Merkez Enstitüsü'nde eğitim alan ve kuantum kimyası üzerine doktorasını tamamlayan Merkel, bu alanda birçok bilimsel makale yayımlamıştır. Doğu Almanya'da geçen gençlik ve yetişkinlik dönemlerinin kişiliğini şekillendirdiğini ifade eden Merkel, Berlin Duvarı'nın yarattığı olumsuz sosyo-ekonomik koşulların “ilk siyasi hatıralarını” oluşturduğunu belirtmektedir (Dokuz Eylül, 2023).

Merkel'in kendisinden küçük bir erkek kardeşi ve bir kız kardeşi bulunmaktadır (Qvortrup, 2016). Ailesi, babasının mesleği sebebiyle Merkel doğduktan kısa bir süre sonra Doğu Almanya'daki Quitzow kasabasına taşınmıştır. Polonya kökenli babası Horst Kasner, Protestan kilisesinde papazlık yapmış ve aynı zamanda papazların eğitimini üstlenen bir öğretmen olarak görev yapmıştır (Kornelius, 2013). Quitzow, yaklaşık 400 kişinin yaşadığı küçük bir kasabaydı. Doğu ve Batı arasındaki gerilim tırmanana kadar Merkel ve ailesi batı bölgelerine seyahat edebilme imkanına sahipti (Kaprol, 2024).

Merkel, Hamburg'daki büyükannesini ziyaret etme fırsatına sahip olmuştur (Açıklan, 2020). Merkel'in gerçekleştirdiği bu seyahatler, Doğu ve Batı Almanya'nın farklılıklarını gözlemleyebilmesi açısından önemli bir yer tutmaktadır. Çocukluk döneminde dil gelişimi son derece hızlı ilerlerken, fiziksel gelişimi biraz daha yavaş olmuştur (Koelbl, 1999). Ailesi, Quitzow'dan üç yıl sonra Doğu Almanya'da bulunan Templin'e taşınmıştır (Kornelius, 2013). Templin, Quitzow'dan daha geniş bir alana sahiptir. Babasının mesleği, Merkel'in düşüncelerini derinden etkilemiştir. Merkel, bir açıklamasında “Tanrı'ya inanıyorum ve din benim için her zaman bir rehber olmuştur” diyerek bu konuda ne düşündüğünü belirtmiştir. Merkel'in annesi Herlind Kasner, İngilizce öğretmeni olup Polonya kökenlidir, tıpkı babası gibi. Babası, Doğu Almanya'daki asgari ücretin 655 mark olduğu bir dönemde 600 mark kazanıyordu. Annesi ise çalışmıyordu (Açıklan, 2020). Bu bilgiler, ailenin ekonomik durumunun çok parlak olmadığını gösteriyor. Ancak Batı Almanya'da yaşamını sürdüren büyükannesi, ailenin finansal durumuna katkı sağlamak için çaba göstermiştir. Doğu

Almanya'daki baskıcı ortamda büyüse de Merkel, insanlarla tanışmayı ve yolculuk yapmayı seven bir kişilik geliştirmiştir. Berlin Duvarı'nın inşasının başladığı zamanları hatırlayan Merkel, o dönemin şok edici atmosferini ve herkesin şaşkınlık içinde olduğunun altını çizer; bu, siyasi ortamla ilgili ilk anısıdır (Cupp, 2014). O dönemdeki siyasi atmosfer, hafızasında silinmez izler bırakmıştır (Güven, 2023).

Babası sosyalist bir papaz olan Angela Merkel'in özel yaşamı, sık sık siyasi konularla iç içe geçmiştir. Babasının mesleği nedeniyle kendisine “dindar mısınız?” sorusu yöneltildiğinde, Merkel şöyle yanıt vermiştir: “Babam papaz olmasına rağmen beni daha dindar yapmadı, ancak ahlaki değerlerimi şekillendirdi” (Kapol, 2024).

Almanya, İkinci Dünya Savaşı sonrası ikiye bölünmüş ve 1961'de Berlin Duvarı'nın inşasıyla Soğuk Savaş boyunca gergin bir ortamda kalmıştır. Almanya'nın birleşmesinden sonra ise liderlerin önceliği, güç kullanımı ile insan hakları, demokrasi ve duyarlılık arasında bir denge sağlamak olmuştur. Bu anlayışın en iyi temsilcilerinden biri de Angela Merkel'in liderliğidir. Soğuk Savaş'ın zorlu koşullarında karakterini şekillendiren Merkel, siyasetteki en etkili kadın liderlerden biri olarak öne çıkmıştır. Görev süresi boyunca ekonomik istikrarı korumaya önem vermiş ve sosyal politikaları ön planda tutmuştur. Ayrıca dış politika alanında, Almanya'nın uluslararası ilişkilerini kendi kişiliğine uygun şekilde geliştirmeyi başarmıştır (Kapol, 2024).

1991 yılında, birleşik Almanya'nın ilk hükümetinde Kadın ve Gençlik Bakanı olarak atanan Merkel, parlamento yemin töreninde kısa saçları ve takım elbisesiyle kararlı bir duruş sergilemiştir. Televizyonda katıldığı bir programda, bir sunucunun “Sizce görüşleriniz, halkın beklentilerini ve sorunlarına kesin çözüm sunan diğer siyasetçilerle örtüşüyor mu?” sorusuna verdiği cevap ise şöyle olmuştur: “Bazen merak ederim, insanlar siyasetçileri idealleştiriyor mu yoksa siyasetçiler oldukları gibi mi görünüyorlar? Zaman zaman yanlış anlamalar yaşanabiliyor, bunun kararını ise ben değil siz vermelisiniz” (Kapol, 2024).

2002 yılında, Almanya'nın en köklü siyasi oluşumlarından biri olan Hristiyan Demokrat Birliği'nin (Alm. Christlich Demokratische Union Deutschlands / CDU) genel başkanlığına seçilen Angela Merkel, Ekim 2005'teki Federal Seçimlerde oyların yüzde 35'ini elde ederek, Hristiyan Sosyal Birlik (Alm. Christlich Soziale Union in

Bayern / CSU) ve Sosyal Demokrat Parti (Alm. Sozialdemokratische Partei Deutschlands / SPD) ile kurulan koalisyonun liderliğini üstlenmiştir. Ülkenin ilk kadın başbakanı olarak tarihe geçen Merkel, Avrupa Birliği içindeki aktif siyaseti sayesinde Almanya'nın kıtadaki liderlik pozisyonunu daha da güçlendirmiştir (Beşer, 2018).

Merkel ayrıca, Batı Almanya kökenli erkek siyasetçilerin egemen olduğu Hristiyan Demokrat Parti'nin ilk Doğu Alman asıllı ve Protestan lideri olmuştur. Almanya, Avrupa Birliği içinde askeri, ekonomik ve siyasi açılardan diğer üye ülkelere kıyasla daha güçlü ve etkili bir konumdadır. Güvenlik ve dış politika alanlarında zorlu süreçlerden geçen Avrupa Birliği'nde, Almanya-Fransa eksenindeki sarsıntılar, Brexit süreci ve dış politikada yaşanan krizlere verilen yanıtlar, kuruluşundan bu yana Birlik içinde önemli bir rol üstlenen Almanya'nın, daha aktif bir aktör haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Merkel döneminde Almanya'nın dış politikasının temelini Avrupa ve Transatlantik iş birliği ile küreselleşmeyi yönetme amacı oluşturmuştur. Almanya, Birlik içerisindeki hem ekonomik hem siyasi ağırlığı sayesinde, dış politikasını Avrupa Birliği'nin ortak dış politikasına entegre edebilmiş ve bu alanda yönlendirici bir rol üstlenmeyi başarmıştır (Özdemir, 2021).

2. TOPLUMSAL CİNSEYET EŞİTLİĞİ VE ANGELA MERKEL

Angela Merkel'in izlediği ekonomik ve siyasi politikalar, üretimi destekleyici ve gelir artırıcı bir doğrultuda şekillendirilmiştir. Merkel'in aldığı bu ekonomik tedbirler, ülkede toplumsal refahın güçlenmesine katkıda bulunmuş, halkın güvenini artırarak seçimlerde Merkel'e önemli bir avantaj sağlamıştır. Dünya tarihi göz önünde bulundurulduğunda, yürütme organlarının genellikle erkek egemenliğinde olduğu bir gerçekliktir. Bu çerçevede, 2005 yılında Angela Merkel'in Almanya'nın ilk kadın şansölyesi olarak seçilmesi, Alman tarihi açısından önemli bir toplumsal cinsiyet eşitliği göstergesi olmuştur. Ayrıca Merkel, kadın siyasetçilerin zaman zaman karşılaştığı “boşluk doldurma” algısından uzak bir şekilde ve herhangi bir kayırmacılığa dayanmadan göreve gelmiştir (Davidson, 2011). Merkel, seçildiği dönemde dünya genelinde görev alan otuz sekizinci kadın lider olma unvanını da kazanmıştır (Hafizoğlu ve Altan, 2021).

2.1. Cam Tavanın Ötesinde: Angela Merkel'in Kadın Liderlik Mücadelesi ve Feminizm

Dr. Angela Merkel, etrafındaki erkekleri alt ederek iktidara geldi. Mentörü olan eski Şansölye Helmut Kohl'u (kendisine "mein Mädchen" - kızım" derdi) oyun dışı bırakarak. 2005'te, kadınların özgürleşmesini "Gedöns" - ıvır zıvır olarak gören maço Şansölye Gerhard Schröder'i yendi. Merkel bunu, alışılmadık siyasi zeka ve asırlardır devam eden Makyavelizmi kullanarak yaptı. Bu, Yeşil Parti'den bir kadın politikacının, Merkel'in ilk seçiminden sonra yeni şansölyenin "Hristiyan Demokratların sağduyulu adamı" olduğunu söylemesine yol açtı (Sauerbrey, 2016).

2.2. Merkel: Ben de Bir Feministim

Düsseldorf'taki bir tiyatro etkinliğinde, Nijeryalı yazar Chimamanda Ngozi Adichie, yayıncı Miriam Meckel ve gazeteci Lea Steinacker, Merkel'e çeşitli sorular yönelttiler. 2017 yılında Berlin'de gerçekleştirilen Women20 Zirvesi'nde, Merkel'e kendisini feminist olarak tanımlayıp tanımlamadığı sorulmuştu. Merkel, bu soruya vermiş olduğu cevabında "Evet" demekte zorlanmış ve "Eğer siz beni böyle tanımlamak isterseniz, bu benim için sorun oluşturmaz; fakat ben kendimi süsleyip püslemeyi tercih etmiyorum" demişti. Aynı açık oturumda sahnede bulunan diğer kadınlar, Donald Trump'ın kızı Ivanka ve Hollanda Kraliçesi Maxima, kendilerini feminist olarak tanımlamaktan çekinmemişlerdi. Merkel'e, bu konudaki tavrında bir değişiklik olup olmadığı soruldu. Merkel, Maxima'nın kadınların ve erkeklerin toplumsal hayatta eşit bir şekilde yer almasının önemine değindiğini hatırlatarak, "O dönemde ben de bu durumu olumlayarak söyleyebilirim ki, o zaman ben de bir feministim" şeklinde yanıt verdi. Merkel, zamanla konu üzerinde daha fazla düşündüğünü belirterek, "O dönemde bunu sahnede biraz daha çekingen şekilde dile getirmiştım. Bugün ise, bu konuda daha net bir şekilde ifade edebilirim; bu açıdan şunu diyebilirim ki: Evet, hepimiz feminist olmalıyız" şeklinde eklemelerde bulundu (Steinacker, 2021).

Resim 1. Angela Merkel'in Karikatürü

Kaynak: BBC Türkçe (2021)

Genç bir karikatürist olan Heiko Sakurai, Angela Merkel'i resmetmeye başladığında odak noktası her zaman gözleri olmuştu. Gözlerini yarı kapalı bir şekilde çizmek, onun için başlangıçta uykulu ve güvensiz bir kızı anlatıyordu. Ancak zamanla bu bakışların aslında rasyonellik ve kararlılık işaretleri olduğunu fark etti. Sakurai, Merkel'in zihnini anlamakta hâlâ zorlandığını ve bu durumun onu heyecanlandırıldığını belirtiyor. Merkel'in Doğu Avrupa'da geçirdiği çocukluk ve buna bağlı olarak kazandığı gizleme yeteneği, Sakurai'nin kariyerine de katkı sağladı. Zaman içinde Merkel'in dış görünüşü de değişti; saç stilini yumuşattı ve daha modern kıyafetler tercih etmeye başladı. Başlangıçta "Mutti" (anne) olarak bilinen Merkel, bu imajın ötesine geçerek güvenilir bir lider figürü haline geldi. Cinsiyet tartışmalarına rağmen, Merkel siyasi söylemlerinde nadiren cinsiyetine vurgu yaptı (Hill, 2018).

3. MÜLTECİ KRİZİ VE MERKEL

Merkel'in görevde olduğu sürece en büyük insani zorluk mülteci kriziydi. Yüz binlerce mülteci Almanya'ya gelirken, Merkel ülkeyi artık ünlü olan olan "Wir

schaffen das (bunu yapabiliriz)” ifadesiyle dayanışma göstermeye davet etti (Spiegel Online, 2016).

“Wir schaffen das” (Biz yaparız)

Merkel’in en dikkat çekici adımlarından biri, Nobel Barış Ödülü’ne aday gösterilmesine ve dünya çapında geniş bir takdir toplamasına yol açan “mülteciler için açık kapı” politikası olmuştur. 31 Ağustos 2015 tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında, Merkel, göçmenlere yönelik olarak toplumun daha kendine güvenerek ve net bir duruş sergilemesi gerektiğini vurgulamıştır. Başbakan, bu söylemi 2016 yılbaşı mesajında da tekrarlamış ve “Biz yapabiliriz, çünkü Almanya güçlü bir ülke” şeklinde ifade etmiştir. Bu açıklama, birçok kesimden olumlu tepkiler almıştır. Der Spiegel dergisinde yer alan bir makalede, “Evet, biz yapabiliriz” başlığı altında, söz konusu ifadenin, siyaseti sadece anketler ve yüzdelere indirgemeye çalışan eleştirmenlere karşı güçlü bir karşı duruş olarak tanımlanmıştır. Bir Holokost mağduru ise Merkel’e teşekkür ederek, bu tavrının kahramanca olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, “Açık Kapı” politikası, beraberinde bazı siyasal riskleri de getirmiştir. Özellikle “Üst Limit mi? İşe Yaramaz” başlıklı bir gazete makalesinde, mülteciler için bir üst limit uygulanarak iltica başvurularının sınırlandırmasının etkili olmayacağı savunulmuştur. Aynı yazıda, sınırları açmak yerine Berlin Havalimanı’nın tamamlanmasının çok daha etkili bir çözüm olacağı öne sürülmüş ve koalisyon ortağı CSU’nun hükümete baskı yaparak “acil çözüm” talep ettiği belirtilmiştir. 2015 yılında göç politikası ile ilgili kriz dönemi başladığında, CDU’nun Bavyera’daki kardeş partisi CSU, açık kapı politikasına karşı sert eleştirilerde bulunmuştur. O dönemde Batı basınında, Merkel’in yalnız bırakıldığı ve sınırları açarak cesur bir duruş sergilediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, Almanya için Alternatif Parti (AfD) gibi aşırı sağcı grupların göçmenleri hedef alan söylemleri de toplumda daha fazla yankı uyandırmaya başlamıştır (Beşer, 2018).

2015 yılı, Almanya Başbakanı Angela Merkel için oldukça zorlu bir yıl olmuştur. Ukrayna, Yunanistan, Euro ve sığınmacı krizlerinde liderlik yapan ve soğukkanlı duruşunu koruyan Merkel’in uluslararası prestiji giderek yükselmiştir. Amerikan Time dergisi, Merkel’i “Yılın Kişisi” olarak ilan etmiş ve kapağında “Özgür Dünyanın Başbakanı” başlığıyla duyurmuştur. Time, Merkel’in bu unvanı,

Yunanistan'ın ekonomik iflasıyla mücadele etmesi, sığınmacı krizine ve Paris'teki terör saldırılarına karşı ülkedeki güçlü direnişi sürdürmesi gibi kararlı politikaları nedeniyle hak ettiğini belirtmiştir. Dergi ayrıca, Merkel'in Euro ve Ukrayna krizlerindeki tutumunu övmüş; onun kişiliğinde hoşgörü, iyilik ve hümanizm değerlerinin öne çıktığını ve Almanya'nın gücünü yıkmak yerine koruyup yeniden inşa etmek için kullandığını vurgulamıştır. Bu seçime karşı ise Donald Trump Twitter üzerinden tepki göstermiş, "Sizlere söylemiştim, Time dergisi beni yılın kişisi seçmez. Almanya'yı mahveden kişiyi seçtiler" ifadelerini paylaşmıştır. Öte yandan, Barack Obama Merkel'i kutlamış ve Twitter'dan Almanca "kalpten tebrikler" anlamına gelen "Herzlichen Glückwunsch" mesajını yayınlarak, "dostum" diye hitap ettiği Merkel'e ahlaki liderliği ve güçlü iş birliği için teşekkür etmiştir (Time, 2015).

3.1. Merkel Döneminde Almanya'nın Türkiye-AB Politikası

Türkiye'nin 1959 yılında başlayan Avrupa Birliği (AB) süreci, 1999 yılında adaylık statüsü kazanması ve 2005'te tam üyelik müzakerelerine başlanmasıyla devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa Birliği içerisindeki etkisi artan Almanya, süreç boyunca AB'nin Türkiye'ye yönelik politikalarında belirleyici bir aktör olmuştur. Merkel liderliğindeki hükümetler döneminde Almanya'nın, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine açıkça karşı olduğu ve tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık formülünü savunduğu görülmektedir. Ancak Almanya hem Avrupa Birliği'nin genel çıkarları hem de kendi ulusal güvenlik ve stratejik çıkarları doğrultusunda, Türkiye ile müzakerelerin tamamen sonlandırılmasını ve Türkiye'nin AB'den uzaklaştırılmasını göze alamamıştır. Bu nedenle Almanya, Türkiye ile AB arasındaki çeşitli krizlerde dengeleyici bir rol üstlenmiş ve Türkiye'yi Avrupa yörüngesinde tutmaya yönelik çabalarını sürdürmüştür (Ayaz Avan, 2024).

Resim 2. Angela Merkel'in Time Dergisi 2015 Kapağında Yer Aldığı “Yılın Kişisi” Seçimi

Kaynak: Time, 2015

Time dergisinin editörü Nancy Gibbs, Merkel'in zor zamanlarda birçok politikacının cesaret edemediği şekilde, sorunların çözümü için ülkesinden daha fazla sorumluluk üstlenme çağrısı yaptığını vurguladı. Angela Merkel, 1927'den bu yana Time tarafından “Yılın İnsanı” seçilen dördüncü kişi olurken, son 29 yıl içinde ise bu ödüle layık görülen ilk kadın lider olmuştur (Gibbs, 2015).

3.2. UNESCO Barış Ödülü ve Merkel

Eski Almanya Başbakanı Angela Merkel, 2015-2016 mülteci krizinde ülkesine 1 milyon 200 binden fazla mülteciyi kabul etmesi sebebiyle UNESCO Barış Ödülü'ne layık görülmüş ve ödülünü Fildişi Sahili'nde düzenlenen bir törenle teslim almıştır. Ödül jüri başkanı ve Nobel Barış Ödülü sahibi Denis Mukwege, Merkel'i “birçok ülkenin korkuya kapıldığı kritik bir dönemde Almanya'nın kapılarını göçmenlere

açtığı için” takdir etti. Mukwege, Merkel’in kriz anlarında yalnızca kendi toplumu değil, tüm insanların haklarının korunması gerektiğini ve insan haklarına her zamankinden daha fazla saygı gösterilmesinin önemini kamuoyuna ve yetkililere gösterdiğini vurguladı. Ayrıca, Mukwege Merkel’in “insanlık duygusu, dayanışma ruhu, güçlü etik duruşu ve ilham verici liderliği” nedeniyle büyük bir takdiri hak ettiğini ifade etti (Associated Press, 2023).

4. KİŞİLİK VE SİYASETÇİ OLARAK MERKEL

Forbes dergisi, 2020 yılında Merkel’i dünyanın en güçlü kadınları listesinde 10. kez üst üste lider olarak seçmiştir (Forbes, 2020). Almanya’da başlangıçta ona verilen “Mutti” (anne) lakabı, zamanla “güvenilir bir lider” algısına dönüşmüştür. Merkel, dönemsel olarak sert eleştirilerle karşılaşsa da genellikle çalışkan ve sağduyulu bir yaklaşım sergileyerek tavrı almaktadır. Hem “demokrasi ve kararlılık” arasındaki hassas siyasi dengeleri kurma becerisi hem de ülkesinin yerel koşullarını ve dünya siyasetini dikkatle izleyen liderlik tarzı, başarılarının temel anahtarı olarak öne çıkmaktadır (Merkel, 2004; Bierling, 2005). Merkel, karar alma ve politika uygulama süreçlerinde bazen ketum bir tavır takınırken bazen de birleştirici bir karakter sergileyebilmektedir. Hatta, uzun süre herhangi bir tepki göstermemesi sonucu Almanca’ya giren “merkeln” kelimesi, “hiçbir şey yapmamak, önemli konularda eylemsiz kalmak” anlamına gelmektedir. Ancak, bu bekleyiş bazen parti içi ve ülke çapında ciddi itirazlarla karşılaşmasına da yol açmıştır. Merkel hakkında yapılan analizlerde, karikatürist Heiko Sakurai, onun sadeliği ve rasyonel yaklaşımını vurgulamaktadır: “Merkel tahmin edilebilir bir kişi, fakat yalnızca ideolojilerine bağlı kalmak için ideolojilere bağlı kalmaz. Bu, tipik bir Alman tavrı değildir. Almanlar genellikle ideolojilerine ve geleneklerine bağlılıklarıyla tanınırlar” (Rohrer, 2017). Ayrıca, Alman tarihine bakıldığında, Merkel’in Prusya Kraliçesi Sophie Charlottenburg ve Habsburg İmparatoriçesi Maria Theresia’nın ardından üçüncü kadın lider olduğu görülmektedir (Aydın, 2020). İzlediği siyaset stiliyle, Avrupa’da ve dünyada önemli kararların alınmasında hem doğrudan hem de dolaylı bir etkisi olmuştur. Kriz yönetimi konusunda her zaman başarılı olduğu söylenemez; ancak, NATO konusundaki Trump’a karşı meydan okuyan tutumu ya da genel olarak Avrupa siyasetindeki etkisi gözlemlenmiştir. Son olarak, Merkel’in Avrupalı Türklerin sevdiği

siyasetçilerin başında olması (Amerikan İlerleme Merkezi, 2020), onun dengeli siyaset tarzının sonucu olarak yorumlanabilir (Ermağan, 2021).

Angela Merkel, siyaset alanındaki istikrarlı yükselişini, “Politikada muhalefeti öğreniyorsunuz” sözleriyle açıklamıştır. Kohl’un yolsuzluk skandalı sonrası görevinden ayrılması ve Merkel’in Şansölye olma süreci, onun hırslı ve kararlı yapısını ortaya koymuştur. Kohl’un istifasının ardından Merkel, “Korkmuyorum, suçluluk duymuyorum; acıma ise yanlış bir kelime olur. Kohl’a kişisel olarak çok şey borçluyum. Onun hükümetinde bakanlık yaptığım dönemler çok değerliydi, ancak aynı zamanda hayal kırıklıkları da yaşadım” ifadelerini kullanmıştır. Merkel, ülkesine bir milyon mülteciyi kabul ederek ve bu konuda özgürlükçü görüşlerini savunarak büyük tartışmalar yaratmış, siyasi kariyerini bu risklere rağmen sürdürmüştür. Bir programda, sunucunun “Dünyadaki mevcut durum göz önüne alındığında, milyonlarca mülteciyi kabul edemeyeceğiniz yönünde bir baskı var. Bu doğru mu? Gerçekten bunu yapabilir miyiz?” sorusuna, “Evet, yapabiliriz. Almanya büyük ve güçlü bir ülke. Ülkemizi seviyorum ve yalnız değilim. Başarmamız gerektiğine inanmalıyız. Hiç şüphem yok, bunu başarabiliriz” şeklinde yanıt vermiştir (Kapol, 2024).

1997-2007 yıllarında İngiltere Başbakanı olan Tony Blair, Merkel’i tanımlarken “Angela’nın öne çıkan özelliği egosunun olmamasıydı. Birçok politikacı abartılmak ister; o ise hep daha mütevazı kalmayı tercih etti” demiştir. ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise Merkel hakkında, “Çok güçlü, zeki ve kararlıydı. Politikayı, sorun çözme aracı olarak görüyordu. Bilimsel düşünme biçimiyle insanları bir araya getirmeyi, gerçekleri ortaya koymayı ve çözümler üretmeyi çok seviyordu. Hem karakteri hem de fikirleriyle tam uyumlu bir yaklaşım sergiledi. Yeni Almanya’ya önemli katkılar sunmayı amaçlıyordu” değerlendirmesini yapmıştır (Kapol, 2024).

Condoleezza Rice, Merkel için “Ben Alabama, Birmingham’da ayrımcılıkla mücadele eden bir ortamda büyüdüm. Zor koşullar altında bile kendin olman gerektiği öğretildi. Merkel de Doğu Almanya’da benzer deneyimler yaşamış olmalı. Neden yeterince özgür olmadığını ve ikinci sınıf vatandaş gibi muamele gördüğünü düşünmüş olabilir. Bu tür zorluklar sadece cinsiyetle ilgili değil; tüm sistem size karşı olabilir. Bu durum ise sizi güçlendirebilir” ifadelerini kullanmıştır (Kapol, 2024).

5. ANGELA MERKEL VE AVRUPALILIK DEĞERLERİ

Merkel'in ifadelerine göre, "Avrupa'nın kalbi ve ruhu hoşgörüdür. Bunu anlamamız yüzyıllar aldı. Birbirimizi zulmettik ve yok ettik. Kendi ülkemizi harap ettik. ... En kötü nefret, yıkım ve yıkım dönemi bir nesil önce bile yaşanmadı. Halkım adına yapıldı" (Time, 2015).

"Geçmememiz gereken bir kırmızı çizgi var. Bu, insan haklarına, insan onuruna saygıya bağlılıktır. Hiçbir taviz verilmemeli." "Doğu Almanya'da, kendi kişisel sınırlarımızı keşfedebilmemizden önce her zaman sınırlarla karşılaştık." Bunun da bıraktığı etkiyle Trump'ın ABD başkanı seçilmesinin sonrasında, Meksika sınırına duvar örme planından dehşete düşen Merkel, Trump'a Batı dünyasının değerlerine bağlı kalmanın önemini vurgulamıştı. Bu değerler, bireylerin cinsel tercihleri, etnik kökenleri, cinsiyetleri ya da siyasi görüşlerinden bağımsız olarak demokrasi, hukukun üstünlüğü, özgürlükler ve insan onuruna dayanmaktadır. Templin'den gelen bu kadın, kesinlikle kendi ülkesinin zorlu geçmişiyle şekillenmiş bir karaktere sahipti (BBC Türkçe, 2017).

5.1. Angela Merkel ve Özgürlük Madalyası Konuşması

Federal Şansölye Angela Merkel'in Devlet Yemeğinde Cumhurbaşkanlığı Özgürlük Madalyası'nı alma konuşmasında "Çocukluğumdan hatırladığım ilk siyasi olay, 50 yıl önce Berlin Duvarı'nın inşa edilmesiydi. O zamanlar yedi yaşındaydım. Yetişkinlerin, hatta anne babamın bile, öylesine şaşkın olduklarını ve gözyaşlarına boğulduklarını görmek beni derinden sarstı. Örneğin annemin ailesi, Duvar'ın inşa edilmesiyle bölünmüştü. Almanya'nın özgür olmayan bir bölgesinde, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde büyüdüm. Uzun yıllar boyunca özgürlüğün hayalini kurdum, tıpkı öteki birçok insan gibi ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'ne seyahat etme özgürlüğünün de. Emeklilik yaşına ulaştığım gün yapmayı planladığım şey buydu, bu yaş GDR'de kadınlar için 60, erkekler içinse 65'ti. Bu yüzden biz kadınlar ayrıcalıklıydık. Ama bir gün Beyaz Saray Gül Bahçesi'nde durup bir Amerikan başkanından Özgürlük Madalyası alacağımı hayal etmek, en çılgın hayallerimin ötesindeydi. Ve inanın bana, bu prestijli ödülü almak beni derinden etkiliyor." Dedi ve özgürlüğün önemini vurgulayan bu sözleri ekledi: Özgürlük özlemi sonsuza dek

duvarlarla sınırlandırılmaz. Almanya'yı ve Avrupa'yı, hatta tüm dünyayı iki bloğa bölen Demir Perde'yi yıkan özgürlük özlemiydi bu. Amerika kararlı bir şekilde özgürlüğün yanında durdu. Biz Almanlar ülkemizin barış ve özgürlük içinde yeniden birleşmesini bu kararlılığa borçluyuz. Bugün bile, özgürlük özlemi totaliter rejimlerin temellerini sarsabilir. Kuzey Afrika ve Arap dünyasındaki derin değişimleri büyük bir ilgi ve empatiyle takip ettik. Özgürlük bölünemez. Dünyadaki herkes aynı özgürlük hakkına sahiptir. Kuzey Afrika'da veya Belarus'ta, Myanmar'da ya da İran'da olsun. Fakat özgürlük mücadelesi hâlâ çok fazla kurban alıyor. Düşüncelerim askerlerimizle, polislerimizle ve yardım teklif eden sayısız diğerleriyle birlikte. Özgürlük için yaşamlarını riske atan herkesi alçakgönüllülükle selamlıyorum. Bu yıl, 11 Eylül'deki korkunç saldırıların onuncu yıldönümü. Bu on yılda teröre karşı ve özgürlük için ortak mücadelemizi birçok açıdan artırdık. Özgürlüğe sahip olmanın ve özgürlüğü savunmanın aynı madalyonun iki yüzü olduğunu görüyoruz. Özgürlük, ne kadar değerli olursa olsun, hafife alınamaz. Sürekli olarak mücadele edilmeli ve beslenmelidir. Bazen bu, yel değirmenlerine karşı bitmek bilmeyen bir mücadele gibi gözükebilir; fakat kişisel deneyimime göre bugün hayal bile edemediğimiz şeyler yarın gerçeğe dönüşebilir. Ne diktatörlüğün zincirleri ne de baskının prangaları özgürlük güçlerini uzun süre aşağıda tutamaz. Bu, bana rehberlik etmeye devam edecek olan kesin inancımdır (Federal Chancellor Merkel, 2023).

5. BÖLÜM

AVRUPA’NIN AŞIRI SAĞCI KADIN LİDERLERİ

1. KADINLAR VE FAŞİST İDEOLOJİ

Faşizm altında farklı kesimlerden kadınlarla alakalı çok detaylı çalışmalar şu ana kadar gerçekleşmemiş olsa bile şu hipotezlerin öne sürülmesi önemlidir. Kadınlar, sosyal sınıfları aşırı şekilde kesen bir kategori olarak, faşizm altında Yahudilerden sonra en çok baskıya uğrayan kesimdir. Yahudilerden farklı şekilde direkt fiziksel kuvveti ile yok edilmeye çalışılmamıştır fakat yoğun politik ve ideolojik baskılarla karşı karşıya gelmiştir. Emekçi sınıfların nezdinde kadınların sömürülmesi ve ezilmesi oranları fakat enteresan bir biçimde, Yahudilerden farklı olarak, faşist rejimin güçlenmesi ve iktidar evresinde en güçlü destekçilerinden bir tanesi de yine kadınlar olmuştur. Bu durumun, ifade edilmesinde gerekli olan bir paradoks oluşur. Kadınlar, feminist ve kendi menfaatlerine bütünüyle aykırı bir ideoloji olan faşizme nasıl bu kadar arka çıktılar, son dönemlere kadar yeterince ve çoğu defa “sessizlikle” göz arda edilen bir durum olmuştur. Mussolini’nin, ekonomik zor durumlar sebebiyle ev dışında çalışmak mecburiyetinde kalan kadınlarla alakalı şu kelimeleri buna örnek olarak verilebilir: “Modern toplumunda kadının gerçek yeri, eskiden olduğu gibi aile ocağıdır.” 1943 yılında yazılan “Makine ve Kadın” başlıklı bir yazısında ise şunu dile getirmiştir: “Günümüzde makine ve kadın, işsizliğin iki büyük sebebidir”. Ayrıca Mussolini’nin “sayı, güçtür” diyerek kadınları, faşist nüfus politikalarının yorulmayan hizmetkârları şeklinde kullanımını da unutmamak gerek. Nazi ideolojisi de benzer olarak, cinsler arası eşitsizlik, ırklar arası olan eşitsizlik kadar kalıcı bir gerçek olarak kabul eder. Bu kapsamda feminizm zıtlığı, Yahudiliğin karşıtlığı bir türev olarak daha askeri operasyonlarla ifade edilmiştir. Hitler, “Mein Kampf” olarak isimlendirilen Alman genç kızının milliyeti kuşkusuz bellidir, ama yurttaşlığı sadece evlendikten sonra kazanır” der. Ayrıca, 8 Eylül 1938’de yaptığı bir konuşmasında, “Kadınların eşitlik mesajı, sadece Yahudi olanların bir buluşu olabilir”der (Tekeli, 1984).

Son 20 yıldır Avrupa’da sağcı popülizmdeki yükseliş kuvvetli seviyede erkek egemendi; bazen öfkeli beyaz erkeklerin öfkeli beyaz erkeklere oy vermesi olarak nitelendiriliyordu. Fakat bu değişiyor. Sinirli beyaz kadınlar da mühim bir seçmen

kitlesi biçiminde meydana geliyor. En az yarım düzine kadın, İtalya Kardeşleri'nden Giorgia Meloni ve AfD'den Alice Weidel gibi popülist, sağcı Avrupa partilerine liderlik ediyor. Bunlar, Ulusal Birlik'ten (eski adıyla Front National) Marine Le Pen'in ve ondan önce yaygın bir biçim de göç karşıtı olan Danimarka Halk Partisi'nin kurucu ortağı Pia Kjaersgaard'ın ve ülkenin benzer biçimde göç karşıtı olan İlerleme Partisi'nin lideri, Norveç Maliye Bakanı Siv Jensen'in rehberliğinde gelişmiştir. İtalya, Fransa, Almanya gibi ülkelerde sağcı popülistlerin seçimlerdeki başarılarının sonrasında, 20 ila 50 yaş aralığındaki yeni kuşak kadınlar yerel yönetimlerde ya da parlamentoda bulunuyorlar. Fakat her kadın popülist sempatzanı toplumun marjinal noktalarından gelmiyor. Kadınlar arasında sağcı popülizmdeki en mühim etken büyük olasılıkla erkeklerde olduğu gibi İslam ve göçe karşı davranışlar. Hartevelde, "Listenin en başında her zaman bir kişinin göçe bakış açısı gelir," diyor. Sağcı popülist partiler, özellikle Müslüman devletlerden gelen göçün, Avrupa'daki kadınların özgürlüklerini tehdit ettiği, kadın düşmanı kültürleri beraberinde getirdiğine yönelik tartışmalı bir mesajla kadınları hedef gösteriyorlar, kısa etekli kadınlara laf atmaktan tut cinsel saldırıya varıncaya kadar. Le Pen'in dediği gibi: "Göçmen krizinin kadın haklarının sonunun başlangıcına işaret ettiğinden korkuyorum (Chrisafis, Connolly, ve Giuffrida, 2019).

2. FEMONASYONALİZM (FEMO-MİLLİYETÇİLİK)

Sara Farris, *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism* adlı kitabında, sağcı milliyetçilerin, neoliberallerin ve bazı feministlerin veya kadın eşitliği savunucularının, kadın haklarını Müslüman erkekleri damgalamak ve kendi siyasi hedeflerini ilerletmek için nasıl araçsallaştırdığını inceler. Farris, bu görünüşte çelişkili kesişimin esasında mühim bir ekonomik ve siyasi boyut barındırdığını savunmaktadır (Farris, 2017).

"Feminist ve femokratik milliyetçilik" kavramının kısaltması olan femonasyonalizm, feminist temaların hem neoliberal hem de milliyetçi kesimler tarafından sömürülmesini açıklar. Bu vaziyet, özellikle göçmen karşıtı ve İslam karşıtı kampanyalar gibi örneklerde bazı feministlerin ve feminist-demokratların bu damgalama evresine katılımını da barındırır. Femonasyonalizm, bir taraftan Batı Avrupa'daki sağ partilerin ve neoliberallerin toplumsal cinsiyet eşitliği savunuşunu

kullanarak yabancı düşmanı ve ırkçı stratejilerini ilerletme çabalarını temsil ederken, diğer taraftan görünür feministlerin İslam'ı kadın düşmanı bir kültür olarak tanımlayan çerçevelere katkı sunduğu bir durumu ifade eder (Farris, 2017).

“Femonasyonalizm” terimi, Jasbir Puar'ın “Homonationalism” yani “eş-milliyetçilik” kavramından da ilham alır. Puar bu kavramı, “eşcinsel Amerikalıları diğer ırklardan ve cinselliklerden ayırıştıran söylemsel bir strateji” olarak tanımlar. Böylece eşcinsellik ile Amerikan milliyetçiliği arasında bir bağ kurularak, hem ulusal retorikte eşcinsellerin dahil edilmesi hem de onların bu söylemlere katılımı sağlanır. Bu söylemler çoğu zaman İslam'ı homofobik ve medeniyet karşıtı bir yapı olarak sunar (Puar, 2007).

Benzer biçimde, femonasyonalizm, Avrupalı sağcı partilerin feminist değerleri göçmen ve İslam karşıtı kampanyalara dahil etme stratejilerini ifade eder. Ancak bu durum, feministler ile milliyetçiler arasında kasıtlı bir iş birliği olduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, bu terim Avrupa hükümetlerinin tek sesli ya da tek bir fail olarak hareket ettiğini varsaymaz (Farris, 2017).

3. AVRUPA'DA AŞIRI SAĞCI KADIN LİDERLER

Popülist aşırı sağ liderlerin siyasi duruşları ve performansları cinsiyet perspektifiyle incelendiğinde, “koruyup kollayan baba” figüründen “kuralları yıkan cesur asi çocuk” imajına kadar uzanan farklı maskülenlik türlerinin, “halktan biri” lider algısı yaratmak için kullanıldığı görülür. Öte yandan, Le Pen ve Meloni gibi kadın liderler de aşırı sağ popülist söylemlerin yaygınlaşmasında önemli roller üstlenmektedir. Bu kadın liderlerin genel performansı ise genellikle “ulusun annesi” kimliği üzerinden şekillenir. Marine Le Pen buna somut bir örnektir: 2011 yılında, babası Jean-Marie Le Pen'den devraldığı ve o dönemde antisemitik, provokatif ve marjinal bir aşırı sağ parti olarak bilinen Rassemblement National'i, “ulusun koruyucu annesi” imajı ve yumuşatılmış bir söylemle daha geniş kitlelere açmıştır. Ancak parti söylemindeki milliyetçilik, göçmen karşıtlığı ve geleneksel cinsiyet rolleri temel olarak değişmemiştir. İtalya'da ise Meloni, kendisini “Kadınım, anneyim, İtalyanım, Hristiyanım” kimliğiyle tanımlayarak belirgin bir kimlik çerçevesi oluşturur. Bu kimlik sınırları içinde kadınlara sınırlı bir kabul alanı sağlanmakta, ancak bu kabul

hegemonik cinsiyet normlarına uydukları ve “yerli” kimliklerini korudukları sürece geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla, liderlerin kadın olması aşırı sağ popülizmin kendisini dönüştürmesi ya da daha “kadın dostu” hale gelmesi anlamına gelmemektedir (Cengiz, 2023).

4. AfD (Alternatife für Deutschland)

Almanya için Alternatif (Alternative für Deutschland - AfD) partisi, 2013 yılında kurulmuş olan yeni bir siyasi oluşumdur. Kuruluşunun ardından, ilk önemli siyasi sınavını 2014 yılında düzenlenen Federal Meclis seçimlerinde vermiştir. Seçimlerde oy oranı açısından başarılı sayılabilecek bir performans sergilese de, yüzde beş seçim barajını aşamayıp Federal Meclis’te temsil hakkı elde edememiştir; bu durum parti açısından bir başarısızlık olarak değerlendirilmiştir. Buna rağmen, söz konusu tarihten itibaren siyasi çevreler ve siyaset bilimciler tarafından dikkatle izlenmeye başlanmıştır. AfD’nin kayda değer ilk büyük başarısı ise 2017 yılında gerçekleştirilen Federal Meclis seçimlerinde görülmüştür. Avrupa’daki diğer aşırı sağ ve ırkçı partilerde olduğu gibi, AfD de abartılı dil ve kışkırtıcı söylemler kullanmakta bir sakınca görmemektedir. Yabancıların dışlanması ve kriz senaryoları gibi temalar, partinin kısa sürede yükselmesine ciddi katkı sağlamıştır. Yunanistan’ın yaşadığı ekonomik kriz ve bu krizin Avrupa Birliği’ni de etkilemesi, Avro Bölgesi ülkeleri arasında yeni bir krizin doğmasına yol açmıştır. Krizin zirve yaptığı dönemlerde, Avrupa Birliği içinde birçok kişi Yunanistan’ın Avro Bölgesi’nden çıkarılması gerektiğini savunmuştur (Meyer, 2012). Yunanistan’daki ekonomik çöküş, Avrupa kamuoyunda ve pek çok siyasetçi ile parti çevresinde Yunanistan’a yönelik olumsuz tutumların normalleşmesine neden olmuştur. Takip eden yıllarda ise yaşanan göçmen krizinde, Almanya’nın mültecilerle birlikte kimlik değişimine uğrayacağı ve Alman ulusal özelliklerinin tehlikeye gireceği yönündeki tartışmalar kamuoyunda sıkça gündeme gelmiştir (Soytürk, 2018).

Resim 3. Alice Weidel’in Göçmen Krizine İlişkin Açıklama

Kaynak: (Alternative für Deutschland , 2023)

5. ALICE WEIDEL

1979 doğumlu Alice Weidel, ekonomi alanında doktora yapmış ve Çin’de eğitim alarak bir süre orada çalışmıştır. NATO ve Avrupa Birliği’ne yönelik eleştirel bir tutum sergileyen Weidel, 2013 yılında Almanya için Alternatif (AfD) partisine katılmış ve 2017’den beri Federal Meclis’te milletvekili olarak görev yapmaktadır. Provokatif ve göçmen karşıtı açıklamalarıyla tanınan Weidel’in hayat arkadaşı, Sri Lanka kökenli olup İsviçre’de yaşamaktadır; çiftin evlat edindikleri iki çocukları bulunmaktadır. Bu nedenle Weidel, hem Almanya hem de İsviçre’de ikamet etmektedir. AfD’nin seçim programında yer alan açıklamalarda, Türkiye’nin kültürel olarak Avrupa’ya ait olmadığı vurgulanmakta, “Türkiye’nin artan İslamlaşması endişe verici olup, bu durum ülkenin Avrupa ve Batı değerlerinden giderek uzaklaşmasına neden olmaktadır” ifadeleri yer almaktadır (Deutsche Welle Türkçe, 2023).

Alice Weidel, her ne kadar ‘LGBTi+ ve göçmen karşıtı’ siyaseti savunma konusunda kararlı olsa da, partneri Sarah Bossard’ın Sri Lankalı bir göçmen olması dikkat çekiyor. Görünen o ki, sınır dışı edilmek gibi bir durum Bossard için pek de gündemde değil. Veya Alice Weidel’in daha öncesinde verdiği bir röportajında vurguladığı üzere lezbiyen olması, onu queer tanımlamaya yetmiyor. Çünkü Weidel

gibi isimler için siyasetin mevzusu kendisinin nasıl yaşadığı olmak zorunda değil, onu hangi tahakküm mekanizmalarına dönüştürebileceğiyle ve belki de yine ‘kim için’ temsil edildiğiyle ilgili. Yani ne kadar toplum normlarının dışında bir hayat sürüyor olursa olsun, o bugün Avrupa’daki erkin temsilini almakla alakadar oluyor. AfD’nin ulaşmakta hala zorlandığı bir kesim var: kadınlar. Kaldı ki faşizmin kadınlar için çokta bir ‘alternatif’ sunmadığını ilk defa görmüyoruz. Ancak kutsal ailenin kutsal annelere ihtiyacı vardır. Bu hususta AfD’nin geçmiş deneyimlerin aksine yarattığı yeni formülizasyon ‘Kirche muss nicht, Kinder und Küche aber schon!’ yani meşur ‘kilise, çocuk, mutfak’ üçlüsünde artık kiliseye bağlılık onlar için o kadarda elzem görülüyor (Parsons, 2025).

6. AfD’NİN YÜKSELİŞİ

AfD’nin yükselişinin ardında, Alman halkının Yunanistan’a yönelik kurtarma planlarına karşı duyduğu tepki ve Euro’ya olan güvenin azalması yatmaktadır (Patton, 2017). Parti, Yunanistan’a yardım politikalarına karşı oluşan toplumsal hoşnutsuzluktan başarılı bir şekilde faydalanmıştır. Bu çerçevede, AfD’nin tepkisel bir yapı taşıdığı söylenebilir. Süreç içerisinde, başlangıçta Euro karşıtlığı ekseninde şekillenen bu tepki, zamanla mülteci sorununa evrilmiştir. Ayrıca, AfD her ne kadar Euro karşıtı bir hareket olarak doğmuş olsa da, kısa sürede programına “politik doğruluk” eleştirisi üzerinden açık bir şekilde İslam ve göç karşıtlığı temalarını da dâhil etmiştir. Avrupa bütünleşmesine dair yaklaşımında, AB’den ayrılmayı doğrudan savunmamakla birlikte, AB’ye yönelik ciddi eleştiriler barındıran bir yumuşak euroseptisizm çizgisi sergilemiştir (Arzheimer, 2015). AB’nin varlığına doğrudan karşı çıkmasa da, özellikle sığınmacı ve mülteci politikalarına yönelik ciddi eleştirilerde bulunmuştur. 2016 yılında açıklanan parti programında, Avrupa’daki diğer göçmen karşıtı partilerle benzer bir duruş sergilenmiş; Alman sınırlarında bir devriye gücü kurulması ve sınıra tel örgü çekilmesi gerektiği dile getirilmiştir (Patton, 2017). Ulusal, yerel ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde önemli bir destek elde eden AfD, Almanya’da ilk şüpheli parti olarak dikkat çekmektedir (Öner, 2016). Parti, mülteci krizi ve buna bağlı entegrasyon meselelerini Avrupa’nın karşı karşıya olduğu en ciddi tehditlerden biri olarak görmektedir (Öner, 2016). Bölgesel ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde elde edilen başarılarla birlikte parti söylemleri daha da

sertleşmiş ve aşırı sağa doğru kaymıştır (Anderson, 2017). Almanya'nın ilk euroseptik partisi olarak, göç karşıtlığına dayalı politikalar ve popülist söylemler, seçim başarılarını artırmanın bir aracı olarak ön plana çıkmıştır. Avrupa genelinde radikal sağ partilerin güçlenmesi ve göç sorununun siyasal söylem aracılığıyla güvenlik meselesi hâline getirilmesi de bu süreci desteklemektedir (Aras ve Sağiroğlu, 2020).

6.1. Berlin Duvarı

Berlin Duvarı'nın 9 Kasım 1989'da yıkılmasıyla başlayan süreç, 3 Ekim 1990'da Batı ve Doğu Almanya'nın yeniden birleşmesiyle sonuçlandı ve bu tarih, Soğuk Savaş döneminin sona erdiği an olarak kayıtlara geçti. Birleşmenin ardından Batı Almanya, pazar ekonomisi sayesinde hızlı bir ekonomik büyüme yaşarken, Doğu Almanya aynı düzeyde ekonomik gelişim sağlayamadı. Yaklaşık 40 yıl süren bölünmenin ardından aynı bayrak altında bir araya gelen Almanlar, geçen 30 yılda önemli değişikliklerle karşılaşsa da hâlâ bazı sorunlarla mücadele ediyor. Doğu Almanya'da yaşayanlar kendilerini sıklıkla 'ikinci sınıf vatandaş' olarak algılıyorlar; bu durum sadece ekonomik farklılıklarla sınırlı kalmayıp siyasi tercihlerde de kendini gösteriyor. Doğulu seçmenlerin büyük bir bölümü sosyalist Sol Parti'ye ya da aşırı sağcı Almanya için Alternatif (AfD) partisine destek veriyor. Her iki parti de Batı Almanya'nın yerleşik sistemini ve değerlerini eleştirmekte birleşiyor. Özellikle AfD, bazı doğu eyaletlerinde en güçlü siyasi aktör haline gelmiş durumda. Uzmanlar, AfD'nin "Paralar size gitmiyor, mültecilere gidiyor, siz ise ikinci sınıf Alman muamelesi görüyorsunuz" söylemiyle Doğu Almanları en hassas noktalardan etkilediğini belirtiyorlar (Bianet, 2019; FIRSTonline, 2024).

6.2. Köln Yılbaşı Gecesi

2015 yılının sonu ile 2016 yılının başında, Köln kentinde yılbaşı kutlamalarına katılan kadınlara yönelik toplu taciz vakaları yaşanmıştır. Şehir genelinde gerçekleşen hırsızlık, taciz ve tecavüz gibi suçlarla ilgili toplamda 1.182 şikâyet yapılmış olup, bunların 497'sinin cinsel saldırı iddialarını içerdiği raporlanmıştır. Bu olaylar sonrasında Köln emniyeti, gerekli güvenlik önlemlerini almamak ve müdahalede yetersiz kalmakla eleştirilmiştir. Suçlananlar arasında 55 Fas kökenli, 53 Cezayirli, 22 Iraklı, 14 Suriyeli ve 14 Alman vatandaşının bulunduğu ve çoğunun kısa süre önce

Almanya’ya sığınmış genç mülteciler olduğu tespit edilmiştir. Bu gelişmeler hem aşırı sağ gruplar hem de medya tarafından yoğun şekilde gündeme getirilmiş; PEGIDA hareketi ise yaşananları 2015 yazında Almanya’ya gelen mültecilerle ilişkilendirerek, protesto gösterilerinde “tecavüzcü” ve “mülteci” kelimelerinin birleşiminden oluşan “Rapefugees” sloganlı pankartlar kullanmaya başlamıştır. Olaylar, uzun süre medyanın odak noktası olmuş ve günümüzde bile Almanya’da cinsel suçlar gündeme geldiğinde 2015-2016 yılbaşı gecesi olaylarına atıf yapılmaktadır (Tauscher, 2017).

6.4. Almanya’nın Magdeburg’de Noel Pazarına Saldırı

Elon Musk, Almanya’daki bir Noel pazarında gerçekleşen ölümcül saldırının ardından, Cuma günü Almanya Başbakanı Olaf Scholz’u istifaya çağırdı. Musk, X platformunda yaptığı paylaşımda, “Scholz derhal istifa etmeli” ve “Beceriksiz aptal” ifadelerini kullandı. Musk, Almanya’nın Magdeburg kentinde bir arabanın eğlenen kalabalığın arasına daldığı olaya ilişkin bir habere yanıt olarak bu ifadeleri paylaştı. Ayrıca, Cuma günü yaptığı açıklamada, Almanya’nın seçim kampanyasına katılarak aşırı sağcı Almanya için Alternatif (AfD) partisini ülkenin kurtarıcısı olarak nitelendirdi (Musk, 2024).

Elon Musk, X ile alakalı bir gönderide Almanya’nın aşırı sağcı Alternatif für Deutschland’ı (AfD) destekledi. Elon Musk her geçen gün siyaset dünyasının diplerine inerken, X de “Almanya’yı sadece AfD kurtarabilir” şeklinde bir tweet paylaştı.

Almanya’da Ekonomi Bakanı Habeck, AfD’ye destek gösteren Elon Musk’ı sert bir üslup ile eleştirdi. Habeck, Musk’a “Demokrasimizden elinizi çekin” dedi (Gazete Duvar, 2025).

Almanya, son 55 yıldan uzun bir süredir misafir işçi, sığınmacı ve mülteci gibi farklı statülerde birçok göçmeni ülkesine kabul etmiş ve bu topluluklarla birlikte yaşamaktadır. Avrupa kıtasında en fazla göçmen barındıran ülke olan Almanya’nın bu çok kültürlü yapısı, her zaman göçmenlerin tam anlamıyla kabullenildiği veya anlaşıldığı anlamına gelmemektedir. 1960’lar ve 1970’lerde konuk işçilerin Alman ekonomisine sağladığı katkılar sayesinde kamuoyunda olumlu bir algı oluşmuş olsa da, 1970’lerin sonlarına doğru yaşanan petrol krizi ve devamındaki ekonomik durgunluk, göçmenlerin varlığının sorgulanmasına neden olmuştur. Özellikle

1990’larda iki Almanya’nın birleşmesi sonrası Neonazi gruplar kamusal alanda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve yabancı düşmanlığı, çoğunlukla Türkleri hedef alarak şiddetli saldırılara ve kundaklamalara kadar ulaşmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından ise, daha önce etnik köken üzerinden şekillenen bu düşmanlık, yerini kültürel ve dini temelli ayrımcılığa bırakmıştır (Tauscher, 2017).

7. AfD VE NÜFUS POLİTİKASI

Almanya için Alternatif Partisi (AfD), nüfus politikalarını yerli Alman halkının gelecekte göçmen kökenli nüfusa karşı azınlığa düşmesini engellemek hedefiyle şekillendirmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan bir seçim afişinde, hamile bir kadının görseli eşliğinde “Neue Deutsche? Machen wir selber.” (Yeni Almanlar mı? Biz kendimiz yaparız.) ifadesine yer verilmiştir. 2015 yılında Başbakan Angela Merkel’in umut dolu söylemlerle yürüttüğü “Hoş geldiniz” politikası, Almanya’ya beklenenin çok üzerinde sığınmacı başvurusu yapılmasına neden olmuş ve bu durum, Merkel’in göç politikasını yoğun eleştirilerin merkezine yerleştirmiştir. Euro karşıtı çizgide kurulan sağ popülist AfD, bu gelişmeleri göç karşıtı söylemini sertleştirmek için fırsat olarak değerlendirmiş ve ülke sınırlarının tamamen kapatılması gerektiğini savunmuştur. Parti, Almanya’da genç nüfusun azalmasına rağmen göçle gelen toplulukların nüfusunun artmaya devam ettiğini vurgulayarak, bu dengesizliğin uzun vadede Alman toplumunu marjinalleşmeye sürükleyeceğini öne sürmüştür. AfD ayrıca, Avrupa kültürel yapısının zarar göreceğini ve İslam’ın Alman toplumuna nüfuz etmesinin demokratik değerler açısından ciddi bir tehdit oluşturduğunu iddia etmiştir. Parti sözcüsü Frauke Petry, göç ve entegrasyon konularının sol ve sosyal demokrat çevrelerce konuşulamaz hale getirildiğini belirterek, bu meselelerde artık açık ve net bir dille konuşulması gerektiğini ifade etmiştir. Petry’nin bu açıklamaları, popülist siyasetin temel unsurları olan göçmen karşıtlığı ve halkın gerçek temsilcisi olma iddiasını bir araya getirmektedir. AfD, Merkel’in açık kapı politikasına yönelik eleştirilerini sürdürmüş; Petry ise yasa dışı yollarla ülkeye girmeye çalışan sığınmacılara karşı güvenlik güçlerine silah kullanma yetkisi verilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Tahincioğlu, 2020).

Resim 3. Neue Deutsche?“ Machen wir selber. [“Yeni Almanlar mı?” Biz kendimiz yaparız.]

Kaynak: (Tunçel, 2022)

Avrupa’da, özellikle Almanya’da düşük doğum oranlarına dikkat çekmek amacıyla hazırlanan bir kampanya afişinde, Alman kırsalını simgeleyen yeşil çimenler üzerine serilmiş bir battaniyeye uzanmış, açık tenli hamile bir Alman kadını yer almaktadır. Kadının yüzünün sadece bir bölümü gösterilmekte olup, anne olmanın getirdiği mutlulukla gülümsediği dikkat çekmektedir. AfD bu kampanyayla, geleneksel aile yapısını koruma misyonuyla, artan göçmen nüfus karşısında yerli Alman nüfusunu desteklemeyi hedeflemektedir. Parti, göçmen kadınlar yerine Alman kadınlarının daha fazla doğum yapmasını teşvik ederek, göçe gerek kalmadan Almanya’nın demografik dengesini sürdürebileceğini savunmaktadır (Çakı ve Topbaş, 2018). Afişin üst bölümünde kalın puntolarla “Neue Deutsche? Machen wir selber.” (“Yeni Almanlar mı? Biz kendimiz yaparız.”) yazısı yer alırken, alt bölümde turkuaz zemin üzerine yerleştirilen AfD logosu ve “Kendine Güven Almanya!” sloganı aracılığıyla, halka güven ve umut mesajı verilmektedir (Tunçel, 2022).

Resim 4. Frauke Petry: “Almanya İçin Neden Savaşmalı?

Kaynak: (Tunçel, 2022)

Frauke Petry, AfD Başkanı olarak “Peki Almanya için neden savaşmalısın?” (Frauke Petry, AfD Başkanı) sloganıyla bir kampanya yürütmüştür. Avrupa’da aşırı sağ popülist partiler çoğunlukla erkek liderler tarafından yönetilse ve ağırlıklı olarak erkeklerden destek alsa da, son dönemde bu partiler kadın seçmen desteğini artırmak ve kadın temsiliyetini güçlendirmek amacıyla, yüksek statüde kadın liderlere ve kadın milletvekillerine daha fazla alan tanımaya başlamıştır. Kadınların toplumsal rollerine ilişkin muhafazakâr tutumlarıyla bilinen aşırı sağ partilerin, kadınlarla uzlaşma çabalarının bir göstergesi olan bu yaklaşım (Weeks, Meguid, Kittilson, ve Coffé, 2022), AfD’nin seçim afişlerine de yansımıştır. 2017 seçimlerinde, parti üyelerinin yalnızca %13’ünü ve partiye oy verenlerin ise üçte birini kadınların oluşturduğu düşünüldüğünde (Kaiser, 2022), AfD’nin kadın seçmen ve temsilci oranı diğer siyasi partilere kıyasla daha düşük kalmıştır. Bu nedenle, AfD seçim kampanyalarında kadın figürlere daha fazla yer vererek kamuoyunda olumlu bir imaj yaratmayı amaçlamıştır (Tunçel, 2022).

Amerika’daki ırkçılık karşısında efsaneleşen ismi Martin Luther King Jr’a atıfta bulunarak ‘Ich habe ein Traum ... Ich träume von einem Deutschland, in dem nicht die Zahl der Abtreibungen bei 100.000 und die der Abschiebungen bei 0 liegt, sondern von einem Deutschland, in dem die der Abschiebungen bei 100.000 und die der Abtreibungen bei 0 liegt.’ (Bir hayalim var! Kürtaj vakalarının 100.000 ve sınır dışı edilenlerin sayısının 0 olduğu bir Almanya değil, sınır dışı edilenlerin sayısının 100.000 ve kürtaj vakalarının sayısının 0 olduğu bir Almanya hayal ediyorum.)

sloganları atabiliyor ve bu yine de Almanya için oldukça ‘demokratik’ kabul edilebiliyor (Yalçın, 2024).

AfD, babanın çalıştığı ve annenin çocuk yetiştirdiği idealize edilmiş bir çekirdek aile vizyonunu popülerleştirmeyi seviyor. Miazga, deutschmark’a, sosyal düzene, mali dengeye ve “geleneksel aileye” duyulan nostaljiden bahsediyor. “Geleneksel aileye değer veriyorum, çocukların bakıldığı mantıklı bir zaman,” diyor. “Keşke- ve belki de bu komik, romantik bir duygu- 1990’ların Almanya’sına geri dönebilseydik. “Ancak partinin çekirdek aileyi desteklemesi, AfD’deki önde gelen kadınların gerçekliğiyle sürekli çelişiyor. Örneğin Weidel, partneriyle beraber iki çocuk yetiştiren eşcinsel bir kadın. İtalya’da Meloni, öteki kadınlara hitap etme hususunda daha yetenekli. “Kadınlar adına mücadele veren tek kişi gibi görüldüğü için daha çok kadını etkiliyor,” diyor geçen yıl partiye oy kullanan Letizia Giorgianni. Almanya’da, Avrupa aşırı sağındaki en büyük cinsiyet uçurumlarından birine sahip olan AfD, kadın seçmenleri kendisine çekmek için değişik şeyler yapmak mecburiyetinde kalabilecekleri gerçeğinin farkına yeni yeni varıyor şeklinde duruyorlar. Berlin’deki Alice Salomon Üniversitesi’nden sağcı popülizm uzmanı Esther Lehnert, partinin “cinsiyetçilik ve şovenizmle dolu olduğunu” ifade ediyor (Chrisafis, Connolly, ve Giuffrida, 2019).

8. AŞIRI SAĞCI PARTİ AfD VE AVRUPA BİRLİĞİ

Almanya İçin Alternatif (AfD) Partisi’nin eş başkanı Alice Weidel, partilerinin iktidara gelmesi durumunda Almanya’nın Avrupa Birliği (AB) üyeliğinden ayrılması için, Birleşik Krallık’ın Brexit sürecine benzer bir referandum düzenlemeyi hedeflediklerini ifade etmiştir. İngiltere’nin AB’den ayrılma kararını Almanya açısından “son derece doğru” bir örnek olarak nitelendiren Weidel, “Bu durum Almanya için de bir model olabilir; böyle bağımsız bir karar alınabilir” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Financial Times gazetesine verdiği röportajda Weidel, iktidarları döneminde, Avrupa Komisyonu gibi AB’nin seçimle oluşmamış kurumlarının yetkilerini sınırlamaya yönelik girişimlerde bulunacaklarını belirtmiştir. Weidel, “Eğer AB içinde reform yapamazsak ve üye ülkelerin egemenliklerini yeniden tesis edemezsek, o zaman İngiltere’nin örneğinde olduğu gibi halkın karar vermesine olanak sağlamalıyız” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca “Dexit” olarak adlandırılan bu

sürecin, Almanya'nın kendi kaderini tayin etme hakkını güçlendireceğini vurgulamıştır. “Dexit” terimi, Almanca “Deutschland” ve İngilizce “Exit” kelimelerinin birleşimiyle türetilmiş olup Almanya'nın AB üyeliğinden ayrılmasını tanımlamaktadır. İlgili bir açıklamada, AfD Partisi Avrupa Birliği'ni “başarısız bir proje” olarak nitelendirmiştir (Euronews, 2024).

9. AfD'NİN KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİĞE TEPKİSİ VE ALICE WEIDEL ÖRNEĞİ

Almanya için Alternatif Partisi (AfD), döner ve pizzanın Alman yemek kültürünü olumsuz etkilediğini öne sürerek bu yiyeceklerin yasaklanmasını talep etti. Camia Haber'in 2023 tarihli haberine göre, “yabancı mutfakların Alman toplumuna ait olmadığı” görüşünü savunan AfD üyesi Alexander Jungbluth, Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Rheinland-Pfalz eyaletinden birinci sıradan aday oldu. Jungbluth, seçilmesi durumunda Avrupa genelinde “çok kültürlülük saçmalığına” son vermek için politikalar geliştireceğini belirtti. Ayrıca, her ülkenin yalnızca kendi kültürel değerleriyle yaşaması gerektiğini vurgulayarak, “Almanya’da Alman, Fransa’da Fransız, İtalya’da ise İtalyan kültürünün egemen olması gerekir” ifadelerini kullandı (Camia Haber, 2023).

9.1. Döner ve Avrupa Kültürü

Nisan ayında Türkiye’yi ziyaret eden Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier, yanında bir Türk döner ustası da getirmişti. Steinmeier, dönerin Almanya’da artık ulusal bir yemek konumuna geldiğini ve en çok tüketilen fast-food ürünü olduğunu vurgulamıştı. Günümüzde döner, sadece kültürel bir sembol değil, aynı zamanda Alman ekonomisinin önemli göstergelerinden biri hâline gelmiştir. Ülkede bir süredir yaşanan hayat pahalılığı, özellikle döner fiyatları üzerinden yoğun biçimde tartışılmaktadır (Avrupadan.com, 2025).

9.2. Baş Balerin: Alice Weidel’in AfD’deki Yükselişi

Alice Weidel, AfD içindeki bazı aşırı sağcı isimlerin zamanla ılımlılaşma ve merkezde konumlanma çabalarına karşıt bir çizgide ilerleyerek, parti içindeki radikal söylemler yükselirken hızla yükseldi. “Eşcinselliğime rağmen burada değilim,

eşcinselliğim yüzünden buradayım” diyerek, AfD’nin eşcinsellere yönelik “Müslüman” saldırılara dikkat çeken tek parti olduğunu savundu (Euractiv, 2025).

AfD içindeki bir kaynak, Weidel’i “Televizyonda iyi görünen ve etkili konuşmalar yapan baş balerin” olarak tanımladı. Partinin ilk şansölye adayı olarak öne çıktıktan sonra, “geriye göç” kavramını benimsedi ve söylemlerini bu doğrultuda şekillendirdi (Euractiv, 2025).

9.3. AfD’nin Şansölye Adayı ve Alice Weidel’in Aile Geçmişi

Alice Weidel, Almanya’nın tarihsel geçmişine dair açıklamalar yapmayı seviyor; fakat kendi aile geçmişi hakkında sessiz kalmayı tercih ediyor. Aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif (AfD) partisinin eş genel başkanı olan Weidel, ülkesinin Nazi döneminde yaşananlarla hesaplaşma sürecini “utanç kültürü” olarak nitelendiriyor ve bu anlayışın geride bırakılması gerektiğini savunuyor. Ancak Almanya’nın geleceğe yönelmesi gerektiği yönündeki bu söylemlerine rağmen, ailesinin geçmişi dikkatlerden uzak tutuluyor. Welt am Sonntag gazetesi, Almanya ve Polonya’daki arşivleri temel alan kapsamlı bir araştırmayla, Alice Weidel’in büyükbabası Hans Weidel’in, Adolf Hitler tarafından görevlendirilmiş önemli bir Nazi yargıç olduğunu ortaya çıkardı. Hans Weidel’in, Nazi rejimine karşı çıkanları cezalandırmakla görevli olduğu belirtildi. Her ne kadar Almanya’da pek çok ailenin geçmişi Nazi dönemine uzansa da, bu tür bilgiler özellikle AfD’nin tarihî sorumluluk konusundaki eleştirel ve mesafeli tutumu bağlamında ayrı bir önem taşıyor (Banse, Müller, ve Nöstlinger, 2024).

Partinin diğer üst düzey isimleri de benzer şekilde tartışmalı açıklamalarda bulunmuştu. 2018 yılında Alexander Gauland, Nazi dönemini Almanya’nın uzun tarihine kıyasla "sadece bir kuş pisliği" olarak tanımlamış ve bu sözleri ülkede geniş yankı uyandırmıştı. Bir yıl önce ise Björn Höcke, Berlin’deki Holokost anıtını “utanç anıtı” olarak nitelendirerek, Almanya’nın anma kültüründe köklü bir değişim çağrısında bulunmuştu (Banse, Müller, ve Nöstlinger, 2024).

AfD Yüzde 20,8'e Ulaşarak Parlamento'da İkinci Büyük Parti Oldu.

Resim 5. Alman Seçimlerinden Çıkan Beş Önemli Ders

Kaynak: BBC NEWS,2025

Seçim sonuçları haritasına bakıldığında, AfD'nin Doğu da güçlü bir şekilde varlık gösterdiği görülüyor. Berlin ve Leipzig'in yarısı hariç, bölge genelinde partiye açıkça belirgin. Batı da ise muhafazakâr partiler siyah rengiyle haritaya hâkim olsa da AfD'nin burada da giderek yayıldığı görülüyor. Geleneksel ana akım partilere olan siyah sadakat zayıflarken, seçmen tercihlere giderek değişiyor (Hillje, 2025).

9.4. Almanya'da "Brandmauer" ve AfD'ye Yönelik Yargı Kararı

Ocak ayının sonlarında yaptığı açıklamada CDU Genel Başkanı Friedrich Merz, Almanya İçin Alternatif (AfD) partisinden destek alma pahasına bile olsa, iltica yasalarında değişiklik öngören düzenlemeleri süratle meclise taşıma sözü verdi. AfD'nin önemli isimlerinden milletvekili Rene Aust ise Euronews'e verdiği özel röportajda, genel seçimlerin ardından bir koalisyon kurulması durumunda bu süreçte dâhil olmaya açık olduklarını ifade etti. Her ne kadar Almanya'daki tüm büyük partiler, "Brandmauer" (güvenlik duvarı) olarak bilinen siyasi ilke doğrultusunda AfD ile iş birliği yapmama taahhüdünde bulunmuş olsa da, Aust partisinin göç politikaları,

vergi düzenlemeleri ve benzeri alanlardaki vaatlerini hayata geçirebilecek bir koalisyonu katılmak adına "neredeyse herkesle diyaloga açık" olduğunu vurguladı. Merz ise, AfD ile ortak hareket etmeme yönündeki duruşundan geri adım atmakla ve iltica politikalarını geçirmek adına bu "güvenlik duvarını" fiilen yıkmakla eleştiriliyor (Utucu, 2025).

Diğer yandan, Almanya'da Sosyal Demokrat Parti (SPD), Berlin'de düzenlenen olağan kongresinde önemli bir karar aldı. Parti delegeleri, aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif (AfD) partisinin kapatılması yönünde yasal sürecin başlatılmasını öngören önergeyi oy birliğiyle kabul etti. Bu adım, ülkede AfD'ye karşı hukuki mücadele açısından tarihi bir gelişme olarak değerlendiriliyor (Gazete Oksijen, 2025).

9.5. Siyasi Sanat : Hansel ve Gretel'in Cadısı Rolünde Alice Weidel

Düsseldorf'taki bir sanat enstalasyonunda, AfD lideri Alice Weidel, ünlü Hansel ve Gretel masalındaki kötü cadı figürüyle özdeşleştirildi. Gösterimde Weidel, genç seçmenleri kandırmak için gamalı haç şeklinde bir zencefilli kurabiye sunarken tasvir edildi (Avrupadan, 2025).

Bu eser, siyasi sanatın güçlü bir örneği olarak, AfD'nin sosyal medya aracılığıyla gençleri radikal ideolojilere çekme becerisini eleştirel bir bakış açısıyla yansıtmayı amaçlıyor. Çalışmayı yaratan sanatçı Tilly, daha önce benzer eserleri nedeniyle tehdit ve hakaretlere maruz kaldığını belirtti (Avrupadan, 2025).

Resim 6. Gül Pazartesi'nde Weidel'e Cadı Göndermesi

Kaynak: (South China Morning Post, 2025)

9.6. Almanya'da AfD Krizi: Kitlesel Sınır Dışı Planı ve Parti Yasaklama Tartışması

Almanya, aşırı sağcı Almanya İçin Alternatif (AfD) partisinin gündemde olduğu bir siyasi krizle yaşadı. Gizli bir toplantının basına sızması, ülkelerde büyük yankı meydana getirdi. Bu oturumda, göçmenlerin kitlesele sınırın dışında sunulmaya yönelik planların konuşulduğu ortaya çıktı. Gelişmelerin ardından AfD'nin yasaklanması bile tartışmaya açıldı (Associated Press, 2024).

Haberin gelmemesiyle birlikte, Hamburg, Köln ve Berlin başta olmak üzere Almanya'nın birçok yerinde AfD'ye karşı büyük protestolar düzenlendi. Hamburg kentinde düzenlenen geniş katılımlı bir gösteriye en az 50 bin kişinin iştirak ettiği bildirilmektedir. Gösteri sırasında konuşan kentin merkez sol eğilimli Belediye Başkanı Peter Tschentscher, Almanya için Alternatif (AfD) partisine yönelik sert eleştirilerde bulunarak, 1945'te demokrasimizi nasıl savunduysak, bugün de onun ikinci kez ortadan kaldırılmasına izin vermemekte kararlıyız şeklinde vurgulamıştır (Associated Press, 2024).

9.7. Avrupa Seçimleri: Le Pen, AfD ile Resmen Yollarını Ayırdı

Marine Le Pen, Almanya'nın aşırı sağcı partisi AfD ile olan ittifakını resmen sonlandırdı. Bu karar, AfD'nin baş adayının revizyonist ifadeleri ile ilgili bir röportajın ardından alındı. Le Pen, partisinin Avrupa Parlamentosu'nda artık AfD ile aynı grupta yer almayacağını açıkça belirtti (Le Monde, 2024).

Le Monde'a göre, Fransız Ulusal Toplantısı (RN) partisi, AfD ile kopuşu doğruladı. Marine Le Pen, bu durumun çözülmesine hazırlanıyordu. Geçtiğimiz hafta, üç kez cumhurbaşkanlığına aday olan Le Pen, özel bir görüşmesinde, "AfD ile ilgili kararımı verdim" dedi." Artık en radikal bölümün etkisine giren bir hareket bana güvenilir ve uygun bir uyumlu gibi görünüyor." dedi (Le Monde, 2024).

Resim 7. Marine Le Pen'in Yükselişi

Kaynak: (Chrisafis, 2022)

Göç krizinin kadın haklarının sonunun başlangıcına işaret etmesinden korkuyorum
(Vinocur ve Melo, 2016).

10. MARİNE LE PEN - ÇOCUKLUK VE ERKEN YAŞAM

Le Pen üç tane kız çocuğunun en küçük olanıydı. Çocukluğu, bir dizi tartışmalı fikrin sahibi olan ve 1976'da ailenin apartman binasına ciddi hasar veren bir bombalı saldırının hedef noktası olan babasının siyasi kariyeri ile renk kazandı. Babasının fikirlerine yönelik bu ve diğer daha küçük şiddeti olan azarlamalar, Le Pen'in kendi politikasını biçim verecekti. 1991'de Panthéon-Assas Üniversitesi'nden ceza hukuku alanında yüksek lisans yapmak için orada kalıyor. O yıl avukatlık yapma yetkisi alıyor ve 1992'den 1998'e kadar da Paris'te avukat olarak çalışıyor. 1998'de babası tarafından 1972'de kurmuş olan ve Fransa'nın ana muhafazakâr partilerine karşı ana sağcı muhalefet olan Ulusal Cephe'nin idari mekanizmasına dahil oldu. 2003'te Ulusal Cephe'nin başkan yardımcısı olana kadar partinin hukuk işleri direktörü şeklinde görev aldı. Bir sonraki yıl Avrupa Parlamentosu'nda bir koltuk kapmak için başarılı bir yarış yaptılar ve burada babasının tarafsız blokuna katıldı. Sonraki senelerde Ulusal Cephe dahilindeki tanınırlığı arttı ve 2007'de babasının başkanlık kampanyasını yönetti. Nord-Pas-de-Calais hükümetinde bir dizi bölgesel ve belediye vazifesin bulundu ve Ulusal Cephe'yi 2009'daki bölgesel seçimlerde kuvvetli bir performansa taşıdı (Britannica, 2025).

11. BİR KASIM GECESİ BOMBALI SALDIRI

Marion Anne Perrine Le Pen daha 8 yaşındayken, ailesinin Paris'teki apartmanını yıkan bir bomba patladı. Hedef nokta, Le Pen'in babasıydı. Cezayir savaşında eski bir paraşütçü olan ve tartışmalı aşırı sağ partinin kurucusu olan Jean-Marie Le Pen'di. Kimse ölmedi, fakat Le Pen ve iki ablası cam parçaları ve molozların arasında ve binanın bütün bir duvarı havaya uçmuş halde uyandılar. Le Pen ile ilgili bir kitap yazan Cecile Alduy, "Aslında, dünyanın bu denli vahşi olduğuna yönelik dünya bakış açısını, bu denli travmatik bir duruma dayandırıyor." diyor. Le Pen, *Against the Flow* adlı otobiyografisinde şöyle yazar: "O gece, aynı yaşta olduğum bütün küçük kızlar gibi ben de uyudum. Ama uyandığımda, artık ötekiler gibi küçük bir kız değildim." Kırk bir yıl sonra, destekçileri Paris'teki bir mitingde Marine Le Pen'in bütün sözcüklerine dikkatle dinliyor. Kalabalık içinde tek bir adamın dahi partiyi idare etmek için en iyi aday olduğundan kadın ve erkek en küçük bir kuşkusu yok gibi duruyor. Cinsiyetin sürekli ifade eden ABD'deki Hillary Clinton

kampanyasıyla çarpıcı bir fark. Le Pen ailesi hakkında In The Hell of Montretout adlı bir kitap yazan Olivier Beaumont, bir kadının Fransa'nın en maço aşırı uç siyasi partisini nasıl olur da tamimiyle kontrol edebildiğini anlamak adına Le Pen'in çocukluğuna gitmeniz gerektiğini ifade ediyor. Yetiştirilme şeklinin acımasız doğasının onu çok sert yaptığından bahsediyor. Patlamadan ardından ailesi Paris'in hemen dışında kapalı bir sitede taş ve tuğladan bir malikaneye taşındı. Montretout adlı konut, varisi olmayan zengin bir sağcının vasiyetinde babasına bırakıldı. "Geldiğinde travmatize olmuş bir şekildeydi ve ev ölüm kokuyordu çünkü o yeni ölmüştü" diyor Beaumont." Ayrıca saat fark etmeksizin günün her zamanı partiden aşırı sağ karakterler her gün eve geliyordu. Babasının parti ofisi birinci kattaydı. Aile ise üst katta kalıyordu. Aile yaşamıyla siyaseti karıştırıyordu. Bu, siyasi şiddetin var olduğu bir evdi ve o bu ortamda banyo yaparak büyüyecekti." Le Pen, sınıf arkadaşları tarafından ötekileştirildiğini ve diğer ailelerin onu evlerine davet etmediğini anlattı. Alduy, bunun Le Pen'in bir tür klan düşüncesi ilerletmesine ve aile ve parti çevresinde safları sıklaştırmasına sebep olduğundan bahsediyor. Le Pen bir dava avukatı olarak ve altı sene kendi başına çalışmıştır. Bu süre zarfında, yalnızca aşırı sağın üyelerini savunmakla kalmadı, aynı sürede haksızlığa uğradıklarını düşündüğünde göçmenleri ücretsiz şekilde temsil etti. Fakat babasının yörüngesinden asla gerçekten ayrılmadı (Mazoue, 2022).

Resim 8. Baba Jean-Marie Le Pen

Kaynak: (StarsUnfolded. (nd). *Marine Le Pen: Boy, kilo, yaş, ilişkiler, siyasi yolculuğu ve daha fazlası* . Erişim tarihi: 11 Temmuz 2025, <https://starsunfolded.com/marine-le-pen/>

12. BABA JEAN-MARIE LE PEN VE İNEKLER

Jean-Marie le Pen, Nisan 2010’da yayınlanan Kamu Senatosu kanalı tarafından kendisine ithaf edilen bir belgeselde, kahvaltıda kendisiyle röportaj yapmak için gelen bir VSD gazetecisine, “şehirde yaşayan çocuklarına ev sahipliği yapmak için bir kır evi satın aldığını” anlatmıştı. Arapları görmek yerine inekleri görmelerine olanak sunmak için 15. bölgede. Bu küçük ırkçı ifade o dönemde medyada çok ses getirse de ardından herhangi bir soruşturma açılmadı.

“Bu bir şaka.” Buna alışkın bir adam için, bu da sadece bir hata dahaydı; o kadar alışılmıştı ki kimse ilgilenmedi... (Le Monde.fr, éditorial, 2010).

13. FRANSA’DA ULUSAL BİRLİK PARTİSİNİN GÖÇMEN KARŞITLIĞI

1972 yılında Jean-Marie Le Pen öncülüğünde Fransa’da kurulan Ulusal Cephe Partisi, Avrupa genelindeki siyasal eğilimlere paralel biçimde göç meselesini siyasetinin odağına alarak dikkat çekmeye ve etkisini artırmaya başlamıştır. Le Pen’in liderliği döneminde göçmen karşıtı söylem, zamanla yabancı düşmanlığına evrilmiş; bu süreçte kullandığı ifadeler arasında “göçmenler artık mahallelerimizde, tren istasyonlarında ve gecekondu bölgelerinde dolaşüyor, Fransa’nın büyük halk sağlığı ve güvenlik sorunlarının kaynağını oluşturuyorlar” ya da “teröre alıştık” gibi söylemler yer almıştır (Nossiter, 2015). Hatta Le Pen, göçmen nüfusundaki küresel artışı durdurmak için “ölümcül bir ebola salgını” önerisinde bulunacak kadar ileri gitmiştir (Willsher, 2014). Yahudi soykırımını için “tarihi bir detay” tanımını yapan Jean-Marie Le Pen, partisinde bu tür görüşlere karşı mesafe koymak isteyen kızı Marine Le Pen’e yönelik olarak “umarım bir an önce evlenir ve soyadını değiştirir” ve “kızımdan utanıyorum” gibi sert ifadeler kullanmıştır (Aras ve Sağıroğlu, 2018).

Partinin genel ideolojik eğilimi, bazı dönemsel değişikliklere uğrasa da baba ve kız arasında düşünsel bir süreklilik olduğu görülmektedir. Stockemer ve Barisione’ye (2017) göre, her iki liderin söylem tarzında ve ideolojik çizgisinde köklü bir kopuş yaşanmamıştır. Ancak Jean-Marie Le Pen’in göç konusunu daha çok güvenlik, suç oranları, mali yükler ve sosyal hizmetler üzerinden ele aldığı; Marine Le Pen’in ise daha çok göçün siyasi, kültürel ve toplumsal etkilerine odaklandığı ifade

edilmektedir. Marine Le Pen ayrıca, ekonomik meselelerde -istihdam, emeklilik ve maaş politikaları gibi konularda- göçmenlerle ilgili yeniden yapılandırmaların çözüm olabileceği görüşünü savunmaktadır (Cengiz, 2021).

Marine Le Pen'in bu sert tutumu, Fransız siyasetinde göçmenlik ekseninde yürütülen tartışmaların tonunu da etkilemiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, onun göçmenlere dair ifadelerini “acımasız” ve “insanlık dışı” olarak nitelendirmiştir (Aras ve Sağıroğlu, 2018).

14. FRANSA'DA AŞIRI SAĞIN YÜKSELME SEBEPLERİ

Ocak 2015 tarihinde Fransa'nın başkentinde faaliyet sergilemekte olan mizah dergisi Charlie Hebdo ofisine el-Kaide terör örgütü tarafından silahlı saldırı yapılmıştır. Derginin, dini açıdan önem atfedilen kişi ve olayları hiciv yoluyla ele alarak yayımladığı karikatürler, saldırının temel motivasyonunu oluşturmuştur (Şeker ve Yağız, 2015; BBC News, 2015). Aynı yıl, 13 Kasım 2015 tarihinde Paris'te Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) tarafından eş zamanlı olarak düzenlenen terör saldırılarında ise 130 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu saldırılar, ülkede derin bir şok dalgası yaratmış ve toplumda teröre bağlı olarak yoğun bir korku ortamının oluşmasına sebep olmuştur (BBC News, 2015).

15. FRANSA VE EKONOMİK KRİZ

2.Dünya Savaşı öncesinde bazı Avrupa ülkelerinden göçmenler Fransa'ya gelmiş olsa da savaş sonrasında Fransa'nın en önemli göç kaynağını başta Cezayir olmak üzere Kuzey Afrika ülkeleri oluşturmuştur. Ancak bu göç hareketi 1970'li yıllarda kesintiye uğramıştır. Özellikle 1973'te yaşanan ekonomik kriz sonrası Fransa'da işsizlik oranları artış göstermiş ve kamuoyunda liberal göç politikaları, bu artışın temel sebeplerinden biri olarak algılanmıştır. Bu gelişmelerin ardından, 1980'li yıllardan itibaren göç konusu yeniden siyasi tartışmaların merkezine yerleşmiştir (Messina, 2007). Jean-Marie Le Pen tarafından 1972 yılında kurulan Ulusal Cephe (FN), 1980'lerden itibaren özellikle yerel seçimlerde elde ettiği başarılarla göç politikalarına müdahil olmaya başlamıştır. Ancak bu seçim başarılarına ve göç politikaları üzerindeki etkisine değinmeden önce, partinin ideolojik yapısını ve

programını açıklamak yerinde olacaktır. Ulusal Cephe'nin programı, Fransız ulusal kimliğinin tehdit altında olduğu savına dayanmakta ve ayrılıkçı ile yabancı düşmanı (zenofobik) unsurlar içermektedir (Marthaler, 2008). Parti, çokkültürlülüğe karşı bir tutum sergilemekte; “sıfır göç” hedefi ve göçmenlerin ötekileştirilmesi üzerine temellenen bir politika benimsemektedir. Özellikle Kuzey Afrika ve Ortadoğu kökenli Müslüman göçmenler hakkında olumsuz bir yaklaşım öne çıkmaktadır (Ezikoğlu, 2021).

16. FRANSA'DA AŞIRI SAĞ VE POPÜLİZM: ULUSAL CEPHE (FN)

Ulusal Cephe (FN), göçmen karşıtı bir parti olarak, Soğuk Savaş'ın sonlanmasının ardından, özellikle seksenli yıllardan itibaren Fransa siyasetinde yükselişe geçmiş ve seçimlerde giderek artan bir oy oranına ulaşmıştır. FN'nin seçim başarıları ve görünürlüğündeki artış, sosyalizmin siyaset sahnesinde geri planda kalması, milliyetçilik ve kimlik temelli hareketlerin güç kazanması gibi toplumsal değişimlerle paralellik göstermektedir. Ayrıca, petrol krizinin etkileri, ekonomik duraklama ve neoliberal ekonomik politikaların da FN'nin yükselmesinde belirleyici rol oynamıştır. Göçmenlere yönelik güvenlikçi bir dil kullanan Le Pen, göçmenler ile ilgili tartışmaların Fransa'nın siyasal gündeminde önemli bir yer edinmesine neden olmuş ve diğer partilerin de göçmen politikalarına dair görüşlerini şekillendirmelerine yol açmıştır (Üste ve Mantoğlu, 2023).

2011 yılında FN, liderlik değişikliği yaparak, Jean-Marie Le Pen'in yerini kızı Marine Le Pen'e bırakmıştır. Marine Le Pen, 2004 ile 2017 yılları arasında Avrupa Parlamentosu'nda milletvekilliği yapmıştır. 2012 yılında Fransa Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Sarkozy ve Hollande'ın ardından üçüncü olmuştur. 2017 seçimlerinde ise, Macron'a karşı ikinci sırada yer almış ve parlamento seçimlerinde de Ulusal Meclis'e girmeyi başarmıştır. Marine Le Pen'in parti lideri olmasıyla FN, ideolojik olarak aşırı sağdan popülist sağa kaymış ve bu dönüşümde Cumhuriyetçi değerler vurgulanmaya başlanmıştır (Saç, 2017). Bu ideolojik dönüşümün temelinde, neoliberal demokrasi krizinin etkisiyle demokratik kurumların işlevini yitirmesi ve AB'nin ulusal meclisler ve politikalar üzerinde daha fazla yetki sahibi olması gibi unsurlar yer almaktadır (Üste ve Mantoğlu, 2023).

Le Pen siyasetinde islamofobi,” Avrupa şüpheciligi ve göçmen karşıtlığı gibi ana temalar ön plana çıkmaktadır. Jean Marie Le Pen’in radikal sağ konuşmalardan farklı olarak antisemitizme karşı sert bir tutum sergileyen Marine Le Pen, Yahudi soykırımını için “barbarlığın zirvesi” olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, Avrupa’daki Müslümanların sokaklarda namaz kılmasını ise Nazi işgali şeklinde ifade etmiştir. (Atikkan, 2014). Le Pen ayrıca, göçle Avrupa’ya gelen farklı kültürlerin, kıtanın kültürel mirası ve değerleriyle uyumsuzluk oluşturacağını ve bunun sonucunda kültürel yozlaşma ve uyumsuzluk gibi olumsuz etkilerin yaşanacağına dair bir endişe taşımaktadır (Hazareesingh, 2017). Marine Le Pen’in partisi Rassemblement National’da (eski adıyla Ulusal Cephe) gerçekleştirdiği dönüşümün en çarpıcı örneklerinden biri, 2015 yılında babası Jean-Marie Le Pen’in antisemitik açıklamaları nedeniyle partiden ihraç edilmesidir. Bu karar, Marine Le Pen’in partiyi daha merkeze yakın bir konuma taşımak ve aşırı sağ imajını yumuşatarak iktidar potansiyeli olan bir siyasi aktöre dönüştürme çabasının önemli bir göstergesi olmuştur. 2008 küresel ekonomik krizinin ardından, toplumun alt gelir gruplarına yönelik sosyal koruma politikalarına dikkat çeken Le Pen, bu alanda partinin önceki dönemlerinden farklılaşan bir yaklaşım sergilemiştir (Bastow, 2018 aktaran Üste ve Mantoğlu, 2023). Stockemer’in (2017, aktaran Üste ve Mantoğlu, 2023) belirttiğine göre, sosyal korumacılık, Marine Le Pen’in politikalarında belirleyici bir unsur haline gelmiş ve bu yönüyle babasının siyasi çizgisinden ayrılmıştır (Üste ve Mantoğlu, 2023).

Marine Le Pen, etnosantrik ve göç karşıtı duruşunu sürdürmesine karşın, küreselleşmeden zarar gören işçi ve orta sınıf Fransız vatandaşlarını temsil etmeye çalışarak kendisini bu kesimlerin savunucusu olarak konumlandırmıştır (Stockemer, 2017, aktaran Üste ve Mantoğlu, 2023). Bu süreçte, popülist bir iletişim dili benimseyen Le Pen, halk ile lider arasında bireysel bir bağ kurmayı ön plana çıkarırken, göçmenleri bu “halk” tanımının dışında bırakarak dışlayıcı bir söylem geliştirmiştir (Stockemer ve Barisione, 2017). Tüm bu stratejik değişiklikler neticesinde, partisini daha geniş toplumsal kesimlere açmayı başaran Le Pen, özellikle farklı sosyoekonomik grupların desteğini kazanmada önemli bir mesafe kat etmiştir (Saç, 2017; Stockemer ve Barisione, 2017).

Ayrıca, Nonna Mayer’in (2013, 2015, aktaran Sayan Cengiz, 2021) araştırmalarına göre, Marine Le Pen’in liderliği altında parti, “radikal sağın cinsiyet

açığı”nı azaltma konusunda ilerleme kaydetmiş ve kadın seçmenlerden aldığı destek dikkat çekici biçimde artmıştır (Sayan Cengiz, 2021).

17. FRANSA’DA ‘MODERN’ İDDİALİ KATOLİK MUHAFAZAKÂRLIK

Fransa’da Ulusal Birlik Partisi’nin (Rassemblement National, eski adıyla Ulusal Cephe) lideri Marine Le Pen, Katolik muhafazakâr değerlere dayanan bir tabana hitap etmesine rağmen, seçim dönemlerinde daha “modern” bir görüntü çizmeye çalışarak kamuoyuna seslenmiştir. Le Pen, ülkeyi “bir anne gibi yönetmek” söylemiyle seçmenlere hitap etmiş, ancak kürtaj konusundaki yaklaşımıyla çelişkili bir tutum sergilemiştir. Örneğin, Şubat 2022’de Fransa parlamentosu tarafından kabul edilen ve kürtaj süresini 12 haftadan 14 haftaya çıkaran yasa tasarısına karşı çıkmıştır (France24, 2022).

Avrupa’daki diğer aşırı sağ popülist partilere kıyasla Le Pen, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha karmaşık ve zaman zaman çelişkili söylemler geliştirmiştir. 2011 yılında partisinin liderliğini babasından devralmasından sonra, partinin katı sağcı imajını dönüştürme ve daha geniş kitlelere ulaşma yönünde çeşitli adımlar atmıştır. Bu çabalar kapsamında, Katolik seçmenlerden destek almasına rağmen dini referansları ön plana çıkarmaktan kaçınmakta, bunun yerine laiklik ve cumhuriyetçilik gibi Fransız ulusal değerlerine daha fazla vurgu yapmaktadır. Kadın-erkek eşitliği gibi meselelerde net tutumlar sergilemekten kaçınan Le Pen, daha çok geleneksel aile yapısını ve Fransız kültürünü koruma temelli bir söylemi öne çıkarmakta; kürtaj gibi siyasi açıdan hassas konularda ise doğrudan açıklamalardan uzak durmaktadır (Cengiz, 2021).

18. MARINE LE PEN’İN KADIN LİDERLİĞİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET SÖYLEMİ

Marine Le Pen, partisinin genç seçmenler ve kadınlarla daha güçlü bir bağ kurma çabasında, sadece kadın olarak kişisel deneyimlerini öne çıkarmakla kalmamış, aynı zamanda kürtaj, LGBTİ hakları ve kadınların iş gücüne katılımı gibi konularda partisinin tutumunu da gözden geçirmektedir. Babasının liderliği altında partinin açıkça kürtaj karşıtı olan tutumunu daha ılımlı bir hale getirmiştir (Scrinzi, 2017b).

2017 seçim kampanyasında ise, “144 Engagement Presidentiels” adlı programında, bu konuyla ilgili herhangi bir açıklama yapmaktan kaçınarak net bir duruş sergilememiştir (Sayan Cengiz, 2021).

“Kadın haklarının sorgulanması için yalnızca siyasi, ekonomik ya da dini bir krizin yaşanması gerektiğini asla unutmayın. Bu haklar hiçbir zaman kazanılmaz. Hayatınız boyunca dikkatli olmanız gerekecek.” (Feminist Vesvese, 2020).

18.1. Feminist Söylem ve Kadın Hakları Üzerindeki Pozisyonu

Benzer biçimde, her ne kadar programda konudan bahsetmekten çekinsede, eşcinsel sivil partnerlik kurumuna dair olumlu yaklaştığını vurgulayarak partinin muhafazakâr kesiminin sert tepki almıştır (Scrinzi, 2017b). Diğer açıdan kampanya programında sözü verilen 144 madde içinde, “kadın haklarını savunmak” başlığını taşıyan 9. maddede, “eşit işe eşit ücret” ilkesinin uygulanması ve kadınların profesyonel ve sosyal alandaki güvensizliklerine karşı mücadele için bir ulusal plan oluşturulacağına dair vaat dikkat çekmektedir (Sayan-Cengiz, 2021).

18.2. Toplumsal Cinsiyet Söylemindeki Dönüşüm

Marine Le Pen’in siyasal iletişim stratejisinde dikkat çeken önemli bir unsur, toplumsal cinsiyet temelli söylemi “yumuşatma politikası” çerçevesinde dönüştürmesidir. Özellikle kürtaj ve LGBTİ haklarına ilişkin içeriklerin çevrim içi erişime kapatılmış olması, bu stratejik dönüşümün göstergelerindendir. Kadınların iş yaşamına dair davranışlarına yapılan vurgular, geleneksel aşırı sağ retorikteki kadın rolünü yani annelik ve aile eksenli konumlandırmayı bir ölçüde aşarak, daha farklı bir temsil sunmaktadır. Scrinzi’nin (2017b) değerlendirmesine göre Le Pen, partinin benimseyebileceği kadın imgesini “ulusun annesi” figüründen “çalışan anne” profiline kaydırmıştır (Sayan-Cengiz, 2021).

Marine Le Pen, toplumsal cinsiyet kimliği üzerinden şekillendirdiği bu yeni duruşu, babasının dönemindeki söylemlerden belirgin bir kopuş olarak görmektedir. Partinin kamuoyundaki görünümünü daha yumuşak ve kapsayıcı kılma çabasında toplumsal cinsiyet temasını önemli bir araç olarak kullanmaktadır. Kendisine benzer bir siyasi kimlik ve imaj yaratma isteği doğrultusunda, kadın liderliği öne çıkararak

farklılığını vurgulamaktadır. Parti içinde kadın temsiliyetini bir yenilenme simgesi olarak sunan Le Pen, 2017 başkanlık seçim kampanyasında kullandığı “mavi gül” sembolüyle bu stratejiyi görsel bir biçimde de desteklemiştir. Bu logoyu tanıttığı videoda, seçime katılan tek kadın aday olduğunu vurgularken, gülü kadınlığın sembolü olarak seçtiğini belirtmiştir. Doğada bulunmayan mavi gül, Le Pen tarafından “imkânsızın mümkün kılınması” ve sıradan kalıpların ötesine geçilmesinin bir simgesi olarak yorumlanmıştır (Crofton, 2022).

18.3. Kadın Liderlik ve Modern Sağ Siyaset- Uluslararası Perspektif

Özellikle Tamamen erkeklerden meydana gelen bir siyasi sahayı bozabilecek bir anne olarak rolünü vurguladı. Bu kadınsı dokunuş, babasının kurmuş olduğu partiyi marjinal bir hareketten Fransa cumhurbaşkanlığı için güvenli bir limana çevirdi. Öteki sağcı partiler gibi, temassız tarzına karşı koymaya ve popülerliklerini çoğaltmaya çalışırken, FN iki mühim farklılık yaptı: bir kadını lider olarak öne plana çıkardı ve öteki marjinal gruplara yarar sağlayan politikaları göz önünde bulundurmak. Ana akım muhafazakâr partilerin kadınları nasıl etkilemeye yönelik şu örnekleri düşünün. Almanya’da Şansölye Angela Merkel, şirket yönetim kurullarında kadınlar için kota koyarak ve babalara daha çok izin hakkı sağlamak için ebeveyn iznini yeniden düzenleyerek feminist politikalara destek verdi. İngiltere Başbakanı Theresa May, daha önceki içişleri bakanı görevinde “feminist böyle görünür” yazılı bir tişört giydi ve cinsel şiddet yasalarının kuvvetlendirilmesinde katkı sundu. Ve Japonya’da muhafazakâr Başbakan Shinzo Abe, ücret farkını eşitleyerek ve işletmeleri daha çok kadın işe almaya teşvik ederek iş gücündeki kadın sayısını çoğaltan “womenomics”i (kadın ekonomisi) destekledi (Chen, 2017).

18.4. Feminist Eleştiriler ve Le Pen’in Tepkisi

Le Pen, göçmenler tarafından meydana gelen ve kadın haklarına yönelik açık saldırılar olduğunu belirterek göç konusuna negatif bir ışık tutma fırsatını değerlendirdi. Fakat Badinter ve de Beauvoir gibi ünlü Fransız feministlere yapılan atıflara rağmen Le Pen’in çağrısı feministler nezdinde yetersiz kaldı.

“Hayır, Marine Le Pen bir feminist değil,” “Les Glorieuses” feminist grubunun başkanı Rebecca Amsellem, Huffington Post’taki tepki yazısında yazdı. “Simone de Beauvoir’ın sözleri, göçmenlere ve yabancılara karşı nefret beslemek için bir seçim aracı olarak kullanılıyor.” (Vinocur ve Melo, 2016).

Fransız feminist grubu Osez le Feminisme’nin sözcüsü Marie Allibert, Le Pen’in kadınlara geçim ücreti verilmesi ya da işsizlikle mücadele etmek adına evde kalmalarına izin verilmesi gibi önerilerinin, kendisinin feminist olmadığını ortaya koyduğunu ifade etti. Allibert, “Bu sahte feministin kendisini Simone de Beauvoir sanması bizi dehşete düşürüyor ve skandallaştırıyor” dedi.” Kadınların göçmenler konusunda kendilerini açıklama hakkını yabancı düşmanı ve ırkçı amaçlarla kullanmasını kabul edilemez buluyoruz” diye ekledi (Vinocur ve Melo, 2016).

18.5. Kadın Liderlik ve Modern Sağ Siyaset

Le Pen’in kendini “güçlü, modern ve neredeyse feminist bir kadın” olarak sunması, “korunması gereken halk” kavramını pragmatik şekilde bir ölçüde kapsamını artırması, onun hiyerarşilere meydan okuyan, farklılıkları anlamaya ve dahil etmeye önem veren bir feminist bakış açısını benimsediği anlamına gelmez. Bilakis, Le Pen bu sergilediği performans ile dışa kapanmayı ve “öteki”nin çeşitliliğini kabul etmemeyi öne çıkarırken aynı zamanda ötekileştirmeyi de savunmaktadır. Özetle yerlici (nativist) ve göçmen karşıtı politikasını, görünüşte daha “liberal” bir söylemin içine örtbas ederek tekrar inşa etmekte, ayrıca anaakıma giderek yaklaştırmaktadır (Sayan-Cengiz, 2021).

19. GIORGIA MELONI - ERKEN YILLAR VE SİYASİ BAŞLANGIÇ

1977’de dünyaya gelene Meloni, II. Dünya Savaşı’ndan sonra nostaljik eski Benito Mussolini faşist diktatörlüğü üyeleri tarafından kurulan Movimento Sociale Italiano’nun (MSI) gençlik kanadının gittiğinde 15 yaşındaydı. Roma’nın Garbatella’daki işçi sınıfı mahallesinde huzurlu bir sokakta yer alan Meloni, otobiyografisinde Io sono Giorgia [Ben Giorgia’yım] başlığıyla açıkladığı gibi, hareketin içerisinde “ikinci aile”yi buldu. Babası, o küçükken Kanarya Adaları’nda çalışmak için ayrılmış ama bir daha geri gelmemiştir. Annesi, Giorgia’yı Roma’nın

Garbatella bölgesinde yetiştirmiştir. Gençlik yıllarında, ailesinin geçinmesine katkı sunmak için çalışmak zorunda kalmıştır. Çocuk bakıcılığı yapmış sonrasında kötü bir üne sahip olan gece kulübü Piper’da barmen olarak çalışmıştır. O günler için daha önce şunları demiştir: ‘Parlamentoda çalışarak yaşamı öğrenmedim, bildiklerimi bar tezgahının arkasından öğrendim. ‘İlk röportajında da gazeteciden, ‘Beni komünist babası tarafından terk edilen, hayatın çilelerini ve sorunları sonrasında sağ görüşe geçmiş olan acınası, yetim, kibritçi kız olarak göstermeyi bırak’ demişti (Nagy, 2022).

20. SİYASİ YÜKSELİŞ VE PARTİNİN KURULUŞU

Kurduğu partinin başına gelerek iktidara yükselişi çabuk oldu, fakat Giorgia Meloni, Roma’daki neo-faşist bir partinin gençlik kollarında genç bir aktivist olduğu evreden beri siyasi olarak aktiftir. İtalya’nın ilk kadın başbakanı olma rolünü üstlenen bu kişi, her dört bakandan sadece birinin kadın olduğu bir hükümeti seçmiştir. Meloni iktidara kısmen şans eseri geldi. İtalya Kardeşleri partisi, Mario Draghi’nin ulusal birlik hükümetine dahil olmamayı tercih eden çok az sayıdaki partiden bir tanesiydi ve o da tek başına bir muhalefet sesi halini aldı. Partiyi 10 senedir idare edilmesine karşın, hükümetteki tecrübesi 2008-11 seneleri arasında Berlusconi hükümetinde İtalya’nın en genç bakanı şeklinde geçirdiği bir dönemle kısıtlıdır. Partisi, dört yıl önce yalnızca %4,3 oy alabilmiş olmasına rağmen, Eylül 2022 seçimlerini %26 oy alarak kazanmıştır. Seçim zaferinin arkasından “İtalyanlar, İtalya’nın Kardeşleri liderliğindeki sağcı bir hükümet lehine net bir mesaj ilettiler,” dedi. Aşırı sağcı Lig’den ve eski Başbakan Silvio Berlusconi’nin merkez sağından paydaşları ile, programını yön vererek kuvvetli bir çoğulculuğa sahiptir. Önceliklerine yönelik ipucu, Haziran ayında İspanya’da gerçekleştirdiği bir konuşmada meydana çıkmıştır. Fransız televizyonuna “Mussolini’nin iyi bir politikacı olduğunu düşünüyorum. Yaptıklarının hepsini İtalya adına yapmıştır. Ve son 50 yıldır böyle bir politikacımız olmadı,” demiştir (Kirby, 2022).

20.1. İtalya’nın Aşırı Sağ Koalisyon Süreci ve Meloni’nin Liderliği

Silvio Berlusconi’nin yönetim tarzı ve çeşitli skandallarla gündeme gelmesi, koalisyon içerisindeki bazı üyelerin partiden ayrılmasına zemin hazırladı. Bu gelişmeler, 2007 yılında kurulan Il Popolo della Libertà Partisi’nin parçalanma

sürecini başlatan önemli faktörlerden biri oldu. Berlusconi döneminde bakanlık yapmış olan Giorgia Meloni önderliğinde, 21 Aralık 2012 tarihinde “Fratelli d’Italia” (İtalya’nın Kardeşleri) adlı yeni bir parti kuruldu. Meloni ve bu partinin, diğer İtalyan merkez sağ partilerine kıyasla Avrupa Birliği’ne karşı daha kuşkucu bir duruş sergilediği gözlemlenmektedir. Partinin kuruluş döneminde aşırı sağcı çizgisi belirgin şekilde dile getirilmemiş olsa da, zamanla bu yaklaşımda belirgin bir sertleşme yaşanmıştır. Özellikle 2013 seçimleri sonrasında, Meloni ve Fratelli d’Italia, Avrupa genelinde yaşanan göçmen krizine tepki olarak daha radikal bir sağ politikaya yönelmiştir. Parti içerisinde faşizan eğilimler giderek belirginleşmiş, ulusal muhafazakarlık vurgulanmış ve Avrupa’ya yönelik şüphecilik artarak partinin temel politikalarında radikal sağcı yönelimler ön plana çıkmıştır (Abbasov ve Ercan, 2024).

20.2. Giorgia Meloni’nin İtalya’nın Aşırı Sağ Hükümetine Liderliği

Cumhurbaşkanı ile gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından, sağ kanadın resmi yeni lideri olarak atandı. Meloni, Cumhurbaşkanı Sergio Mattarella ile yaptığı müzakerelerin sonucunda, ülkenin ilk kadın başbakanı olarak sağcı hükümeti yönetme görevini üstlendi. Bu görüşmeler sürecinde yaşanan haftalık iç tartışmaların ardından Meloni’nin koalisyonu, Mattarella ile yapılan resmi görüşmeler boyunca ülkeyi yönetme konusunda destek sağladı. Cumhurbaşkanı Mattarella, Meloni’dan hükümeti kurmasını talep etti. Başkanlık ofisinden bir yetkili, Meloni’nin müzakereye küçük bir Fiat 500 ile gelmesinin ardından herhangi bir ön koşul olmaksızın görevi kabul ettiğini belirtti. Sağcı koalisyon, seçimde yüzde 44 oy alarak, Meloni liderliğindeki İtalya’nın Kardeşleri partisinin yüzde 26 oyuna karşı zafer kazandı. Ancak, Meloni’nin müttefiklerinin Silvio Berlusconi’nin kabineye aday olarak önerdiği isimleri kabul etme konusundaki isteksizliği, hükümetin kurulmasından önce koalisyon içinde gerilimlere yol açtı. Yeni parlamento açılışında, Forza Italia lideri Berlusconi, Meloni’yi kamuoyunda “baskıcı, otoriter, kibirli ve agresif” olarak nitelendirdi. Barış görüşmelerinin ardından, Berlusconi’nin Ukrayna Devlet Başkanı Volodymyr Zelenskyy’i Rusya’nın Ukrayna’yı işgali nedeniyle suçlaması ve Vladimir Putin ile olan dostluğunu doğrulaması dikkat çekti. Meloni ise, Avrupa ve NATO yanlısı olmayan hiç kimsenin hükümette yer alamayacağını, bu durumun hükümet

kurulamazsa bile geçerli olacağını belirterek yanıt verdi. Avrupa liderleri ise Meloni'nin yönetimiyle iş birliğine hazır olduklarını ifade etti (Politico, 2022).

21. İTALYA'NIN KADIN LİDERİ MELONİ VE KADINLAR HAKLARI

İtalya siyasetinde en düşük katılım oranıyla gerçekleşen seçimde zafer kazanan karizmatik lider Giorgia Meloni, özellikle orta sınıf ve genç kadınlara hitap eden, geleneksel aile değerlerine odaklanan politikalar yürütmektedir. Meloni, bu strateji sayesinde artan kadın öfkesini kendi lehine çekerek sermaye çevrelerinin güçlü bir temsilcisi haline gelmiştir. Aynı zamanda Polonya'nın iktidar partisi PiS'in de dahil olduğu Avrupa'daki sağ popülist partiler koalisyonu olan "Avrupa Muhafazakârları ve Reformcuları" grubunun liderliğini üstlenmektedir. Mussolini'den miras kalan "Tanrı, Aile, Vatan" sloganı, Meloni'nin siyasi duruşunun temelini oluştururken, kadınları "ailenin huzur ve refahı için haklarından vazgeçmeye" zorlayan bir anlayışı benimsemektedir. Meloni, Fırsat Eşitliği ve Aile Bakanlığı'nın adını "Aile, Doğum ve Fırsat Eşitliği Bakanlığı" olarak değiştirirken, bu bakanlığa eşcinsellik ve kürtaj karşıtı görüşleriyle bilinen aşırı muhafazakâr Eugenia Roccella'yı atamıştır (Evrensel, 2020).

21.1. Tanrı, Aile ve Vatan

Sosyolog ve siyasal iletişim alanında uzman olan Edoardo Novelli'ye göre, Giorgia Meloni'nin siyasi anlayışı "Tanrı, aile ve vatan" ekseninde şekillenmektedir. Bu yaklaşım, Hristiyan değerlerini merkeze alırken, geleneksel aile düzenini ve İtalyan ulusal kimliğini ön plana çıkarmaktadır (Pietromarchi, 2022).

Meloni ise politik duruşunu şu ifadelerle dile getirmektedir: "Doğal aileyi savunuyoruz, LGBT lobilerine karşıyız; biyolojik cinsel kimliği destekliyoruz, toplumsal cinsiyet ideolojisine karşı duruyoruz. İslamcı şiddeti reddediyor, sınır güvenliğini önemsiyoruz; kitlesel göçü istemiyoruz. Uluslararası finans çevrelerine ve Brüksel bürokrasisine karşı duruş sergiliyoruz" (Kirby, 2022).

21.2. Giorgia'yım, Kadınım, Anneyim, İtalyanım, Hristiyanım

İtalyan sağıının yeni favorisi, 2019'daki bir mitingde dile getirdiği ve artık meşhur olan bir söylemi bir dans müziği parçasına dönüştürülmesinin ardından viral olmuştur (Kirby, 2022).

“Ben Giorgia'yım, ben bir kadınım, ben bir anneyim, ben İtalyanım, ben Hristiyanım,” diye coşku ile Roma'nın merkezindeki destekçilerine seslendi. “Kimse bunu benden alamaz.” Dedi (Kirby, 2022).

İtalyan gazeteci ve filozof Ida Dominijanni İtalya'nın Kardeşleri'ni “distopik bir gemiye” benzetiyor. Dominijanni, partinin kurucusu ve başroldeki tek kadın olan Meloni'nin, kadınların “toplumsal cinsiyet rollerinin tam yerine oturduğu geleneksel bir aile yapısında, geleneksel annelik kaderini” sürdürmeleri gerektiğine karar verdiğini yazdı (SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu, 2022).

21.3. Feminist Değilim

Meloni, kadın olmaktan ve İtalyan mirasından gurur duyuyor. Ailenin her şeyden daha önemli olduğuna ve yaşamın Hristiyan inancına göre sürdürülmesi gerektiğine inanıyor. Takipçileri sıklıkla ‘Sonunda feminist olmayan bir kadın’ diyorlar. Kadınlığını utanmadan kucaklıyor ve ailesine karşı duyduğu sevgisini belirtiyor. Meloni, genç kızı Ginevra'yı, evli olmadığı çocuğun babası ile büyütüyor (Nagy, 2022).

21.4. Ulusun Annesi Meloni

Bu akademisyenlerin ifade ettiği üzere, Kjærsgaard, Le Pen ve Jensen ‘ulusun annesi’ rolünü üstlendikten sonra, ‘daha büyük bir yelpazede onaylanır fiziksel nitelikleri hür bir şekilde temsil edebildiler’ ve ‘dişil’ şefkatli bir özelliği, ‘erkeksi’ proaktif sertlik ve kuvvet nitelikleriyle bütünleştirebildiler (Geva, 2020, s. 7).

Melonini'n kendine özgü imajını devam ettirebilmek adına kullandığı stratejiler çok sayıda olsa da her zaman popülist sağcı erkek liderlerden beklenen sertlik ile iktidar konumunda olan herhangi bir kadından beklenen yumuşaklık arasında duyarlı bir denge oluşturmaya yönelikti. Örneğin, partisinin mitinglerinde ve seçim etkinliklerinde Meloni çokça ‘nötr’ bir erkeksi kamu kişiliği gösterirken,

otobiyografisi *Io sono Giorgia. Le mie radici le mie idee*'de [Ben Giorgia'yım. Köklerim, fikirlerim (Meloni, 2021) epeyce içten bir ton benimsemektedir.

Avrupa'nın geri kalan kısmındaki meslektaşları gibi Meloni de toplumsal cinsiyet eşitliğini kendi başarısı şeklinde yüceltirken, partisinin ana amaçlarından biri olarak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin muhafaza edilmesini savunmak gibi gözüken bir çelişki içinde yaşamaktadır (Indelicato ve Lopes, 2024).

Avrupa'daki radikal sağ politikacılar, bir partinin lekelenmesinin ve zehirli tarzının kadın seçmenlerin onu seçip seçmemesini etkilediğini bilinmektedir. Bazıları buna cevap şeklinde imajlarını modernize etmeye ya da yumuşatmaya çalıştı. Norveç toplumunun "gizlice İslamlaşması" hususunda uyarı yapan Jensen, geçen yıl LGBT aktivistleri tarafından verilen tartışmalı bir "eşcinsel en iyi arkadaş" ödülünü kazandı (Indelicato ve Lopes, 2024).

21.5. Kadın, Aile ve Toplumsal Cinsiyet Roller: Bir Kimlik Politikası

Serughetti'ye göre Meloni'nin 'kadın, anne, İtalyan ve Hristiyan' sloganı geleneksel aşırı sağcı söylemlerin bir tekrarıdır. Serughetti open Democracy'ye verdiği demeçte "Bu aşırı sağın kimlik politikalarının oldukça net şekilde ifade edildiğidir" dedi. "Aile, sınırlar ve din gibi meseleleri nasıl kimlik meselelerine dönüştürdüğünü belirtiyor." (SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu, 2022).

Resim 9. "Yılın Adamı"

Kaynak: (La Nuova Bussola Quotidiana, 2023)

21.6. İtalya Başbakanı Meloni, "Yılın Adamı" seçildi

2022 Ekim'inde İtalya'nın ilk kadın başbakanı olarak göreve gelen Giorgia Meloni, ülkede büyük tartışmalara yol açan bir manşetle yeniden gündeme geldi. Sağ eğilimli günlük gazetelerden *Libero*, 2023 yılı sonunda Meloni'yi "yılın adamı" ilan etti. Bu unvanla birlikte gazete, kadın-erkek ayrımını aşan bir ifade kullanarak, radikal sağın liderine "Kadın mısın, erkek misin, yoksa bu ikisinin ötesinde misin?" şeklinde bir soru yöneltti. Gazetenin bu söylemi, toplumsal cinsiyet algılarına dair eleştirileri de beraberinde getirdi ve geniş çapta kamuoyu tepkisine neden oldu (Sechi, 2023).

Gazetenin Roma temsilcisi Mario Sechi'nin köşe yazısında dikkat çeken ifadeler yer aldı. Sechi'ye göre, Giorgia Meloni "yılın adamı" olarak tanımlandı çünkü kadın ve erkek arasındaki mücadelede üstün gelmiş, kalıpların dışına çıkarak farklı bir çizgi izlemişti. *Libero* gazetesi, Meloni'nin yalnızca cam tavanı kırmakla kalmadığını, aynı zamanda bu engeli tamamen ortadan kaldırarak hem erkek egemen kibri hem de kadınlara atfedilen yıkıcı rolleri geride bıraktığını ileri sürdü (Sechi, 2023).

Bu sansasyonel manşet, kadın hakları savunucuları ve muhalefet tarafından yoğun eleştirilere hedef oldu. Eleştirilerde, Meloni'nin toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemeyi geriye götüren muhafazakâr görüşler taşıdığı öne sürüldü. Ayrıca, İtalya'nın Kardeşleri partisine mensup bir senatörün, “Bir kadının en büyük amacı çocuk sahibi olmaktır” şeklindeki çıkışı da bu tartışmalar sırasında tekrar gündeme geldi (Sechi, 2023).

21.7. Mussolini'nin Torunu, ‘Çok Sağcı’ Olduğu Gerekçesiyle İtalya Kardeşler'den Ayrılıyor

İtalyan Kardeşler'in kökleri, 1946'da Mussolini rejiminin destekçileri ve faşist partisinin eski üst seviye üyeleri tarafından oluşturulan neo-faşist bir parti olan İtalyan Sosyal Hareketi'ne (MSI) dayanmaktadır. Meloni'nin partisi hala parti logosunu, alev şeklinde bir İtalyan üç renkli bayrağı olan MSI ile paylaşmaktadır. Roma'daki belediye meclis üyesi Rachele Mussolini, Meloni'nin iktidar koalisyonunda daha liberal bir parti olan Forza Italia'ya dahil olacak İtalya'nın savaş evresi diktatörü Benito Mussolini'nin torunu, Giorgia Meloni'nin İtalya'nın Kardeşleri partisinden, fazla sağcı olduğu nedeniyle ayrıldığını ifade etti. Roma Belediye Meclisi Üyesi Rachele Mussolini, İtalya'nın iktidar koalisyonunda yer alan fakat sivil haklar hususunda daha liberal görülen Forza Italia grubuna geçtiğini söyledi. 50 yaşındaki siyasetçi, Ansa haber ajansa verdiği demeçte, “Sayfayı çevirip, ılımlı ve merkezci hassasiyetlerime daha yakın olduğumu düşündüğüm bir partiye katılmanın vakti geldi” dedi. 2021'de Roma'daki son konsey seçimlerinde en fazla oyu alan aday olan Mussolini, yakın zamanda İtalya Kardeşleri'nin azınlık hakları konusundaki tavrına itiraz etti. LGBTQ+ haklarına verdiği destek ile biliniyor ve bazı parti üyelerinin ve destekçilerinin anma etkinliklerinde hala yaptığı faşist selamı “asla sevmediğini” söyledi (Tondo, 2024).

21.8. Arnavutluk'taki Sığınmacı Kampının Yakınında Meloni Restoranı

Arnavutluk'taki sığınmacı kampına yakın Meloni temalı bir restoran açıldı. İtalya'nın aşırı sağ görüşlü başbakanın desteklediği tartışmalı bir anlaşma kapsamında, deniz yoluyla AB'ye girmek isteyenlerin iltica taleplerinin işleme alınacağı Arnavutluk'taki bir kampın yakınında Giorgia Meloni'ye adanmış bir restoran açıldı.

Trattoria Meloni adlı restoranda Meloni'nin 70 portresi vardır. Luca, AFP'ye yaptığı açıklamada, "Mutfak, sanat ve siyaset bir araya gelince güzel şeyler meydana çıkabiliyor." Dedi (Koha.net, 2024).

Resim 10. 23 Eylül, Şengjin'de Trattoria Meloni Restoranı

Kaynak: Beci, A. (2024, Eylül 23). *AFP/Getty Images tarafından çekilen fotoğraf.* The Guardian.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Avrupalılık kimliği ve değerleri, Avrupa Birliği'nin kuruluşundan itibaren kıtanın siyasi, ekonomik ve toplumsal düzeninin temel taşlarını oluşturmuştur. İnsan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, cinsiyet eşitliği, çoğulculuk, sosyal dayanışma ve çevresel sürdürülebilirlik gibi unsurlar, Avrupalılık kimliğinin ayrılmaz parçaları olarak kabul edilmiştir. Bu değerler, Avrupa toplumunun uluslararası düzeyde bir örnek teşkil etmesini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda kıtanın içsel bütünleşme sürecine de rehberlik etmiştir. Ancak günümüzde Avrupa'da yükselen yeni sağ politikalar, bu değerleri tehdit eden bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, kadın liderlerin rolü, hem Avrupalılık değerlerine uyum sağlayan hem de bu değerlere meydan okuyan yaklaşımlarıyla dikkatle incelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir.

Avrupa Birliği'nin temel değerleri, en net şekilde AB Antlaşması'nın 2. maddesinde ifade edilmiştir. Bu maddeye göre, Birlik; insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlık hakları gibi insan haklarına dayalı prensipler üzerine kuruludur. Buna ek olarak, çoğulculuk, hoşgörü, ayrımcılığın reddi, adalet, dayanışma ve kadın ile erkekler arasında eşitlik de bu temel değerleri tamamlayan unsurlar olarak kabul edilmektedir (Güneş, 2016). Bu kapsamda, insan onuru ve hukukun üstünlüğü gibi prensipler, toplumsal adalet ve bireysel hakların korunması için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Avrupalılık kimliği, yalnızca coğrafi bir sınırın ötesinde, tarihsel ve kültürel bir ortaklık anlayışına dayanmaktadır. Özellikle Aydınlanma Çağı'ndan itibaren bireysel özgürlükler, insan hakları ve eşitlik gibi kavramlar, Avrupa kimliğinin temel bileşenleri hâline gelmiştir (Delanty, 1995). Bu değerlerin siyasal, toplumsal ve hukuksal yapılar aracılığıyla kurumsallaştığı söylenebilir. Avrupa'nın benimsediği değerler, zamanla liderlik anlayışlarını da dönüştürmüştür.

Tarihsel süreç içinde liderlik kavramı farklı anlamlar kazanmış ve kültürel bağlamlara göre şekillenmiştir. Antik Yunan ve Roma'dan Orta Çağ Avrupa'sına, feodal düzenin yıkılmasından modern ulus devletlerin ortaya çıkışına kadar liderlik, güç ve otorite ile özdeşleşmiştir. Antik Yunan'da liderlik, Hermes'in iletişim erdemi,

Athena'nın stratejik zekâsı ve Zeus'un gücüyle ilişkilendirilmişken, Roma İmparatorluğu'nda ise Roma hukuku ve vatandaşlık kavramlarıyla birleşerek kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Modern dönemde ise liderlik, yalnızca güç kullanımı ile değil, demokratik değerler ve kapsayıcılık ilkeleriyle de tanımlanır. Mustafa Kemal Atatürk, Martin Luther King ve Adolf Hitler gibi isimler, liderlik anlayışının farklı yönlerini yansıtmaktadır. Atatürk, siyasi, askeri ve toplumsal dönüşüm gerçekleştiren bir lider olarak öne çıkarken; Hitler, otoriter ve dışlayıcı politikalarıyla liderliğin anti-demokratik yönlerini temsil etmektedir (Sözen Şahne ve Şar, 2015). Ancak tarihsel olarak liderlik çoğunlukla erkeklerin elinde olmuş, bu durum kadınların siyasi temsilini zorlaştırmıştır.

Kadın liderlerin siyasette yeterince temsil edilmemesi, küresel ölçekte erkek egemen sistemlerin sürekliliğiyle açıklanabilir (Krook ve Norris, 2014). Kadınların siyasi temsili önündeki engellerin hem sosyo-ekonomik hem de siyasi sebepleri bulunmaktadır. Ataerkil toplum yapıları içinde kadınların liderlik pozisyonlarına ulaşması zorlaşmakta ve toplumsal normlar kadınları daha çok ev içi rollerle sınırlandırmaktadır (Connell, 2002). Aile içinde babanın otoritesine alışan bireyler, güç ve liderliği erkeklerle özdeşleştirir, bu da kadınların siyasi alanda yeterince temsil edilmemesine yol açmaktadır. Bu nedenle, birçok ülkede kadınlar sadece seçmen olarak kalmakta, karar alma mekanizmalarındaki etkinlikleri sınırlı kalmaktadır (Connell, 2002).

Kadınların ekonomik ve siyasi hakları için verdikleri mücadele, uzun bir tarihsel sürece yayılmaktadır (Offen, 2000). On dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren kadınlar, seçme ve seçilme hakkı, mülk edinme ve miras hakları gibi temel haklarını kazanmaya başlamış olsa da, günümüzde siyasi katılım açısından hâlâ yeterli düzeyde temsil edilmemektedirler (Lovenduski, 2005). Bu sorunu aşmak amacıyla birçok ülkede kota sistemleri uygulanarak kadın temsili artırılmaya çalışılmaktadır. Örneğin, bazı ülkelerde meclislerdeki sandalye sayılarının belli bir yüzdesi kadınlara ayrılmakta, pozitif ayrımcılık politikaları benimsenmektedir. Ancak erkeklerin bu sistemleri kendi lehine kullanma eğilimi göstermesi üzerine, fermuar modeli gibi yeni uygulamalar geliştirilerek fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Krook, 2009).

Kadın liderlerin siyasette yeterince temsil edilmemesi, küresel ölçekte erkek egemen sistemlerin sürekliliği ile ilişkilidir. Kadınların siyasal temsili önündeki engeller hem sosyoekonomik hem de politik nedenlere dayanmaktadır. Ataerkil toplum yapılarında kadınların liderlik pozisyonlarına ulaşması güçleşmekte; toplumsal normlar kadınları ev içi rollerle sınırlandırmaktadır. Aile içinde babanın otoritesine alışan bireyler, gücü erkeklerle özdeşleştirerek kadınların siyasi alandaki varlığını sınırlamaktadır. Bu nedenle pek çok ülkede kadınlar seçmen olarak yer alsalar da, karar alma mekanizmalarındaki etkinlikleri sınırlı kalmaktadır (Krook ve Norris, 2014).

Kadınların siyasi ve ekonomik haklarını elde etme mücadelesi uzun bir tarihsel süreci kapsar. 19. yüzyıl sonlarından itibaren kadınlar, seçme-seçilme, mülk edinme ve miras gibi temel haklar için mücadele etmiş, ancak günümüzde dahi siyasal temsilde yeterince yer bulamamışlardır. Bu durumu aşmak amacıyla çeşitli ülkelerde kota sistemleri uygulanmış; meclislerde belirli oranlarda kadın temsili zorunlu kılan politikalar geliştirilmiştir (Gökulu, 2013).

Bu perspektiften bakıldığında, Avrupa kimliği ve değerleri tarihsel bir süreçte şekillenmiş; bu değerlerin kadın liderlerle uyumu veya çatışması, Avrupa'nın siyasal yönelimi açısından önemli bir belirleyici olmuştur (Dahlerup, 2006). Kadın liderlerin siyasal rolü önemli olmakla birlikte, bu rolün temelinde tarih boyunca kadına yüklenen farklı anlamlar da yatmaktadır.

“Kadın kimdir?” sorusu, tarih boyunca farklı disiplinlerce farklı şekillerde yanıtlanmıştır. Mitolojiden semavi dinlere, felsefeden siyasete kadar birçok alan, kadını kimi zaman tanrıça, kimi zaman şeytanla iş birliği yapan varlık, kimi zaman ise cennetin asil yüzü olarak betimlemiştir. Ancak bu imgeler yalnızca kültürel temsiller değil; aynı zamanda toplumun tarihsel, sosyolojik ve ideolojik yapılarını yansıtan araçlardır (Gazioğlu, 2013).

Simone de Beauvoir, İkinci Cins (1949) adlı eserinde, kadının tarih boyunca “öteki” olarak konumlandırıldığını vurgular. Doğurganlık ve fiziksel güç gibi biyolojik farklılıklar, erkek egemen toplumlar tarafından kadın aleyhine kullanılmıştır (Beauvoir, 1949). Oysa bu farkların, kadını aşağı konuma yerleştirecek bilimsel ya da düşünsel bir temeli yoktur (Kapro, 2024). Öte yandan, kadın liderler, dört kalıp içinde

değerlendirilmiştir: “anne figürü”, “şirin kız”, “şehvet sembolü” ve “demir lady”. Bu stereotipler, kadın liderlerin ya fazla yumuşak ya da aşırı sert olmakla eleştirilmesine yol açmıştır (Dicleli, 2011). Kadının durumu hem toplumun dayattığı roller hem de bireysel bilinçle şekillenir.

Virginia Woolf, kadınların toplumsal ve kültürel yapılar içinde görünmez kılındığını ve erkek egemen anlatıların arkasında kaldığını ifade eder (Woolf, 1929). Bu görünmezlik ve kalıpların ötesinde, Grant (1988), kadınların lider olmak için erkekleşmeleri gerektiği fikrine karşı çıkar. Fine (2011), kadın ve erkek arasındaki farkların bir üstünlük değil, çeşitlilik meselesi olduğunu vurgular.

Tarihsel olarak ise, kadın liderler genellikle eril bir liderlik modeline adapte olmuşlardır. Kraliçe I. Elizabeth, “kraliçe bedeni ve kral ruhu” söylemiyle liderliğini meşrulaştırmıştır. Bu tür stratejiler, kadınların sıkça eril temsiliyeti benimsediğini göster. 20. yüzyıldan itibaren feminist hareketlerin etkisiyle kadın temsiliinde artış yaşanmış, Margaret Thatcher’ın 1979’da başbakan seçilmesi bu süreci hızlandırmıştır. Ancak bu liderler her zaman feminist politikaları savunmamıştır (Farris, 2023).

Son dönemde Marine Le Pen gibi sağcı kadın liderlerin, “kadın hakları” söylemini milliyetçi ve göçmen karşıtı politikalarla birleştirmesi femonasyonalizm kavramını doğurmuştur (Farris, 2017). Bu yaklaşım, kadın haklarının evrensel değerlerinden saparak, ayrımcı ideolojilere hizmet etmesini ifade eder. Feminist söylemin bu şekilde araçsallaştırılması, feminizmin kesişimsel yaklaşımlarla yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Vural ve Kantar, 2022). Bu bağlamda, kadın haklarının siyasal söylemlerdeki kullanımı kadar, Avrupa ülkelerinde bu hakların tarihsel gelişimi de önemlidir.

Almanya, II. Dünya Savaşı’nın ardından önemli bir dönüşüm yaşamıştır. 1949’da Batı Almanya Anayasası’na “erkekler ve kadınlar eşit haklara sahiptir” maddesi eklenirken, Doğu Almanya Anayasası’nda da benzer bir eşitlik vurgusu yapılmıştır (Möhwald, 2002). 1970’lerden itibaren feminist hareketlerin etkisiyle cinsiyet eşitliği daha görünür hâle gelmiştir. Ancak geleneksel toplumsal yapı, erkeklerin çalıştığı ve kadınların evle ilgilendiği normu sürdürmüştü; bu yapı zamanla dönüşse de etkisini uzun süre korumuştur. Almanya, geçmişin cinsiyetçi kodları ile modern eşitlikçi anlayış arasında bir denge kurmaya çalışmıştır (Möhwald, 2002). Bu

çerçevede, 2005 yılında Angela Merkel'in Almanya'nın ilk kadın başbakanı olması büyük bir kırılma noktası olmuştur (Hafizoğlu ve Altan, 2021).

Merkel'in başbakanlığı süresince karşı karşıya kaldığı en büyük insani krizlerden biri 2015'teki mülteci kriziydi. Yüz binlerce mülteci Almanya'ya gelirken, Merkel, ünlü "Wir schaffen das" (Biz yaparız) ifadesiyle halkı dayanışmaya çağırdı. Bu söylemi, Almanya'nın mültecilere kapılarını açmasının yanı sıra diğer Avrupa ülkelerine de benzer bir tutum sergileme çağrısı olarak değerlendirildi. Açık kapı politikası, Merkel'e Nobel Barış Ödülü adaylığı getirdi ve uluslararası çapta büyük övgü aldı. 2015 yılında düzenlediği bir basın toplantısında, Almanya'nın tarihsel olarak göçmenlere aşina bir toplum olduğunu belirterek, bu konuda daha özgüvenli ve net bir duruş sergilenmesi gerektiğini vurguladı. 2016 yılbaşı mesajında da "Biz yapabiliriz, çünkü Almanya güçlü bir ülke" diyerek bu politikasını sürdürdü. Merkel'in bu yaklaşımı hem destek hem de eleştiri aldı. Der Spiegel dergisi, Merkel'in sözlerini "siyaseti anketler ve yüzdelere indirgeyenlerin itiraz ettiği" bir duruş olarak nitelendirirken, bir Holokost mağduru da Merkel'e teşekkür ederek onun tutumunu "kahramanca" olarak tanımladı. Ancak politikası içeride ve dışarıda eleştirilere de maruz kaldı. Koalisyon ortağı CSU, mülteciler için bir üst limit belirlenmesi gerektiğini savunurken, bazı yayın organları sınırları açmak yerine Almanya'nın altyapı sorunlarını çözmeye öncelik vermesi gerektiğini öne sürdü. 2015 yılında mülteci krizinin büyümesiyle birlikte, aşırı sağ söylemleri ile dikkat toplayan Almanya için Alternatif Partisi (AfD) de göçmen karşıtı propagandasını artırdı. Merkel'in mülteci politikası, yalnızca Almanya içinde değil, Avrupa çapında da tartışmalara neden oldu. Ancak Batı basınında, Merkel'in bu süreçte yalnız bırakıldığına dair yorumlar yapılırken, onun, tüm baskılara rağmen sınırları açarak insani bir duruş sergilediği vurgulandı (Beşer, 2023).

Merkel, yalnızca mülteci kriziyle değil, Avrupa'daki diğer krizlerde de belirleyici bir rol oynadı. 2015 yılı, Merkel için zorlu geçti; Ukrayna krizi, Yunanistan'ın ekonomik krizi, Euro bölgesindeki istikrarsızlık ve sığınmacı dalgalarıyla mücadele etti. Ancak tüm bu süreçlerde soğukkanlılığını koruyarak Almanya'nın ve Avrupa'nın en güçlü liderlerinden biri haline geldi. Amerikan Time dergisi, 2015 yılında Merkel'i "Yılın Kişisi" ilan etti ve onu "Özgür Dünyanın Başbakanı" olarak tanımladı. Dergi, Merkel'i bu unvana layık görme gerekçesini,

Yunanistan krizindeki tutumu, mülteci politikası ve Paris'teki terör saldırılarının ardından kararlı bir şekilde duruşunu sürdürmesiyle açıkladı. Merkel'in hoşgörü, iyilik ve hümanizm gibi değerlere sahip olduğu vurgulanırken, Almanya'nın gücünü tahrip edici değil, kurtarıcı bir şekilde kullandığına dikkat çekildi (Time, 2015).

Merkel'in siyasi duruşu, Avrupa değerlerine olan bağlılığıyla da şekillendi. Avrupa'nın temelini oluşturan hoşgörü, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu her fırsatta dile getirdi. Kendi geçmişinden ve Almanya'nın tarihinden ders çıkardığını belirterek, "Avrupa'nın kalbi ve ruhu hoşgördür. Bunu anlamamız yüzyıllar aldı. Birbirimizi yok ettik, kendi ülkemizi harap ettik. En kötü nefret ve yıkım dönemi yalnızca bir nesil önce yaşandı. Halkım adına yapıldı" diyerek, Avrupa'nın geçmişinden aldığı dersleri vurguladı. ABD Başkanı Donald Trump'ın Meksika sınırına duvar örme planına tepki göstererek, batı değerlerinin insan hakları ve özgürlükler üzerine kurulu olduğunu hatırlattı. Doğu Almanya'da büyümenin kendisine sınırlarla yaşamayı öğrettiğini ifade eden Merkel, özgürlük ve insan haklarının pazarlık konusu olmaması gerektiğini savundu (BBC News Türkçe, 2025).

Özgürlük Madalyası konuşmasında da vurguladığı gibi, Merkel'in hayatı boyunca inandığı en temel değer özgürlüktü. "Özgürlük özlemi sonsuza dek duvarlarla sınırlandırılmaz" diyerek, Almanya'nın birleşmesinin ve Avrupa'nın dönüşümünün ardındaki en büyük itici gücün özgürlük arzusu olduğunu dile getirdi. Bugün bile dünyada baskıcı rejimlerin temellerini sarsan şeyin özgürlük isteği olduğunu ifade eden Merkel, Kuzey Afrika'dan Belarus'a, Myanmar'dan İran'a kadar tüm dünyada özgürlüğün bölünemez bir hak olduğunu vurguladı. "Ne diktatörlüğün zincirleri ne de baskının prangaları özgürlük güçlerini uzun süre aşağıda tutamaz" diyerek, bu inancın kendisine rehberlik etmeye devam edeceğini belirtti (Federal Chancellor Merkel, 2023). Merkel'in evrensel özgürlük anlayışının aksine, Georgia Meloni, Alice Elisabeth Weidel ve Marion Anne Perrine Le Pen gibi sağ popülist kadın liderler ise kadın hakları söylemini milliyetçi ve ayrımcı politikalarla harmanlayarak farklı bir siyasi strateji geliştirmektedir.

Son yirmi yılda Avrupa'da yükselen sağ popülist hareketler ağırlıklı olarak erkek egemen bir yapıya sahipti; bu durum kimi zaman "öfkelerini yitirmiş beyaz erkeklerin yine öfkeli beyaz erkeklere oy vermesi" şeklinde yorumlanıyordu. Ancak

bu tablo giderek değişmeye başladı. Artık sadece erkekler değil, benzer tepkiselliğe sahip beyaz kadınlar da sağ popülist partilerin önemli bir destek tabanını oluşturuyor. Günümüzde Almanya’da AfD’nin liderlerinden Alice Weidel, İtalya’da Giorgia Meloni gibi birçok kadın siyasetçi, Avrupa’daki sağ popülist partilerin başında yer alıyor. Bu gelişme, Fransa’da Marine Le Pen, Danimarka’da Halk Partisi’nin kurucu figürlerinden Pia Kjaersgaard ve Norveç’te göçmen karşıtı politikalarıyla bilinen İlerleme Partisi’nin eski lideri ve Maliye Bakanı Siv Jensen gibi isimlerin açtığı yolu takip ederek şekilleniyor (Chrisafis, Connolly ve Giuffrida, 2019).

Radikal sağ popülist partiler, uzun süre “erkek partileri” olarak tanımlanmış ve erkek egemen söylemleri ile ön plana çıkmıştır. Ancak, kadın liderlerin yükselişi ile birlikte bu partiler, geleneksel erkek egemen siyaset anlayışını yeni biçimlere büründürerek varlıklarını sürdürmektedir. Marine Le Pen gibi kadın liderler, sağ popülist söylemleri kadın hakları söylemiyle birleştirerek, geleneksel sağ siyasetinin sertliğini muhafaza etmekte, ancak bunu daha kapsayıcı bir stratejiyle sunmaktadır. Bu durum, sağ popülizmin toplumsal cinsiyet dinamikleri üzerinden nasıl yeniden üretildiğini ve şekillendiğini göstermektedir. İslamofobi ve göçmen karşıtlığı, feminist tartışmalarla birleştirilerek, sağ popülist partilerin kadınlar arasında daha fazla destek bulmasına olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, aşırı sağ popülizmin toplumsal cinsiyet ve kimlik politikalarıyla nasıl şekillendiğini anlamak, bu hareketlerin yükselişini çözümlemede kritik bir öneme sahiptir (Farris, 2017).

Femonasyonalizm, feminist söylemlerin milliyetçi ve sağcı politikalarla birleşerek belirli ideolojik amaçlar doğrultusunda kullanılması anlamına gelir. Bu kavram, özellikle Batı Avrupa’da sağcı milliyetçi hareketlerin kadın haklarını Batılı değerler adına yürütülen ayrımcı politikalarla ilişkilendirme çabalarına işaret eder. Feminist hareketlerin, milliyetçi söylemlerin gölgesine girmemesi için bu kavramın eleştirel şekilde incelenmesi ve yeniden tanımlanması gerekmektedir (Farris, 2017).

Dolayısıyla, aşırı sağ kadın liderlerin söylemleri sadece toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesine değil, aynı zamanda Avrupa’nın evrensel değerlerine ve kimlik anlayışına da meydan okumaktadır.

Bu çalışmada Avrupa kimliği ve temel değerleri, hoşgörü, empati, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, toplumsal cinsiyet eşitliği, çoğulculuk ve çevresel

sürdürülebilirlik gibi evrensel prensipler üzerine inşa edilmiştir. Kadınların liderlik pozisyonlarındaki artış, bu değerlerin pratikteki yansımalarından biri olmakla birlikte, son dönemde yükselen aşırı sağ hareketler özellikle toplumsal cinsiyet bağlamında bu değerleri tehdit etmektedir. Bazı kadın liderlerin milliyetçi ve göçmen karşıtı söylemleri benimsemesi, Avrupa'nın evrensel değerlerinden sapma riskini artırmaktadır. Avrupa kimliğinin tarihi kökleri Antik Yunan ve Roma'dan modern demokrasi ve eşitlik anlayışına kadar uzanmakla beraber, ataerkil yapılar ve geleneksel normlar kadınların liderlikte temsilini uzun süre engellemiştir. Bu durum, kota uygulamaları ve politikalar aracılığıyla iyileştirilmeye çalışılmıştır. Öte yandan, göçmen kadınlar bakım ve hizmet sektörlerinde görünmez emekleriyle önemli roller üstlenmiştir. Günümüzde ise bazı sağcı kadın liderlerin milliyetçi ve göçmen karşıtı söylemleri, kadın liderlik anlayışını daha karmaşık bir hale getirmiş; bu gelişme femonasyonalizm kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Angela Merkel gibi liderler, Avrupa'nın demokratik ve kapsayıcı değerlerini savunarak kadın liderliğinin önemini göstermiştir. Ancak kadın lider sayısındaki artışın toplumsal cinsiyet eşitliğine otomatik katkı sağlamadığı da görülmektedir. Kadın liderlerin politik tutumları, Avrupa kimliği ve temel değerlerin şekillenmesinde etkili olmaya devam etmektedir. Kadın liderlerin yükselişi fırsatlar sunarken, milliyetçi ve göçmen karşıtı söylemleri benimseyenlerin varlığı riskler de doğurmaktadır.

Almanya ve Avrupa'da II. Dünya Savaşı sonrası dönemde cinsiyet eşitliği ve siyasal temsil alanında önemli dönüşümler yaşanmıştır. 2005 yılında Angela Merkel'in başbakan olması, kadınların siyasi rolünü görünür kılmıştır. Ancak 2015 mülteci krizi, aşırı sağ ve milliyetçi hareketlerin güç kazanmasına neden olmuş; ekonomik belirsizlikler ve kimlik krizleri bu süreci beslemiştir. Sağ popülist hareketlerde kadın liderlerin yükselişi dikkat çekicidir. Marine Le Pen, Giorgia Meloni ve Alice Weidel gibi isimler, kadınların politikada aktif olabileceğini göstermenin yanı sıra, geleneksel cinsiyet rollerini savunarak çelişkili bir tutum sergilemektedir.

Sağ popülistler, kadınların toplumsal konumlarını göç ve İslam karşıtı söylemlerle birleştirerek kadın seçmen desteğini artırmayı hedeflemektedir. Bu strateji femonasyonalizm kavramıyla açıklanabilir; feminist söylemin milliyetçi ve sağcı

politikalarla birleşerek kadın haklarının göçmen karşıtı politikalarda araçsallaştırılmasıdır. Bu durum feminist hareket içinde derin tartışmalara yol açmakta ve hareketin yönelimini yeniden gözden geçirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak, Avrupa'daki aşırı sağ hareketlerin yükselişi yalnızca ekonomik ve göçmen politikaları bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet dinamikleri ve kadın politikaları çerçevesinde de kapsamlı şekilde ele alınmalıdır. Sağ popülistlerin kadın liderleri öne çıkararak toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerini milliyetçi politikalarda kullanması, Avrupa'nın temel değerleriyle çelişmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerine yönelik ciddi bir meydan okumayı beraberinde getirmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki aktörlerin, aşırı sağın kadın politikalarını analiz ederek bu söylemlere karşı etkili ve kapsayıcı stratejiler geliştirmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasov, S., & Ercan, M. (2024). The rise of the far right across Europe and the case of Italy's Brothers Party [Avrupa genelinde yükselen aşırı sağ ve İtalya'nın Kardeşleri Partisi örneği]. *NOHÜSOSBİLD*, 6(1), 1–13.
- Acar-Savran, G. (2002). *Özel/kamusal, yerel/evrensel: ikilikleri aşan bir feminizme doğru*. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı Yayınları.
- Acar-Savran, G. (2002). *Özel/kamusal, yerel/evrensel: İkilikleri aşan bir feminizme doğru*. *Praksis*, 8, 255–306.
- Acar-Savran, Z. (2002). *Kadınlar, erkekler ve yurttaşlık*. İletişim Yayınları.
- Acker, J. (1990). Hierarchies, jobs, bodies: A theory of gendered organizations. *Gender & Society*, 4(2), 139–158.
- Açıkalın, Ş. N. (2020). *Foreign policy and political leadership: Recep Tayyip Erdoğan and Angela Merkel* [Yayınlanmış doktora tezi, Middle East Technical University].
- Adaçay, F. (2014). *Toplumsal cinsiyet bağlamında kadın*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Adaçay, F. (2014). *Toplumsal cinsiyet ve kalkınma*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Akgül Durakçay, F. (2023). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin geleceğini yeniden düşünmek: Fransa'da yükselen popülist radikal sağ ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine bakışı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(ÖS), 201–220.
- Akgün, E. (2013). Orta çağ'da özgürlük arayışı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(8), 120–134.
- Akgün Kaya, E. (2023). Antik Yunan edebî eserlerinde toplumsal cinsiyet rolleri: Kadınlık kimliği ve ideal kadın imgesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 13(1), 27-42.
- Ağırman, G. (2016). Özgürlük, Zygmunt Bauman (K. Eren, çev.). *Mukaddime*, 7(1), 191–194.

- Ak, G. (2015). John Stuart Mill düşününde bireyin özgürlüğü. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 37-61.
- Akar-Savran, G. (2002). *Kadınlar, erkekler ve yurttaşlık*. İletişim Yayınları.
- Akbulut, D., ve Yavuz, E. (2022). Örgütlerde toksik liderlik davranışı: Betimsel içerik analizi. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 5(2), 107-122.
- Akçakaya, M. S. (2022). Küçük Güzeldir: Önceliği insana veren bir ekonomi anlayışı. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 1(1), 41-43.
- Akçetin, N. Ç. (2018). 'İnsancı' olmak ya da 'İnsan' olmak: Hümanizm'e eleştirel bir bakış. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8(2), 691-712.
- Akçetin, N. Ç. (2018). *İnsancı olmak ya da insan olmak: Hümanizm'e eleştirel bir bakış* [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Akın, A. Z. (2020, 15 Kasım). Bir şansölyenin öyküsü: Angela Merkel. *Tarihakli*.
- Akkaya, H. (2017). İşletmelerde sürdürülebilirliğin sağlanmasında lider yöneticilerin rolü ve küresel en iyi uygulama örnekleri. In İ. Pekdemir (Ed.), *İşletmelerde sürdürülebilirlik dinamikleri* (ss. 59-85). Beta Yayınları.
- Aksoy, E. G. (2020). Avrupa kimliğinin oluşumu ve evrimi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(45), 26-39.
- Aksu, Ö., ve Safran, M. (2013). Evrensel bir değer olarak barış ve barış eğitiminin tarihçesi. *TSA (Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, 17(2), 133-146.
- Aktaş, Ö., & Safran, M. (2013). Evrensel bir değer olarak barış ve barış eğitiminin tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17(172), 131-150.
- Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 87-104.
- Aktaş, H. (2017). İşletmelerde sürdürülebilirliğin sağlanmasında lider yöneticilerin rolü ve küresel en iyi uygulama örnekleri. In I. Pekdemir (Ed.), *İşletmelerde sürdürülebilirlik dinamikleri* (ss. 59-85). İstanbul: Beta Yayınları.

- Akyüz, B., ve Eren, M. Ş. (2013). Hizmetkâr liderlik davranışlarının eğitim sektörü üzerindeki etkisine yönelik teorik bir çalışma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(2), 191-205.
- Akyüz, M. (2018). Örgütlerde stratejik liderlik ve özellikleri. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Akyüz, M. (2018). Stratejik liderlik. *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 45-66.
- Akyüz, E. (Yazar), ve Göktepe, H. (Çev.). (2016). İnsan hakları son ütopya mı? *Küresel Bakış*, 6(21), 39-49.
- Aladağ Görentaş, I., & Özdemir Dal, B. (2022). Avrupa’da aşırı sağ partiler ve göçmenlere yaklaşımları; seçilmiş örnekler [Far-right parties in Europe and their attitudes toward immigrants; Selected cases]. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(26), 295–317.
- Alkan, M. N. (2015). Avrupa’da yükselen ırkçılık: Pegida örneği. *Gazi Akademik Bakış*, 8(16), 275-289.
- Alkın, C., ve Ünsar, S. (2007). Liderlik özellikleri ve davranışlarının belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 75-94.
- Alireisoğlu, A. (2020). *Liderlik stiline ve liderlik yoğunluğunun örgüt kültürüne etkisinin incelenmesi* (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi & İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı Ortak Doktora Programı).
- Alp, H. (2023). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından siyasal hayatta kadın temsiliyeti ve 14 Mayıs 2023 milletvekili seçimleri üzerine bir değerlendirme. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 203-211.
- Altan, C., ve Hafizoğlu, Y. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitliği için örnek bir lider: Angela Merkel. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 41-59.

- Altun, A. (2016). Küreselleşme çağında milliyetçilik ve ulus-devlet. *International Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)*, 2(3), 145-160.
- Amerikan İlerleme Merkezi. (2020, 10 Aralık). The Turkish diaspora in Europe: Integration, migration, and politics. *Center for American Progress*. <https://www.americanprogress.org/issues/-security/reports/2020/12/10/491951/turkish-diasporaeurope/>
- Anderson, E. (2017, Eylül 27). The AfD - Is it fair to call them a far-right party? *The Local Germany*. <https://www.thelocal.de/20160927/how-far-right-are-the-afd>
- Angela Merkel: “Ben bir feministim.” (2021, Mart 8). *CGTN Europe*.
- Aras, İ., & Sağiroğlu, A. (2018). Avrupa aşırı sağında göçmen karşıtlığı: Fransa ve Macaristan örnekleri. *Mukaddime*, 9(Özel Sayı 1), 59–77
- Aras, İ., ve Sağiroğlu, A. (2020). Almanya için Alternatif Partisi’nin göçmen karşıtlığı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(46), 33-54.
- Arıkan, S. (2001). *Yönetim ve organizasyon*. Nobel Yayıncılık.
- Arslanoğlu, Ş. (2016). Lise müdürlerinde liderlik, liderlik düzeylerinin öğretmenlerin motivasyonuna etkisi (Konya ili örneği) KTO Karatay Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Arzheimer, K. (2009). Contextual factors and the extreme right vote in Western Europe, 1980-2002. *American Journal of Political Science*, 53(2), 259-275.
- Arzheimer, K. (2015). The AfD: Finally a successful right-wing populist Eurosceptic party for Germany? *West European Politics*, 38(3), 535-556.
- Artüz, H., ve Bayraktar, D. (2021). Liderlik kuramları ve dijital liderlik: Teorik bir çerçeve. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(44), 97-106.
- Aslan, Ö. (2001). Hoşgörü ve tolerans kavramlarına etimolojik açıdan analitik bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 135–150.
- Associated Press. (2023, Şubat 8). *Germany’s Merkel receives UNESCO peace prize in Ivory Coast*. <https://apnews.com/article/f0be725579b8c325261cbc2126ef64f6>

- Associated Press. (2024, January 19). *Tens of thousands pack into a protest in Hamburg against Germany's far right*. AP News. <https://apnews.com/article/germany-protest-against-far-right-hamburg-8b62ebdd4a10dc5da3d203c76c4b1bc0>
- Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. (2022). *Etkili liderlik ve yönetim becerileri* [Ders materyali].
- Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi. (2022). *Liderlik teorileri* [Ders notu].
- Atikkan, Z. (2014). *Avrupa benim: Batı Avrupa'da aşırı sağın yükselişi*. Metis Yayınları.
- Avrupa Birliği. (2008). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma* (Consolidated versions). EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/TR/TXT/?uri=CELEX:12008M/TXT>
- Avan, E. A. (2024). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Almanya'nın tutumu ve etkisi: Merkel dönemi (2005–2021). *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 23(1), 33–66.
- Avrupadan. (2025, 3 Mart). *Karnavalda Weidel'e 'Nazi Cadısı' göndermesi*. Avrupadan. <https://avrupadan.com/almanyadan-haberler/karnavalda-weidele-nazi-cadisi-gondermesi-29326>
- Avrupadan.com. (2025, Nisan). *Almanya ile Türkiye arasında döner krizi*. <https://www.avrupadan.com/almanyadan-haberler/almanya-ile-turkiye-arasinda-doner-krizi-24786>
- Ayaz Avan, E. (2024). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Almanya'nın Tutumu ve Etkisi: Merkel Dönemi (2005-2021).
- Aykanat, Z. (2010). *Karizmatik liderlik ile örgüt kültürü arasındaki ilişki üzerine bir uygulama* (Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Aydın, Y. (2020). Almanya'yı da dünyayı da değiştiren kadın: Angela Merkel. *FikirTuru* <https://fikirturu.com/jeostrateji/almanyayi-da-dunyayi-da-degistiren-kadin-angela-merkel/>

- Aydın, S. (2015, Şubat 26). *Kadın hareketinde yeni bir ivme: Toplumsal cinsiyet adaleti*. Turkish Foreign Policy Quarterly. <https://kadem.org.tr/sare-aydin-turkish-foreign-quarteriy-dergisine-kadin-hareketinde-yeni-bir-ivme-toplumsal-cinsiyet-adaleti-ni-yazdi/>
- AZQuotes. (t.y.). Michelle Bachelet quotes. https://www.azquotes.com/author/745-Michelle_Bachelet
- Bachelet, M. (2012, June 19). UN Women Head Michelle Bachelet: “Gender equality is good business” [Interview by E. Braw]. *HuffPost*.
- Bakan, İ., & Doğan, İ. F. (2012). Hizmetkâr liderlik. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 1–12.
- Bakan, S., & Şahin, S. (2018). Uluslararası güvenlik yaklaşımlarının tarihsel dönüşümü ve yeni tehditler. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2).
- Bakan, S., ve Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki etkisi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 51-66.
- Bal, F., ve Ufacık, O. E. (2024). Liderlik kavramı üzerine bibliyometrik bir araştırma. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 11(1), 193-207.
- Bal, Y., ve Ufacık, G. (2024). Otantik liderliğin çalışan tutumları üzerindeki etkisi: Kuramsal bir değerlendirme. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 193-207.
- Baltacı, C. (1996). Demokratik eşitlik ilkesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1).
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Banse, D., Müller, U., & Nöstlinger, N. (2024, November 2). *The hidden Nazi heritage of Germany's far-right leader*. Politico. <https://www.politico.eu/article/hidden-nazi-heritage-germany-far-right-leader-afd-alice-weidel-hans-weidel-warsaw/>
- Barutçugil, İ. (2002). *İş hayatında kadın yönetici*. Kariyer Yayınları.

- Bass, B. M. (1990). From transactional to transformational leadership: Learning to share the vision. *Organizational Dynamics*, 19(3), 19–31.
- Bass, B. M., & Riggio, R. E. (2010). The transformational model of leadership. In F. Hesselbein & M. Goldsmith (Eds.), *Leading organizations: Perspectives for a new era* (2nd ed., pp. 76–86). Jossey-Bass.
- Basyer, A., ve Kılınç, H. (2015). Sosyal sorumluluk ve etik: Dini ve toplumsal değerlerin etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 75-90.
- Başer, E. H., ve Kılınç, E. (2015). Küresel Sosyal Sorumluluk Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Sakarya University Journal of Education*, 5(3), 75-89.
- Bauman, Z. (2015). *Modernleşme ve bilinç* (K. Eren, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2015). *Azınlığın zenginliği hepimizin çıkarına mıdır?* (H. Keser, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Bay, M., ve Akpınar, S. (2017). Liderlik tarzları ve girişimcilik özellikleri üzerine bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 964-973.
- Bayhan, P., ve Arslan, M. (2005). Kadın yöneticilerin liderlik tarzlarının toplumsal roller açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 99-119.
- Baykan, U. (2012). *Küresel işsizlik koşullarında sosyal dışlanma aracı olarak ırkçılık* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Bayır Oğuz, A. B., ve Tarcan, U. (2024). İnsan hakları Avrupa Sözleşmesi'nde eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı: Tanımlayıcı bir içtihat notu. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 4(1), 1-12.
- Bayram, Y. (2006). *Küreselleşme sürecinde sivil toplum ve kamuoyu* (Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı). Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- BBC News Türkçe. (2025, Haziran 22). *Angela Merkel'in sakin gücü*. BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/angela_merkel_turkish
- BBC Türkçe. (2017, Eylül 12). *Angela Merkel*. BBC News Türkçe. https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/angela_merkel_turkish

- BBC News. (2015, January 9). *Charlie Hebdo attack: What happened on the day*.
<https://www.bbc.com/news/world-europe-30708237>
- Beauvoir, S. de. (1949). *İkinci cins* (S. Hilav, Çev.). Payel Yayınları, 2010.
- Bektaş, S. (2022). Hukukun üstünlüğü ilkesinin Avrupa Birliği (ulus-üstü) hukukuna aktarımı ve ilkenin normatif muhteviyatının tespiti sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 71(1), 810-863.
- Belin, İ. (2007). *Avrupa Birliği'nde insan haklarının gelişimi* [Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Beşer, M. E. (2018). *Merkel liderliğinde Almanya: Göç politikasında kırılmalar* (MPC Report Series). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Betz, H. G. (1993). The new politics of resentment: Radical right-wing populist parties in Western Europe. *Comparative Politics*, 25(4), 413-427.
- Betz, N. E., ve Hackett, G. (1997). Applications of self-efficacy theory to the career assessment of women. *Journal of Career Assessment*, 5(4), 383-402.
- Bianet. (2019, 9 Kasım). Berlin Duvarı 30 yıl önce yıkıldı, ya duvarlar hiç yıkılmıyorsa? <https://bianet.org/yazi/berlin-duvari-30-yil-once-yikildi-ya-duvarlar-hic-yikilmiyorsa-215570>
- Bierling, S. (2005). *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland: Normen, Akteure, Entscheidungen*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag.
- Britannica. (2025, June 13). *Marine Le Pen*. In *Encyclopædia Britannica*.
<https://www.britannica.com/biography/Marine-Le-Pen>
- Bilge, A. H. (2021). Popülizmin ve popülist desteğin sebeplerine dair görüşler. *Dergi Adı*, 1(2), 57-83.
- Bilke, E. (2022). Fransız İhtilali sırasında Kıta Avrupası'ndaki eşitlik anlayışı ve tarihî arka planı. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 2(2), 543-575.
- Blackstone, W. (1967). *Commentaries on the laws of England* (S. E. Thorne, Ed.). University of Chicago Press.

- Blackstone, W. T. (1967). On the meaning and justification of the equality principle. *Ethics*, 77(4), 239–253.
- Boal, K. B., ve Hooijberg, R. (2000). Strategic leadership research: Moving on. *The Leadership Quarterly*, 11(4), 515-549.
- Bolat, T., Çetin, M., ve Şahin, M. (2015). *Liderlik ve örgütsel davranış*. Beta Yayınları.
- Bolat, T., ve Seymen, O. A. (2003). Örgütlerde iş etiği ve kariyer yönetimi ilişkisi: Normatif etik boyutuyla bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yönetim Dergisi*, 14(45), 3-19.
- Bolman, L. G., & Deal, T. E. (1991). *Reframing organizations: Artistry, choice, and leadership*. Jossey-Bass.
- Bradley, H. (1999). *Gender and power in the workplace: Analysing the impact of economic change*. Macmillan Education UK. (Original work published 1993)
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin yeniden kavramsallaştırılması: Barış, güvenlik, kalkınma ve çevre kavramsal dörtlüsü. *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 1–47.
- Brenner, O. C., Tomkiewicz, J., & Schein, V. (1989). The relationship between sex-role stereotypes and requisite management characteristics revisited. *Academy of Management Journal*, 32, 662–669.
- Brewer, C. (2010). Servant leadership: A review of literature. *Online Journal for Workforce Education and Development*, 4(2), Article 3.
- Brewer, C. (2010). Servant leadership: A review of literature. *Online Journal of Workforce Education and Development*, 4(2), 1–8.
- Brown, M. E., ve Mitchell, M. S. (2010). Ethical and unethical leadership: Exploring new avenues for future research. *Business Ethics Quarterly*, 20(4), 583-616.
- Brown, M. E., ve Treviño, L. K. (2006). Ethical leadership: A review and future directions. *The Leadership Quarterly*, 17(6), 595-616.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., ve Harrison, D. A. (2005). Ethical leadership: A social learning perspective for construct development and testing. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 97(2), 117-134.

- Bull, H. (2002). *The anarchical society: A study of order in world politics* (3rd ed.). Palgrave Macmillan.
- Burns, J. M. (1978). *Leadership*. Harper & Row.
- Cafoğlu, Z. (1997). *Değişen dünyada eğitim liderliğinde yeni boyut: Dönüşümcü liderlik (Ankara İli örneği)*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Camia Haber. (2023, 1 Temmuz). AfD: Döner ve pizza yasaklansın. <https://camiahaber.com/2023/07/01/afd-doner-ve-pizza-yasaklansin/>
- Carbonell, J. L. (1984). Sex roles and leadership revisited. *Journal of Applied Psychology*, 69, 44–49.
- Cartledge, P. A., ve Garnsey, P. D. A. (2009). *Ancient Greek political thought in practice*. Cambridge University Press.
- Chan, K. Y., ve Drasgow, F. (2001). Toward a theory of individual differences and leadership: Understanding the motivation to lead. *Journal of Applied Psychology*, 86(3), 481-498.
- Chen, J. (2017, March 20). Marine Le Pen didn't win over women. Can anyone on the far right? *The Conversation*. <https://theconversation.com/marine-le-pen-didnt-win-over-women-can-anyone-on-the-far-right-78446>
- Chusmir, L. H., & Koberg, C. S. (1991). Relationship between self-confidence and sex role identity among managerial women and men. *Journal of Social Psychology*, 161, 781–790.
- Cengiz, F. S. (2021). Popülist siyasette hegemonik erkeklik ve hegemonik kadınlık: Marine Le Pen ve popülist radikal sağın cinsiyeti. *Mersin Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 269-288.
- Cengiz, F. S. (2023, 23 Haziran). Aşırı sağ popülizm ve kadın düşmanlığı kol kola: Ülkeden ülkeye nasıl değişiyor? *SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu*. <https://esitlikadaletkadin.org/asiri-sag-populizm-ve-kadin-dusmanligi-kol-kola/>
- Chrisafis, A., Connolly, K., & Giuffrida, A. (2019, January 29). *From Le Pen to Alice Weidel: How the European far right set its sights on women*. The Guardian.

<https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/jan/29/from-le-pen-to-alice-weidel-how-the-european-far-right-set-its-sights-on-women>

- Cinnioğlu, H. (2018). *Etkileşimci liderlik, dönüşümcü liderlik, hizmetkâr liderlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Yiyecek içecek işletmelerinde bir araştırma* (Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi).
- Cooper, C. D., Scandura, T. A., ve Schriesheim, C. A. (2005). A multilevel perspective on authentic leadership. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 391-417.
- Cooper, C. D., Scandura, T. A., ve Schriesheim, C. A. (2005). Looking forward but learning from our past: Potential challenges to developing authentic leadership theory and authentic leaders. *The Leadership Quarterly*, 16(3), 475-493.
- Connell, R. W. (1987). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar* (C. Soydemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Crofton, I. (2022, April 14). Marine Le Pen's iron fist, velvet glove. *Jacobin*. <https://jacobin.com/2022/04/marine-le-pen-populism-national-rally-france-elections-iron-fist-velvet-glove>
- Crossan, M., Vera, D., ve Nanjad, L. (2008). Transcendent leadership: Strategic leadership in dynamic environments. *The Leadership Quarterly*, 19(5), 569-581.
- Couto, R. A. (2015). Puzzles, paradoxes, and paradigms: The intellectual legacy of James MacGregor Burns. *Leadership and the Humanities*, 3(1), 19-25.
- Cupp, T. (2014). *Angela Merkel: First woman chancellor of Germany*. Cavendish Square Publishing.
- Çağlıyan, Ş. (2023). *Hümanizm ve tarih yazımına etkisi* (Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Kocaeli Üniversitesi.
- Çakar, R. (2012). *İnsan onuru ve iş hukuku*. Umut Vakfı.
- Çakı, C., & Topbaş, H. (2018). Almanya için Alternatif Partisi'nin göçmen karşıtı propaganda faaliyetleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 59-74.

- Çakır, C., ve Topbaş, H. (2018). Almanya için Alternatif Partisi'nin göçmen karşıtı propaganda faaliyetlerini 2017 Alman Federal Seçimleri üzerinden okumak. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(2), 34-52.
- Çakır, M. (2017). Geçmişten günümüze sosyal adalet. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3(2), 560-572.
- Çakır, S. (2001). Bir'in nostaljisinden kurtulmak: Yerli bir feminizme doğru. In A. İlyasoğlu & N. Akgökçe (Eds.), *Kadınlar dile düşünce*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çaldıranlı, S. (1998). 21. yüzyıl anlayışında yeni bir model: Hizmetkâr liderlik. *Sızıntı Dergisi*.
- Çalışkan Akçetin, N. (2018). 'İnsancı' olmak ya da 'insan' olmak: Hümanizm'e eleştirel bir bakış [Being 'humanist' or being 'human': A critical approach to humanism]. *Beytulhikme: An International Journal of Philosophy*, 8(2), 691–712.
- Çavuş, M. (2019). *Hoşgörü eğilimi ölçeği yetişkin formunun geliştirilmesi ve yetişkinlerin hoşgörü eğilim düzeylerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- Çelebi, N. (1990). *Kadınlarımızın cinsiyet rolü tutumları*. Konya.
- Çelebi, N. (1990). *Toplumsal cinsiyet rolleri ve iş bölümü*. Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Çelik, E. (2005). *II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da barışı kurma ve sürdürme çabaları* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. İstanbul Üniversitesi.
- Çelik, V. (2012). *Eğitimsel liderlik*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çetin, D., & Güler, S. B. (2018). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde liderlik kavramını algılama biçimleri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 47–54.
- Çetin, H. (2015). Sosyal adalet, sosyal hizmetler ve bütçe. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 145-158.

- Çetin, N. (2008). Kuramsal liderlik çözümlemelerinin ışığında, okul müdürlüğü ve eğitilebilir durumsal liderlik özellikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23), 74-84.
- Çetin, N. G., ve Beceren, E. (2007). Lider kişilik: Gandhi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 110-132.
- Çil, S. (2015). *Sosyal paylaşım siteleri ve demokratikleşme ilişkisi: Facebook örneği* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Çimendereli, S. (1994). *Liderlik yaklaşımları ve bir araştırma* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul Üniversitesi.
- Çoban Döşkaya, F. (2024). Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin arka planı ve analizi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11(6), 4727-4745.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.
- Dahl, R. A. (2001). *How democratic is the American constitution?* Yale University Press.
- Dahlerup, D. (Ed.). (2006). *Women, quotas and politics*. Routledge.
- Daft, R. L. (2000). *Organization theory and design* (7th ed.). Thomson South-Western.
- Davidson-Schmich, L. K. (2011). Gender, intersectionality, and the executive branch: The case of Angela Merkel. *German Politics*, 20(3), 325-341.
- De Vries, R. E., Bakker-Pieper, A., ve Oostenveld, W. (2010). Leadership = communication? The relations of leaders' communication styles with leadership styles, knowledge sharing and leadership outcomes. *Journal of Business and Psychology*, 25(3), 367-380.
- Decrane, A. (1998). Gelecek için liderlik. *Executive Excellence*, 21, 22-23.
- Değirmencioğlu, B. (2024). II. Dünya Savaşı sonrasında dünya siyasetinde yaşanan kırılmaların Türkiye'nin demokratikleşme sürecine ilk etkileri: İnsan hakları bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 181-202.
- Delanty, G. (2005). *Europe and modernity: Conceptions of Europe and the European*. Sage Publications.

- Delanty, G. (1995). *Inventing Europe: Idea, identity, reality*. Macmillan.
- Delanty, G. (2005). *Modernity and Europe: Understanding modern societies*. Open University Press.
- Demir, C., Yılmaz, M. K., ve Çevirgen, A. (2010). Liderlik yaklaşımları ve liderlik tarzlarına ilişkin bir araştırma. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 129-152.
- Demir, F. (2023). Girişimci liderlik: Kavram, ilişki ve yaklaşımlar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(43), 444-478.
- Demir, H., ve Okan, T. (2008). Etkileşimsel ve dönüşümsel liderlik: Bir ölçek geliştirme denemesi. *İstanbul İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 19(61), 72-90.
- Demirel, H. G., & Kışman, Z. A. (2014). Kültürlerarası liderlik. *Turkish Studies*, 9(5), 689–705.
- Demirtaş, Z., ve Küçük, Ö. (2019). Okul müdürlerinin toksik liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel sessizliği arasındaki ilişki. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 41-58.
- Der Spiegel. (2016, 17 Eylül). Angela Merkel mag „Wir schaffen das“ nicht mehr wiederholen. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/angela-merkel-mag-wir-schaffen-das-nicht-mehr-wiederholen-a-1112739.html>
- de Beauvoir, S. (1949). *Le deuxième sexe*. Gallimard.
- de Beauvoir, S. (1993). *Kadın: İkinci cins I – Genç kızlık çağı* (B. Onaran, Çev.). Payel Yayınları.
- Deutsche Welle. (2021, September 9). "Yes, I am a feminist," says Merkel. DW. <https://www.dw.com/en/germanys-angela-merkel-declares-yes-i-am-a-feminist/a-59127993>
- Deutsche Welle Türkçe. (2023, Eylül 13). Almanya seçime gidiyor: Liste başı adayları Türkiye için ne diyor? <https://www.dw.com/tr/almanya-seçime-gidiyor-liste-bası-adayları-türkiye-için-ne-diyor/a-70910364>
- Desvaux, G., ve Devillard, S. (2008). *Women Matter: Gender Diversity, a Corporate Performance Driver*. McKinsey ve Company.

- De Vries, R. E., Bakker-Pieper, A., & Oostenveld, W. (2010). Leadership = communication? The relations of leaders' communication styles with leadership styles, knowledge sharing and leadership outcomes. *Journal of Business and Psychology*, 25(3), 367–380.
- Dicey, A. V. (1959). *Introduction to the study of the law of the constitution* (10th ed., E. C. S. Wade, Ed.). Macmillan. (Orijinal çalışma 1885 yılında yayımlanmıştır.)
- Dicey, A. V. (1959). *Introduction to the study of the law of the constitution* (E. C. S. Wade, Ed.). Macmillan.
- Dicleli, A. B. (2011). *KA.DER yönderlik araştırması ve eğitim programı: Kadınlar ve liderlik* (Aralık 2010 – Mart 2011). KA.DER. <https://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/Kader-yonderlik-arastirmasi-ve-egitim-programi-kadinlar-ve-liderlik.pdf>
- Dovetail. (2024, March 6). *What is team leadership?* <https://dovetail.com/employee-experience/what-is-team-leadership/>
- Dokuz Eylül. (2023, Mart 15). *Angela Merkel kimdir? Angela Merkel kaç yaşında?* Dokuz Eylül. <https://www.dokuzeyul.com/angela-merkel-kimdir-angela-merkel-kac-yasinda>
- Duran, E. (2011). Turizm, kültür ve kimlik ilişkisi; Turizmde toplumsal ve kültürel kimliğin sürdürülebilirliği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 291–313.
- Dursun, İ. (2009). Devletin faaliyet alanını belirleyen temel özgürlükler: Negatif ve pozitif özgürlükler. *Akademik İncelemeler*, 4(1), 1–20.
- Dursun, M., Günay, M., ve Yenel, İ. F. (2019). Çok yönlü liderlik yönelimleri ölçeği (ÇYLYÖ): Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(2), 333-347.
- Dursun, M., Günay, R., ve Yenel, A. (2019). Örgütlerde liderlik yaklaşımları: Çoklu çerçeve analizi. *İşletme ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 45-62.

- Düger, Y. (2023). Empati ve insan hakları [Empathy and human rights]. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(4), 443–454.
- Eagly, A. H., Johannesen-Schmidt, M. C., ve van Engen, M. L. (2003). Transformational, transactional, and laissez-faire leadership styles: A meta-analysis comparing women and men. *Psychological Bulletin*, 129(4), 569-591.
- Eagly, A. H., ve Carli, L. L. (2007). *Through the labyrinth: The truth about how women become leaders*. Harvard Business School Press.
- Elçi, M., Eminoğlu, G. M., Şerifoğlu, F. S., Ay, Ş. Ç., ve Keçeci, A. (2021). Lider etkinliği ve duygusal zeka arasındaki ilişkiler: Kadın akademisyenler üzerinde bir çalışma. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 28-41.
- Emiroğlu, B. (2016). Avrupa Birliği'nin çokkültürlülük ile imtihanı. *DEÜİFD*, 44, 91-121.
- Emli, İ. (2016). *Liderlik olgusu ve katılımcı liderlik özellikleri üzerine nitel araştırma: Bir sivil toplum kuruluşunda uygulama örneği* [Yüksek lisans tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Ermağan, İ. (2021). Almanya'da Şansölye Merkel dönemi ve sonrasındaki süreçle ilişkin bir analiz. *İçtimaiyat: Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 322–335.
- Erer, B., ve Demirel, E. (2018). Modern liderlik yaklaşımlarına genel bir bakış. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches (IKSAD Journal)*, 4(13), 647-656.
- Erdem, O., & Dikici, A. (2009). Liderlik ve kurum kültürü etkileşimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 198-213.
- Erdoğan, İ. (2002). *Okul yönetimi öğretim liderliği*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ersoy, E. G., & Köşger, F. (2016). Empati: Tanımı ve önemi. *Osmangazi Tıp Dergisi / Osmangazi Journal of Medicine*, 38(2), 9–17
- Eser, H. B., ve Çiçek, A. (2020). Avrupa'da aşırı sağın ayak sesleri: Zenofobinin patolojik normalleşmesi. *Alternatif Politika*, 12(1), 114-144.

- Ercan Önbiçak, A., ve Akkoyun, B. (2022). Dijital liderlik çalışmalarının yönetim bilimleri kapsamında incelenmesi: Nitel bir araştırma. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 128-137.
- Ergül, G. (2018). Toplumsal kültürel yapının kadın liderlik olgusu ve algısı üzerine etkileri [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Eren, E. (2001). *Yönetim ve organizasyon (Çağdaş ve küresel yaklaşımlar)*. Beta Yayınları.
- Eren, E. (2008). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi* (11.ed.). Beta Basım Yayım.
- Eren, E. (2011). *Yönetimde güç, yetki ve liderlik*. Beta Yayınları.
- Eren, E. (2013). *Yönetim ve organizasyon: Çağdaş ve küresel yaklaşımlar* (12. ed.). İstanbul: Beta Yayınları.
- Erşahin, N. D. (2024). *Liderlik ve dönüşümcü liderlik yaklaşımının çalışanların motivasyonuna etkisine ilişkin nitel bir araştırma* [Yüksek lisans tezi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi].
- Etzioni, A. (1988). *The moral dimension: Toward a new economics*. Free Press.
- Euractiv. (2025, January 29). *Germany's far right gamble: Alice for Deutschland?* <https://www.euractiv.com/section/politics/news/germanys-far-right-gamble-alice-for-deutschland/>
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2022). *Fundamental rights report 2022*. European Union Agency for Fundamental Rights. <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/fundamental-rights-report-2022>
- Euronews. (2024, 23 Ocak). Aşırı sağcı parti AfD: İktidara gelince Almanya'nın AB'den çıkması için referandum yapacağız. *Euronews Türkçe*. <https://tr.euronews.com/2024/01/23/asiri-sagci-parti-afd-iktidara-gelince-almanyadin-abden-cikmasi-icin-referandum-yapacagiz>
- Evrensel. (2020, October 6). Dünyada faşist partiler kadın düşmanlığında birleşiyor. <https://www.evrensel.net/haber/491004/dunyada-fasist-partiler-kadin-dusmanliginda-birlesiyor>

- Ezikoğlu, Ç. (2021). Avrupa Birliği ülkelerinin göç politikalarında aşırı sağ partilerin etkisi [The influence of the far right parties on EU members' migration policies]. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 715–721.
- Fagenson, E. A. (1990). Perceived masculine and feminine attributes examined as a function of individuals' sex and level in the organizational power hierarchy: A test of four theoretical perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 75, 204–211.
- Farris, S. R. (2017). In the name of women's rights: The rise of femonationalism. Duke University Press.
- Farris, S. (2023, 18 Ocak). Giorgia Meloni : un visage féminin pour un programme antiféministe. *Contretemps*. <https://www.contretemps.eu/giorgia-meloni-antifeminisme-italie-islamophobie/>
- Federal Chancellor Merkel. (2023, Eylül 9). *Speech by Federal Chancellor Angela Merkel on receiving the Presidential Medal of Freedom at the State Dinner*. German Federal Chancellery. <https://www.bundeskanzler.de/bk-en/speech-by-federal-chancellor-angela-merkel-on-receiving-the-presidential-medal-of-freedom-at-the-state-dinner-478512>
- Feminist Vesvese. (2020, 13 Mayıs). *Pandemiye küresel feminist perspektiften bakmak: Kriz bittiğinde nasıl bir "normal" bekliyoruz?* <https://feministvesvese.com/2020/05/13/pandemiye-kuresel-feminist-perspektiften-bakmak-kriz-bittiginde-nasil-bir-normal-bekliyoruz/>
- Fernald, L. W., Solomon, G. T., ve Tarabishy, A. (2005). A new paradigm: Entrepreneurial leadership. *Southern Business Review*, 30(2), 1-10.
- Ferris, G. R., Perrewe, P. L., Anthony, W. P., ve Gilmore, D. C. (2000). Political skill at work. *Organizational Dynamics*, 28(4), 25-37.
- Fındıkçı, İ. (2009). *Bir gönül yolculuğu: Hizmetkâr liderlik*. Alfa Yayınları.
- Fidan, M. (2019). Lider takipçi ilişkisi bağlamında liderliğin tarihsel evrimi ve kadın liderliği [Historical evolution of leadership in relation to leader-follower

- exchange and woman leadership]. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi - Istanbul University Journal of Women's Studies*, 19, 1-70.
- Fidan Baritci, Z. (2024). Avrupa'da aşırı sağ politikaların yükselişi ve göçmen sorununun Avrupa medyasına yansımaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 193-212.
- Fiedler, F. E. (1961). Leadership and leadership effectiveness traits. In L. Petrullo ve B. M. Bass (Eds.), *Leadership and interpersonal behavior* (pp. 179-186). Holt.
- Fine, C. (2011). *Delusions of gender: How our minds, society, and neurosexism create difference*. W.W. Norton ve Company.
- Firstonline. (2024, Kasım 9). Accadde oggi, 9 novembre 1989: 35 anni dopo la storica caduta del Muro di Berlino la Germania è di nuovo divisa. <https://www.firstonline.info/tr/accadde-oggi-9-novembre-1989-35-anni-dopo-la-storica-caduta-del-muro-di-berlino-la-germania-e-di-nuovo-divisa/>
- Flynn, G. (1999). Stop toxic managers before they stop you. *Workforce*, 78(8), 44-46.
- Forbes. (2020, December 8). Angela Merkel, Christine Lagarde and Kamala Harris top Forbes' 100 most powerful women list. Forbes. <https://www.forbes.com/sites/forbespr/2020/12/08/angela-merkel-christine-lagarde-and-kamala-harris-top-forbes-100-most-powerful-women-list/?sh=1ec3fb141a5f> (Erişim tarihi: 20 Haziran 2025)
- France24. (2022, April 18). *Voting for Marine Le Pen is not an option for women*. <https://www.france24.com/en/france/20220418-voting-for-marine-le-pen-is-not-an-option-for-women>
- French, J. R. P., ve Raven, B. (1968). The bases of social power. In D. Cartwright (Ed.), *Studies in social power* (pp. 150-167). University of Michigan Press.
- Gazete Duvar. (2025, 4 Ocak). Habeck'ten Musk'a AfD eleştirisi: "Demokrasimizden elinizi çekin". Gazete Duvar. <https://www.gazeteduvar.com.tr/habeckten-muska-afd-elestirisi-demokrasimizden-elinizi-cekin-haber-1747109>
- Gazete Oksijen. (2025, 29 Haziran). Almanya'da tarihi karar: AfD'nin kapatılması için yapılan talep kabul edildi. *Gazete Oksijen*.

<https://gazeteoksijen.com/dunya/almanyada-tarihi-karar-afdnin-kapatilmasi-icin-yapilan-talep-kabul-edildi-245331>

- Gazioğlu, E. (2013). 'Sıhhat ve içtimai muavenet vekilliği'nden "kadından sorumlu devlet bakanı"na: Hükümet programlarında kadın temsilcileri ve kadınlara yönelik söylem. *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Toplumsal Cinsiyet*, (63).
- Genç, K. Y., & Kara, M. A. (2019, November 22–24). *Dünya'da önde gelen kadın politikacıların liderlik tarzlarının analizi* [Sözlü bildiri tam metni]. 4th International Symposium on Innovative Approaches in Social, Human and Administrative Sciences, Samsun, Turkey.
- Geary, P. J. (2003). *The myth of nations: The medieval origins of Europe*. Princeton University Press.
- Gedik, Y. (2020). Dönüşümsel ve işlemsel liderlik. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 19–34.
- Geler, M. (2016). Far right parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, 19, 477-497.
- Geva, D. (2020). Daughter, mother, metropolis: Women's political representation and the gendered populist radical right. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 45(4), 927-952.
- Gender and right-wing populism in Europe: Contesting family values and gender roles. (2015). *Social Politics*, 22(4), 487-508.
- Geyik Yıldırım, S. (2023). Çokkültürcülük ve göç. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 145–165.
- Gibbs, N. (2015, December 9). The choice: Angela Merkel. *Time*. <https://time.com/time-person-of-the-year-2015-angela-merkel-choice/>
- Gist, M. E. (1987). Self-efficacy: Implications for organizational behavior and human resource management. *Academy of Management Review*, 12(3), 472-485.
- Golder, M. (2016). Far right parties in Europe. *Annual Review of Political Science*, 19, 477-497.

- Godin, E., ve Hanley, D. (2013). No Enemies on the Right? Competition and Collusion between Conservatives, Moderates and Extreme Right Parties in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 21(1), 2-4.
- Goleman, D. (1996). *Duygusal zeka: Neden IQ'dan daha önemlidir?* (B. S. Yüksel, Çev., 47. basım). Varlık Yayınları.
- Goziev, R., & Özel Özcan, M. S. (2020). Aşırı sağın yükselişi ve Almanya için Alternatif Partisi (AfD). *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(21), 76–89
- Göbel, C. (2023). Liderlik etme motivasyonu ile çalışma ortamı ve liderlik öz-yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi].
- Gökçe, G., & Şahin, A. (2001). *Örgütte liderlik*. Konya: İ.İ.B.F. Mezunları Derneği Yayınları.
- Gökulu, G. (2013). Türkiye’de kadınların siyasal temsili ve kota tartışmaları. *Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 347–370.
- Gören, Z. (2016). Genel eşitlik ilkesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 3279–3301.
- Gözükara, E. (2014). *Liderlik tipleri, yenilikçi kültür, örgütsel yaratıcılık ve firma performansı arasındaki ilişkiler* [Doktora tezi, İstanbul Arel Üniversitesi].
- Graham, J. W. (1991). Servant-leadership in organizations: Inspirational and moral. *The Leadership Quarterly*, 2(2), 105-119.
- Greenfield, T. (1986). Leadership, values, and ideology: Toward a moral philosophy of leadership. In T. Greenfield ve P. Ribbins (Eds.), *Educational administration as a discipline and field of study* (pp. 181-204). Falmer Press.
- Grant, J. (1988). Women as managers: What they can offer organizations. *Organizational Dynamics*, 16(3), 56-63
- Greenleaf, R. K. (1977). *Servant leadership: A journey into the nature of legitimate power and greatness*. Paulist Press.
- Grotius, H. (1646). *De jure belli ac pacis libri tres* [On the law of war and peace] (F. W. Kelsey, Trans.). Clarendon Press. (Orijinal çalışma 1646)

- Grotius, H. (2005). *The rights of war and peace* (R. Tuck, Ed.; Book III). Liberty Fund.
(Original work published 1625)
- Grotius, H. (2005). *On the law of war and peace* (F. Kelsey, Trans.). Liberty Fund.
(Original work published 1625)
- Gu, Q., Tang, T. L.-P., & Jiang, W. (2015). Does moral leadership enhance employee creativity? Employee identification with leader and leader-member exchange (LMX) in the Chinese context. *Journal of Business Ethics*, 126, 513–529.
- Güler, G. (2018). Antik Yunan hümanizmi ile Rönesans hümanizminin karşılaştırılması [Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi].
- Güler, Ö. (2018). İnsancı olmak ya da insan olmak: Hümanizm’e eleştirel bir bakış [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi].
- Gül, H. (2003). *Karizmatik liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine Aksaray ve Karaman emniyet müdürlüklerinde yapılan bir araştırma* [Doktora tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Gül, H., ve İnce, M. (2014). Etik liderlik ve örgütsel adalet arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Dergi Adı*, 7(2), 127-150.
- Gül Ekşi, G. (2023). Kapsayıcı liderlik. *Scientific Journal of Finance and Financial Law Studies*, 3(1), 31-40.
- Günay, Ü. (2012). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayınları.
- Güneş, A. M. (2016). Avrupa Birliği’nin temel değerleri üzerine. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 74(1), 307–328.
- Günlü, E. (2012). Stratejik yönetimde liderlik ve motivasyon. In C. Serinkan (Ed.), *Liderlik ve motivasyon: Geleneksel ve güncel yaklaşımlar* (ss. 179-205). Nobel Yayınları.
- Güvendi, N. E. (2023). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türk kültüründe kadın: Kuramsal bir tartışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(3), 551-564.
- Güzel, M. N. (2018). Antik demokrasi ve modern demokrasi kavramlarının kuvvetler ayrılığı ilkesi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 205-231.

- Habermas, J. (2001). *The postnational constellation: Political essays*. MIT Press.
- Hafızoğlu, Y., ve Altan, C. (2021). Toplumsal cinsiyet eşitliği için örnek bir lider: Angela Merkel. *Tarsus Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 41-59.
- Harvard Gazette. (2019, Mayıs 28). Those who have known Angela Merkel describe her rise to prominence. <https://news.harvard.edu/gazette/story/2019/05/those-who-have-known-angela-merkel-describe-her-rise-to-prominence/>
- Hazareesingh, S. (2017, April 22). Marine Le Pen, National Front has already won France election. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/marine-le-pen-national-front-has-already-won-france-election/> (Erişim tarihi: 18 Eylül 2022)
- Hıdır, Ö. (2017). *İslamofobi-ırkçılık-“kültürel ırkçılık” ilişkisi* [The relationship between Islamophobia and racism-cultural racism]. *Ombudsman Akademik*, 4(7), 23–49.
- Hill, J. (2018, Eylül 17). Angela Merkel’in sakin gücü. *BBC News Türkçe*. https://www.bbc.com/turkce/resources/idd-sh/angela_merkel_turkish
- Hillje, J. (2025, On Şubat 28). Migration and the German election: The political centre cannot hold. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2025/feb/28/migration-german-election-political-centre>
- Hinkin, T. R., ve Schriesheim, C. A. (1994). Development and application of new scales to measure the French and Raven (1959) bases of social power. *Journal of Applied Psychology*, 79(5), 701-710.
- Hinterhuber, H. H., & Friedrich, S. A. (2001). The technological dimension of strategic leadership: The challenge of leadership in production economics. *International Journal of Production Economics*, 77, 191–203.
- Hodgetts, R. M., ve Luthans, F. (2013). *International management: Culture, strategy, and behavior* (8th ed.). McGraw-Hill Education.
- Hodgkinson, C. (1991). *Educational leadership: The moral art*. SUNY Press.
- Hobsbawm, E. J. (1996). *The age of revolution: Europe 1789-1848*. Vintage.

- Hymowitz, C., ve Schellhardt, T. D. (1986, March 24). The glass ceiling: Why women can't seem to break the invisible barrier that blocks them from the top jobs. *The Wall Street Journal* (Eastern edition), p. 1.
- Ireland, R. D., & Hitt, M. A. (2005). Achieving and maintaining strategic competitiveness in the 21st century: The role of strategic leadership. *Academy of Management Executive*, 19(4), 63–74.
- Indelicato, M. E., & Lopes, M. M. (2024). Understanding populist far-right anti-immigration and anti-gender stances beyond the paradigm of gender as ‘a symbolic glue’: Giorgia Meloni’s modern motherhood, neo-Catholicism, and reproductive racism. *European Journal of Women’s Studies*, 31(1), 6–20.
- Işık İnan, Ö., & Serinkan, C. (2020). Liderlik yaklaşımları ve spor yönetiminde liderlik. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 308–332.
- İpek, İ. (2021). Türkiye’de siyasetin kutuplaşması ve karizmatik otorite. *ARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 17(1), 65-80.
- İnan, M., ve Serinkan, C. (2020). Liderlik kavramının tarihsel gelişimi ve önemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 123-138.
- İnan, Ö. I., ve Serinkan, C. (2020). Liderlik yaklaşımları ve spor yönetiminde liderlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 308-332.
- İzveren, A. (1988). *Hukuk felsefesi* (Seri No. 4). Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları.
- Jackman, R. W., ve Volpert, K. (1996). Conditions favouring parties of the extreme right in Western Europe. *British Journal of Political Science*, 26(4), 501-521.
- Jironet, C. (2011). *Women in leadership: A global perspective*. Palgrave Macmillan.
- Jironet, K. (2011). *Female leadership: Management, Jungian psychology, spirituality, and the global journey through purgatory*. Taylor & Francis e-Library.
- Jones, W. T. (1969). Ortaçağ düşüncesi (H. Hünler, Çev.) [*History of Western Philosophy* (Vol. 2)]. İstanbul: Paradigma Yayıncılık. (Orijinal eser 1969)
- Just, R. (1989). *Women in Athenian law and life*. Routledge.

- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSSGM). (2000). Kadınların iş hayatındaki durumu ve karşılaştıkları sorunlar (Rapor No. 45). T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Kadioğlu, M. (2011). Hümanizm. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 23, 157.
- Kadın Vardiyası. (2024, 3 Temmuz). AfD: Kadınlar için bir “alternatif” değil. Kadın Vardiyası. https://kadinvardiyasi.org/serbest-kursu/afd-kadinlar-icin-bir-alternatif-degil/?doing_wp_cron=1750035284.6584599018096923828125
- Kaiser, S. (2022). *Political masculinity: How incels, fundamentalists and authoritarians mobilise for patriarchy*. Polity Press.
- Kale, N. (2019). Hümanizm. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2), 763-770.
- Kamaralı, E. (2018). Toplumsal cinsiyet rolleri ve aile işlevselliğinin problem çözme becerilerine etkisi [Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Kant, I. (2002). *Ahlak metafiziğinin temellendirilmesi* (A. Tüzel, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Karakaya, H. (2017). Toplumsal cinsiyet algısı, din ve kadın. *Journal of Academic Social Research (JASOS)*, 5(45), 485-494.
- Karadal, H. (2016). Girişimcilik bilgisi. In H. Karadal (Ed.), *Girişimcilik* (ss. 1-37). Beta Yayıncılık.
- Karaarslan, Ü. (2018). Max Weber’e göre liderliğin dönüşümü, çeşitleri ve geleneksel liderliğin dönüşümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 334-347.
- Karaağaç, Y. (2022). Batı Avrupa’da aşırı sağ partilerin yükselişi: Belçika örneği. *EURO Politika*, 16, 27-33.
- Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 16(16), 443-465.

- Kaprol, A. (2024). Siyaset dünyasında güçlü kadın kimliğinin bir temsili olarak Angela Merkel ve cyborg manifestosu: Dayatılan maskülen özellikler ve direniş. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 290-305.
- Katsambekis, G., ve Kioupkiolis, A. (Eds.). (2019). *The populist radical left in Europe*. Routledge.
- Katar, S. (2022). Bir insan hakları kategorisi olarak insan onuru kavramı ve Türkiye'deki uygulaması üzerine bir analiz. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 335-354.
- Katz, D., ve Kahn, R. L. (1978). *The social psychology of organizations* (2nd ed.). Wiley.
- Kaya, A., Aydın-Düzgit, S., Gürsoy, Y. ve Onursal Beşgül, Ö. (Der.). (2011). *Avrupa Birliği'ne giriş: Tarih, kurumlar ve politikalar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kaya, A., ve Diğerleri. (2011). Avrupa Birliği'nin sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel yönleri. Nobel Yayınları.
- Kaya, E. A. (2017). Antik Yunan'da yurttaşların özgürlüğünün temeli olarak demokrasi.
- Kaya, S. B. (2022). Bir insan hakları kategorisi olarak insan onuru kavramı ve Türkiye'deki uygulaması üzerine bir analiz. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), 335-354.
- Kayahan, Z., & Çevik, N. (2021). Çevre bilinci bağlamında sürdürülebilir sanatsal dil [Sustainable artistic language in the context of environmental awareness]. *Akademik Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, 14, 1–11.
- Kayış, H. H. (2019). Avrupa Birliği medyası ve çoğulculuk. *Simetrik İletişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 65–77.
- Kaygı, S. (2016). Siyaset felsefesinde adalet, eşitlik, özgürlük. *Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 26, 104-111.

- Kaypak, Ş. (2013). Çevre sorunlarının çözümünde küresel çevre politikalarının önemi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 17-34.
- Kesimli, İ. (2013). Liderlik davranış türleri. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 1–10.
- Keskin Ata, F. (2014). Uluslararası hukukta savaş ve barış. *Mülkiye Dergisi*, 38(3), 83–99.
- Keller, E. F. (2016). Toplumsal cinsiyet ve bilim üzerine düşünceler (F. B. Aydar, Çev.). Metis Yayınları.
- Kelly, K. S. (2001). Stewardship: The fifth step in the public relations process. In R. L. Heath (Ed.), *Handbook of public relations* (pp. 279–289). Sage Publications.
- Kılıç, A., & Yılmaz, M. (2023). Eğitimde ahlâki liderlik teorisi: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 21(45), 101–127
- Kılıçarslan, P. (2024). Avrupa Birliği toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları: Başlangıcından günümüze bağlamsal bir inceleme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 23(1), 129–161.
- Kılıçoğlu, M. (1998). Özgürlük ve bağımsızlık kavramları üzerine bir değerlendirme. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kirby, P. (2022, October 21). Who is Giorgia Meloni? The rise to power of Italy's new far right PM. *RNZ News*. <https://www.rnz.co.nz/news/world/477191/who-is-giorgia-meloni-the-rise-to-power-of-italy-s-new-far-right-pm>
- Kirmanoglu, H. (2005). Adalet düşüncesi ve ekonomi.
- Koelbl, H. (1999). *Spuren der Macht: Die Verwandlung des Menschen durch das Amt – Eine Langzeitstudie*. München: Knesebeck Verlag.
- Koç Başar, C. (2022). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bağlamında ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesinin etkin korunması üzerine bir değerlendirme. *Hukuk Dergisi*, 10(2), 123-145.
- Koçel, T. (1999). *İşletme yöneticiliği* (7. baskı). İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.

- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği* (10. baskı). Beta Yayınları.
- Koçel, T. (2015). *İşletme yöneticiliği* (22. baskı). Beta Yayınları.
- Koenig, A. M., Eagly, A. H., Mitchell, A. A., ve Ristikari, T. (2011). Are leader stereotypes masculine? A meta-analysis of three research paradigms. *Psychological Bulletin*, 137(4), 616-642.
- Koha.net. (2024, Eylül 25). *Arberi: Restoranti kushtuar Melonit hapet pranë kampit të azilkerkuesve në Shqipëri*. <https://www.koha.net/tr/arberi/restoranti-kushtuar-melonit-hapet-prane-kampit-te-azilkerkuesve-ne-shqiperi>
- Koray, M. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye’de “cinsiyet” eşitliği politikaları: Sol-feminist bir eleştiri. *Çalışma ve Toplum*, 29(2), 13–54
- Korabik, K. (1990). Androgyny and leadership style. *Journal of Business Ethics*, 9, 283–292.
- Kornelius, S. (2013). *Angela Merkel: The authorized biography*. Polity Press.
- Kornelius, S. (2013). *Angela Merkel: The Chancellor and her world*. Richmond ELT.
- Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (1987). *The leadership challenge: How to get extraordinary things done in organizations*. Jossey-Bass.
- Köşker, Z., & Gürer, A. (2020). Sürdürülebilirlik çerçevesinde yeşil örgüt kültürü. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(1), 88–109.
- Köttig, M., Bitzan, R., ve Petö, A. (2017). Gender and far right politics in Europe. Palgrave Macmillan.
- Köttig, M., Bitzan, R., ve Petö, A. (2017). Introduction: Gender and far right politics in Europe. *Women’s Studies International Forum*, 62, 1-8.
- Krook, M. L. (2009). *Quotas for women in politics: Gender and candidate selection reform worldwide*. Oxford University Press.
- Krook, M. L., & Norris, P. (2014). Beyond quotas: Strategies to promote gender equality in elected office. *Political Studies*, 62(1), 2–20.
- Kuçuradi, İ. (2006). İnsan hakları: Kavramları ve sorunları. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Kuçuradi, İ. (2014). İnsan hakları düşüncesinin temelleri. *Felsefî Düşün*, 1(1), 1-9.
- Kuter, N., ve Ünal, H. (2009). Sürdürülebilirlik kapsamında ekoturizmin çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 146-156.
- Küçükalp, D. (2023). Klasik ve modern siyaset felsefesi. *Çalışma ve Toplum*, 1(76), 79-96.
- Küçüközkan, Y. (2015). Liderlik ve motivasyon teorileri: Kuramsal bir çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 86–115.
- Le Monde.fr éditorial. (2010, 25 août). *Contrôle dérapage : Le Pen préfère montrer à ses enfants des vaches que des Arabes*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/big-browser/article/2010/08/25/derapage-controle-le-pen-prefere-montrer-a-ses-enfants-des-vaches-que-des-arabes_5979155_4832693.html
- Le Monde. (2024, May 22). *European elections: Le Pen officially breaks with German ally AfD*. Le Monde. https://www.lemonde.fr/en/politics/article/2024/05/22/european-elections-le-pen-officially-breaks-with-german-ally-afd_6672249_5.html
- Liger, Q., ve Gutheil, M. (2022). Right-wing extremism in the EU. European Parliament's Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs.
- Lovenduski, J. (2005). *Feminizing politics*. Polity Press.
- Lugones, M. (2014). The coloniality of gender. In W. Harcourt (Ed.), *The Palgrave handbook of gender and development* (ss. 13-33). Palgrave Macmillan.
- Maine, H. S. (1890). *Ancient law: Its connection with the early history of society, and its relation to modern ideas* (Vol. 1). John Murray.
- Maine, H. S. (1890). *International law: A series of lectures delivered before the University of Cambridge, 1887*. John Murray.
- Malinowski, B. (1989). *İlkel toplumlarda cinsellik ve baskı* (H. Portakal, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Malinowski, B. (1989). *A scientific theory of culture and other essays*. University of North Carolina Press.

- Mamur, N. (2017). Ekolojik sanat: Çevre eğitimi ile sanatın kesişme noktası. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1000–1016.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları
- Marthaler, S. (2008). Nicolas Sarkozy and the politics of French immigration policy. *Journal of European Public Policy*, 15(3), 68–83
- Martinez, J. I., Kane, J. A., Ferris, G. R., ve Brooks, C. (2012). The role of transformational leadership and leader-member exchange in predicting organizational outcomes. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 19(2), 191-202.
- Martinez, A. D., Kane, R. E., Ferris, G. R., & Brooks, C. D. (2012). Power in leader–follower work relationships. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 19(2), 142–151.
- Matteson, J. A., ve Irving, J. A. (2006). Servant versus self sacrificial leadership: A behavioral comparison of two follower oriented leadership theories. *International Journal of Leadership Studies*, 2(1), 36-51.
- Maxwell, J. C. (2003). *Real leadership: The 101 collection what every leader needs to know*. Thomas Nelson Inc.
- Mayer, D. M., Kuenzi, M., ve Greenbaum, R. L. (2010). Examining the link between ethical leadership and employee misconduct: The mediating role of ethical climate. *Journal of Business Ethics*, 95, 7-16.
- Mayer, D. M., Kuenzi, M., Greenbaum, R., Bardes, M., & Salvador, R. (2009). How low does ethical leadership flow? Test of a trickle-down model. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108(1), 1–13.
- Mazoue, A. (2022, April 21). *Marine Le Pen: A political animal vying to win the Élysée Palace*. France 24. <https://www.france24.com/en/france/20220421-marine-le-pen-a-political-animal-vying-to-win-the-%C3%A9lys%C3%A9e-palace>

- McCann, C. R., & Kim, S. (2016). *Feminist theory reader: Local and global perspectives* (4th ed.). Routledge.
- McClure, L. K. (2019). *Women in classical antiquity: From birth to death*. Wiley Blackwell.
- Meydan, C. H., Dirik, D., ve Eryılmaz, İ. (2018). Liderin güç kaynakları ve iş performansı arasındaki ilişkide Pelz etkisinin düzenleyici rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 75-92.
- Meret, S. (2015). Charismatic female leadership and gender: Pia Kjaersgaard and the Danish People's Party. *Patterns of Prejudice*, 49(1-2), 81-102.
- Merkel, A. (2004). *Mein Weg: Angela Merkel im Gespräch mit Hugo Müller-Vogg*. Hoffmann und Campe.
- Merkel, A. (2024). *Freiheit: Memoiren 1954-2021* [Özgürlük: 1954-2021 Anıları]. S. Fischer Verlag.
- Messina, A. M. (2007a). *The logic and limits of postwar immigration integration in Western Europe*. Cambridge University Press.
- Messina, A. M. (2007b). The logic and effects of anti-immigrant policies: Rethinking the politics of exclusion. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33(3), 365-384.
- Messina, A. M. (2007). *The logics and politics of post-WWII migration to Western Europe*.
- Meyer, D. (2012). *Euro-Krise: Austritt als Lösung*. LIT Verlag.
- Mayer, D. M., Kuenzi, M., Greenbaum, R., Bardes, M., & Salvador, R. (2009). How low does ethical leadership flow? Test of a trickle-down model. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108(1), 1–13
- Mimin, A. (2010). Çoğulculuk ve çokkültürcülük: İslami bir bakış açısı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(1), 203-230.
- Minkenberg, M. (2003). The West European radical right as a collective actor: Modeling the impact of cultural and structural variables on party formation and movement mobilization. *Comparative European Politics*, 1(2), 149–170.

- Momin, A. (2001). Çoğulculuk ve çokkültürcülük: İslami bir bakış açısı (Çev. M. Yılmaz). *Sosyoloji Dergisi*, (3), 115-147.
- Momin, A. (2010). Çoğulculuk ve çokkültürcülük: İslami bir bakış açısı (B. B. Okutan & A. Coşkun, Çev.). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(1), 203-230.
- Möhwald, U. (2002). *Changing attitudes towards gender equality in Japan and Germany*. Iudicium Verlag.
- Moyn, S. (2017). *İnsan haklarının son ütopyası: Tarih* (B. Tanrıseven, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları. (Orijinal eser 2010 yılında yayımlanmıştır.)
- Musk, E. (2024, Aralık 21). *Elon Musk'tan Almanya Şansölyesi Scholz'e: "Beceriksiz aptal"*. *Euronews Türkçe*. <https://tr.euronews.com/my-europe/2024/12/21/elon-muskdan-almanya-sansolyesi-scholz-beceriksiz-aptal>
- Mudde, C. (2007). *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2010). The populist radical right: A pathological normalcy. *West European Politics*, 33(6), 1167-1186.
- Mudde, C. (Ed.). (2017). *The populist radical right: A reader*. Routledge.
- Mudde, C. (2019). *The far right today*. Polity Press.
- Nagy, D. (2022, October 24). A woman, a mother and Christian: Who is Giorgia Meloni, Italy's first female prime minister? *Hungarian Conservative*. <https://www.hungarianconservative.com/articles/current/a-woman-a-mother-and-christian-who-is-giorgia-meloni-italys-first-female-prime-minister/>
- Nakamura, M., ve Watanabe-Muraoka, A. M. (2006). Küresel sosyal sorumluluk: Japonya'daki lise öğrencileri için bir ölçek geliştirmek. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 28(3), 213-226.
- Nakamura, Y., ve Watanabe-Muraoka, A. (2006). Global citizenship: A key to caring and peace. *Journal of Moral Education*, 35(4), 437-449.

- Nembhard, I. M., ve Edmondson, A. C. (2006). Making it safe: The effects of leader inclusiveness and professional status on psychological safety and improvement efforts in healthcare teams. *Journal of Organizational Behavior*, 27(7), 941-966.
- Northouse, P. G. (2004). *Leadership: Theory and practice*. Sage Publications.
- Norris, P. (2005). *Radical right: Voters and parties in the electoral market*. Cambridge University Press.
- Nossiter, A. (2015, October 5). For Marine Le Pen, migration is a ready-made issue. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2015/10/06/world/europe/for-marine-le-pen-migration-is-a-ready-made-issue.html>
- Nossiter, A. (2017, April 20). Marine Le Pen leads far-right fight to make France ‘more French’. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2017/04/20/world/europe/france-election-marine-le-pen.html>
- Oğurlu, Ü. (2012). *Liderlik becerileri geliştirme programının üstün zekâlı olan ve olmayan öğrencilerin liderlik becerilerine etkisi* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Offen, K. (2000). *European feminisms, 1700–1950: A political history*. Stanford University Press.
- Ojo, A., Ree, M. J., & Carretta, T. R. (2016). Leadership style and leader power. *Leadership & Organizational Management Journal*, (1), 101–114.
- Ojo, O., Ree, M. J., ve Carretta, T. R. (2016). Transformational leadership and organizational outcomes: The mediating role of leader-member exchange. *Journal of Leadership ve Organizational Studies*, 23(3), 303-315.
- Okay, Y. (2021). Toplumsal cinsiyet yaklaşımının kadınların emek piyasasına katılımına etkisi. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 12-33.
- Onay, M. (2013). Antik çağdan bugüne tarihin başarılı kadın liderleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(2), 213–228.

- Onay, M., ve Heptazeler, O. (2014). Kadın ve erkek yöneticilerin liderlik davranışları arasındaki farklılıklar. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 73-92.
- Oğuzhan, M. (2019b). Demokrasi teorisi ve Türkiye’de demokrasiye geçiş süreci (Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Öden, M. (2003). Türk Anayasa Hukukunda eşitlik ilkesi. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Öden, M. (2003). Eşitlik ve sosyal adalet. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58(4), 123-145.
- Öner, S. (2014). Avrupa’da yükselen aşırı sağ, yeni ‘ötekiler’ ve Türkiye’nin AB üyeliği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 163-184.
- Öner, S. (2016). Avrupa’da mülteci krizi ve aşırı sağın yükselişi: Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), Almanya için Alternatif (AfD) Partisi ve PEGIDA hareketi örnekleri. In Y. Gülcan, S. Akgüngör ve Y. Kuştepelı (Eds.), *Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir konu: Mülteci sorunu ve Türkiye-AB iş birliği* (ss. 185-210). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.
- Özbek, A. (2015). *Sessiz Bahar’dan Ortak Geleceğimize Sürdürülebilirliğin Kısa Tarihçesi (1962-1987)* (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özdemir, E. (2003). Liderlik ve etik. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 151-168.
- Özdemir, E. (2021). “Kohl’un kızı” Angela Merkel döneminin sonu: Avrupa için sonun başlangıcı mı? *EURO Politika Dergisi*, 6(1), 63-66.
- Özdemir, M. (2021). *Angela Merkel: Bir liderin portresi*. Nobel Yayınları.
- Özgöker, C. U., & Batı, G. F. (2017). Avrupa Birliği’nin Balkanlar genişlemesi ve Balkan ülkelerinde ‘barış ve refaha’ katkıları. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences / Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, (03) Special Issue: Economic and Social Development in Balkan Countries, 28-36.

- Öziş, E. (2023). Türkiye’de feminist hareketin toplumsal gücü: İstanbul Sözleşmesi’nin feshedilmesi üzerine siyaset strateji tartışmalarını yeniden düşünmek. *Eğitim Bilim Toplum*, 21(82), 117–148.
- Özkalp, E., ve Kirel, Ç. (2013). Liderlik ve örgüt kültürü. Beta Yayınları.
- Özkalp, E., ve Kirel, Ç. (2013). *İşletme yönetimi: Kuram ve uygulama* (11. basım). Sakarya Yayıncılık.
- Özkalp, E., & Kirel, Ç. (2013). *Örgütsel davranış*. Ekin Kitabevi Yayınları.
- Özkazanç, A. (2009). Toplumsal vatandaşlık ve neo-liberalizm sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 247–274.
- Öztekin, A. (1996). Yönetim ve liderlik. *Bilgi*, (1), 183-194.
- Paillé, S. (2020). Gender equality, anti-immigration and processes of othering: Marine Le Pen’s response to the Cologne assaults. *French Politics, Culture ve Society*, 38(3), 1-23. <https://doi.org/10.3167/fpcs.2020.380301>
- Parmaksızoğlu, F. B. (2018). İnsan hakları, ahlak ve kültür açısından “onur” kavramına yaklaşımın kavramın tanımlanmasına etkileri. *Dini Araştırmalar*, 21(54), 225-246.
- Parsons, A. (2025, Şubat 23). Alice Weidel: The woman at the top of Germany's far-right AfD party. Sky News. <https://news.sky.com/story/alice-weidel-the-woman-at-the-top-of-germanys-far-right-afd-party-12813930>
- Pateman, C. (1993). The sexual contract. Stanford University Press.
- Patton, D. F. (2017). The Alternative for Germany’s radicalization in historical-comparative perspective. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, 25(2), 163–180.
- Peters, B. G. (2012). Institutional theory in political science: The ‘new institutionalism’ (3rd ed.). Edward Elgar Publishing.
- Pettersson, K., Payotte, S., & Sakki, I. (2023). *Harsh punisher or loving mother? A critical discursive psychological analysis of Marine Le Pen’s presidential Twitter campaign*. *Ethnicities*, 23(6), 1243–1266.

- Petzinger, J. (2021, December 13). *Did Angela Merkel matter for women?* *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2021/12/13/did-angela-merkel-matter-for-women/>
- Pınarcıoğlu, N. Ş. (2017). Eril siyasette kadın temsili (mi?). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(1/1), 12-27.
- Pietromarchi, V. (2022, September 19). Giorgia Meloni is on track to win. What's next for Italy? *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/19/who-is-italys-leadership-hopeful-giorgia-meloni>
- Pisani, J. A. D. (2006). Sürdürülebilir kalkınma - kavramın tarihsel kökleri. *Çevre Bilimleri*, 3(2), 83-96.
- Pisapia, J. (2009). *The strategic leader: New tactics for a globalizing world*. Information Age Publishing.
- Phillips, A. (1995). *Demokrasinin cinsiyeti* (A. Türker, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Poulantzas, N. (1978). *State, power, socialism*. Verso.
- Politico. (2022, October). Giorgia Meloni becomes Italy's first female prime minister. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/giorgia-meloni-italy-first-female-prime-minister-2/>
- Powell, G. N., Butterfield, D. A., ve Parent, J. D. (2008). Gender and leadership: Understanding the gender gap in top management. *Journal of Social Issues*, 64(3), 505-528.
- Puar, J. K. (2007). *Terrorist assemblages: Homonationalism in queer times*. Duke University Press.
- Qvortrup, M. (2016). *Angela Merkel: Europe's most influential leader*. Duckworth Overlook.
- Raven, B. H. (1993). The bases of power: Origins and recent developments. *Journal of Social Issues*, 49(4), 227-251. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1993.tb01161.x>

- Reşitoğlu, F., Toprak Altun, B., Azbay, A., ve Reşitoğlu, S. (2023). Liderlik kavramına ve liderlik kuramlarına genel bir bakış [An overview of leadership concept and leadership theories]. *International Academic Social Resources Journal*, 8(46), 2139-2145.
- Reşitoğlu, İ., Toprak Altun, S., Azbay, N., ve Reşitoğlu, H. (2023). İnsan kaynakları yönetiminde güncel trendler ve işletmelere etkileri. *İşletme ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 45-62.
- Riedel, M. (2019). The rise of the far right in Germany and the case of the AfD. *Journal of Contemporary European Studies*, 27(2), 133-147.
- Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by gender: How gender inequality persists in the modern world*. Oxford University Press.
- Roberts, D. (2024, Ocak 15). Angela Merkel's leadership legacy: How Germany's first female chancellor changed politics. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2024/jan/15/angela-merkel-leadership-legacy>
- Rodríguez-Aguilera, C. (2014). The rise of the far right in Europe. *IEMed Mediterranean Yearbook 2014*, 178-181.
- Rohrer, F. (Ed.). (2017). Angela Merkel'in sakin gücü. BBC Türkçe.
https://www.bbc.com/turkce/resources/idthsh/angela_merkel_turkish (Erişim tarihi: 20 Haziran 2025)
- Ruble, B., Yazar2, A., ve Yazar3, C. (1984). Kadınların iş hayatındaki engeller: Toplumsal cinsiyet kalıplarının etkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(3), 45-60.
- Ruble, D. N., Martin, C. L., ve Berenbaum, S. A. (1984). *Gender development*. Erlbaum.
- Runnymede Trust. (1997). *Islamophobia: A challenge for us all*. London: Runnymede Trust.
- Sağbaş, İ., ve Erdoğan, B. (2022). Dijital dönüşüm sürecinde liderlik ve yönetsel stratejiler. In *Liderlik ve Dijitalleşme Üzerine Güncel Araştırmalar* (ss. 15-28).

- Sankaran, M., ve Kumar, S. P. (2019). The essence of emotional intelligence in enhancing leadership effectiveness. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 8(6), 201-205.
- Sauerbrey, A. (2016, October 31). What do Clinton and Merkel have in common? *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2016/11/01/opinion/what-do-clinton-and-merkel-have-in-common.html>
- Savcı, İ. (1999). Toplumsal cinsiyet ve teknoloji. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54(1), 123–142.
- Saç, S. (2017). Front National: Radikal (popülist) sağdan (ılımlı) neo popülist sağa. *Mülkiye Dergisi*, 41(1), 259–290.
- Schaub, M. (2022). Gender, politics, and leadership: Angela Merkel’s impact. *European Journal of Political Research*, 61(4), 741-758.
- Schall, J. V. (2009). Hukuki eşitlik ve adalet. *Legal Theory Journal*, 22(3), 100-115.
- Schmidt, A. A. (2008). Development and validation of the toxic leadership scale (Master’s thesis, University of Maryland, College Park). ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Schmidt, A. A. (2008). *Development and validation of the toxic leadership scale* (Master’s thesis). University of Maryland, College Park, Faculty of the Graduate School.
- Schriesheim, C. A., Tolliver, J. M., ve Behling, O. C. (1984). Leadership theory: Some implications for managers. In W. E. Rosenbach ve R. L. Taylor (Eds.), *Contemporary issues in leadership*. Westview Press.
- Scrinzi, F. (2014). The rise of femonationalism? Gender, feminism and nationalism in contemporary Europe. *Ethnic and Racial Studies*, 37(8), 1260-1278.
- Scrinzi, F. (2017a). A “new” National Front? Gender, religion, secularism and the French populist radical right. In M. Köttig, R. Bitzan, & A. Petö (Eds.), *Gender and far right politics in Europe* (pp. 127–140). Palgrave Macmillan.

- Scrinzi, F. (2017b). Gender and women in the Front National discourse and policy: From ‘mothers of the nation’ to ‘working mothers’? *New Formations: A Journal of Culture/Theory/Politics*, 91, 87–101
- Scrinzi, F. (2021a). Feminism, populism and gendered nationalism in Europe: An introduction. *European Journal of Women’s Studies*, 28(1), 3-10.
- Scrinzi, F. (2021b). Populism, gender and religion: Female leaders of the radical right in Europe. Routledge.
- Scrinzi, F. (2021c). Populism, gender and the symbolic construction of the ‘people’: Reconsidering right-wing populism and feminism. In N. L. Räthzel (Ed.), *Right-wing populism and gender* (pp. 89-104). Routledge.
- Sechi, M. (2023, December 30). İtalya Başbakanı Meloni, “Yılın Adamı” seçildi. *Independent Türkçe*.
<https://www.indyturk.com/node/685696/d%C3%BCnya/i%CC%87talya-ba%C5%9Fbakan%C4%B1-meloni-y%C4%B1%C4%B1n-adam%C4%B1-se%C3%A7ildi>
- Sendjaya, S., ve Sarros, J. C. (2002). Servant leadership: Its origin, development and application in organizations. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 9(2), 57-64.
- Sepli, A. (2022). Birleşik Krallık’ta Avrupa şüphesizliği: 2016 Avrupa Birliği referandumu (Doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sergiovanni, T. J. (1997). *Leadership for the schoolhouse: How is it different?* Jossey-Bass.
- Sergiovanni, T. J. (1997). *Value-added leadership: How to get extraordinary performance in schools*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Sergiovanni, T. J. (2005). The virtues of leadership. *The Educational Forum*, 69, 112–123. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ683737.pdf>
- Sergiovanni, T. J. (2015). *Ahlâki liderlik okul gelişimin özüne inmek*. Nobel Akademik Yayıncılık.

- SES Eşitlik, Adalet, Kadın Platformu. (2022, September 28). İtalya'nın yeni başbakanı Giorgia Meloni: 'Kadın hakları için bir tehlike'. <https://esitlikadaletkadin.org/italyanin-yeni-basbakani-giorgia-meloni-kadin-ve-lgbti-haklari-icin-bir-tehlike/>
- Sevinç, H. (2024). Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişine etki eden faktörler: Fransa, İtalya, Hollanda ve İsveç örneği. *Mukaddime*, 15(1), 77-108.
- Simmons, J. (2023). *The political rise of Angela Merkel*. Cambridge University Press.
- Sipahi, E. B. (2010). Küresel çevre sorunlarına kolektif çözüm arayışları ve yönetim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24, 331–344.
- Smith, J. (2018). *Women in politics: Breaking the glass ceiling*. Routledge.
- Solinger, O. N., Jansen, P. G., & Cornelissen, J. P. (2020). The emergence of moral leadership. *Academy of Management Review*, 45(3), 504–527
- Soytürk, M. (2018). AfD örneğinde Almanya'da siyasi ırkçılık ve İslamofobi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 1440–1463.
- Sözen Şahne, B., ve Şar, S. (2015). Liderlik kavramının tarihçesi ve Türkiye'de ilaç endüstrisinde liderliğin önemi. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 19(2), 109–115.
- Spiegel Online. (2015, September 10). Merkel warns against 'populist' AfD. <https://www.spiegel.de/international/germany/merkel-warns-against-populist-afd-a-1054592.html>
- Spiegel Online. (2016, August 24). The makings of Merkel's decision to accept refugees. *DER SPIEGEL*. <https://www.spiegel.de/international/germany/a-look-back-at-the-refugee-crisis-one-year-later-a-1107986.html>
- Starrett, R. H. (1996). Assessment of global social responsibility. *Psychological Reports*, 78(2), 535-539.
- Steinacker, L. (2021, Eylül 9). „Dann bin ich Feministin“ – Merkel, persönlich wie fast nie zuvor. *Die Welt*. <https://www.welt.de/233684026>

- Stockemer, D., & Barisione, M. (2017). The ‘new’ discourse of the Front National under Marine Le Pen: A slight change with a big impact. *European Journal of Communication*, 32(2), 100–115. <https://doi.org/10.1177/0267323116680132>
- Streeck, W. (2014). *Buying time: The delayed crisis of democratic capitalism*. Verso Books.
- Sutton, G. D., & Moore, K. K. (1985). Executive women—20 years later. *Harvard Business Review*, 63(5), 43–66.
- Şahin, F. (2012). Büyük Adam Düşüncesinden Liderlikte Özellikler Kuramına Kavramsal Bir Bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1), 141-163.
- Şahin, M. (2020). Dünyada toplumsal cinsiyet karşıtı (anti-gender) hareketler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(3), 654-670.
- Şeker, N. T., & Yağız, D. (2015). Charlie Hebdo saldırısının Türk ve Fransız basınındaki sunumu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 24, 189–211.
- Şimşek, E., ve Garipoğlu, B. Ç. (2016). Bolman ve Deal’in dört çerçeve modeline göre akademik liderlerin liderlik yaklaşımlarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 81-94.
- Şimşek, H., Çetin, M., ve Çetin, F. (2011). *Liderlik ve örgütsel davranış*. Beta Yayınları.
- Şimşek, M. Ş., & Garipoğlu, G. (2016). *Yönetim ve organizasyon*. Lisans Yayıncılık.
- Şimşek, M. Ş., Akgemci, T., & Çelik, A. (2011). *Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış* (6. baskı). Gazi Kitabevi.
- Şimşek, Ö. F., ve Garipoğlu, G. (2016). *Örgütsel davranış ve yönetim*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şöhret, M. (2013). Avrupa Birliği’nin güvenlik yapılanmasının tarihsel gelişim süreci ve mevcut durumu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 59-100.

- Toptaş, A., & Taştan, S. (2020). Liderlerin kullandığı güç kaynaklarının çalışanların verimliliği üzerindeki rolünün nitel bir araştırma ile incelenmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1401–1430.
- Tabak, A. (2001). Tarihsel gelişimi içerisinde liderlik tanımları ve liderlik kavramının günümüzdeki yeri. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 2001-2.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Open University Press.
- Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham, UK: Open University Press.
- Taguieff, P. A. (1990). The new cultural racism in France. *Telos*, 1990(83), 109-122.
- Tahincioğlu, N. D. (2020). Avrupa'daki sağ popülist partilerin göçmen karşıtı söylemleri üzerine bir değerlendirme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 282–291.
- Tamanaha, B. Z. (2004). *On the rule of law: History, politics, theory*. Cambridge University Press.
- Tauscher, S. (2017). Almanya'da aşırı sağ hareketler ve medyanın suçlu göçmen söyleminin resmi belgeler ışığında incelenmesi. *Göç Dergisi*, 4(2), 201–226.
- Telli, K. (2018). Birleşmiş Milletler 2015 sonrası kalkınma gündemi ve hukukun üstünlüğü ilişkisi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (137), 243-268.
- Tekeli, Ş. (1984). *Faşizm ve kadınlar*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 38(3–4), 406–429.
- Terry, J. (2023). Populism and the far right in Germany: An overview. *Journal of European Politics*, 30(1), 55-78.
- T.C. Anayasası. (1982). Resmi Gazete.
- T.C. Anayasa Mahkemesi. (2010). Karar no: 2010/123. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği'nin Temel Belgelerinde Kadın-Erkek Eşitliği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Yayınları.
- Thurgood, K. (2023, July 20). The leadership moment: Leading in times of crisis. Jindal School of Management, University of Texas at Dallas.

<https://jindal.utdallas.edu/blog/the-leadership-moment-leading-in-times-of-crisis/>

Time. (2015, December 9). TIME Person of the Year 2015: Angela Merkel.

<https://time.com/time-person-of-the-year-2015-angela-merkel/>

Tondo, L. (2024, September 12). Granddaughter of Mussolini to leave Brothers of Italy as it is 'too rightwing'. *The Guardian*.

<https://www.theguardian.com/world/2024/sep/12/granddaughter-of-mussolini-to-leave-brothers-of-italy-as-it-is-too-rightwing>

Torlak, Ö. (Ed.). (2007). *İşletmelerde sosyal sorumluluk ve etik* [e-kitap]. Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Torlak, Ö. (2003). *Pazarlama ahlakı: Sosyal sorumluluklar ekseninde pazarlama kararları ve tüketici davranışlarının analizi* (2. baskı). Beta Yayınları.

Torlak, Ö. (2007). *Pazarlama ahlakı: Sosyal sorumluluklar ekseninde pazarlama kararları ve tüketici davranışlarının analizi* (4. baskı). Beta Yayınevi.

Tokatlı, S. G. (2022). Avrupa'da yükselen aşırı sağ ve değişen küresel dinamikler. *EURO Politika*, (16), 34-42.

Toktaş, S. (2019). Liderlik ve liderlik tarzları (Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü). YÖK Tez Merkezi.

Tong, R. (2009). *Feminist thought: A more comprehensive introduction* (3rd ed.). Westview Press.

Türe, H., ve Ersoy, A. F. (2014a). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı. *Journal of Social Studies Education Research*, 5(2), 31-56.

Türe, H., ve Ersoy, A. F. (2014b). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin hoşgörü algısı [Araştırma raporu]. Sakarya Üniversitesi.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1924). Madde 69.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1961). Madde 12.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Madde 10.

- Tunçel, O. (2022). Siyasi propaganda afişlerinde kadın imgesi: Almanya için Alternatif Partisi (AfD) örneği. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 11(96), 1237-1249.
- Uğurluoğlu, Ö., & Çelik, Y. (2009). Örgütlerde stratejik liderlik ve özellikleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2), 121-156.
- Uğurluoğlu, Ö., ve Çelik, Y. (2009). Örgütlerde stratejik liderlik ve özellikleri. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 12(2), 122-138.
- Uslu Azarak, L. (2018). Antik Yunan'da kadın betimlemeleri ve kadının sosyal statüsü (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- United Nations. (2004). *The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General* (Document S/2004/616). United Nations. <https://digitallibrary.un.org/record/527647>
- United Nations General Assembly. (1995). Declaration of Principles on Tolerance (A/RES/50/103). <https://undocs.org/en/A/RES/50/103>
- UNESCO. (1995). Declaration of principles on tolerance. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000118237>
- UNESCO. (1995, November 16). *Declaration of principles on tolerance*. UNESCO. <https://www.oas.org/dil/1995%20Declaration%20of%20Principles%20on%20Tolerance%20UNESCO.pdf>
- UNHCR. (2023). Global trends: Forced displacement in 2023.
- Urhan, V. (2016). Siyaset felsefesinde adalet, eşitlik, özgürlük. *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 26, 103-119.
- Utucu, S. B. (2025, Şubat 23). *Almanya seçimleri: Merz aşırı sağcı AfD ile koalisyon yapacak mı?* Euronews. <https://tr.euronews.com/2025/02/23/almanya-secimleri-merz-asiri-sagci-afd-ile-koalisyon-yapacak-mi>
- Uygun, O. (2022). Hukukun üstünlüğü ilkesi. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(Özel Sayı), 521-558.
- Uzun, D. (2016). *Dönüşümcü liderlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi: Bir araştırma* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İstanbul Arel Üniversitesi.

- Uzunçayır, C. (2021). *Avrupa aşırı sağının yerlici ideolojisi: Antisemitizmden İslamofobi'ye. Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 17(60), 164–186.
- Ünlü, A. D. (2020). Birinci Dünya Savaşı öncesinde barış düşüncesi ve barış hareketleri: İkinci Enternasyonal ve Parlamentolararası Birlik. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ülker, G. (2024). 6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu kapsamında eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağı. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(2), 515-565.
- Üste, A. N., & Mantoğlu, A. S. (2023). Ukrayna-Rusya savaşı bağlamında Avrupa'da aşırı sağın yükselişi: 2022 Fransa seçimleri ve Marine Le Pen örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(1), 25–38.
- Van Knippenberg, D., De Cremer, D., ve Van Knippenberg, B. (2007). Leadership and fairness: The state of the art. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(2), 113-140.
- Vardar, D. (1995). Yeni ırkçılığın doğuşu: Başlangıca dönüş mü? *Birikim*, (76), 314-324.
- Varış, F. (1994). *Felsefe terimleri sözlüğü* (s. 73). Remzi Kitabevi.
- Vatandaş, C. (2007). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin algılanışı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Vecchio, R. P. (2002). Leadership and gender advantage. *The Leadership Quarterly*, 13(6), 643-671.
- Vera, D., ve Crossan, M. (2004). Strategic leadership and organizational learning. *Academy of Management Review*, 29(2), 222-240.
- Vick, K., ve Shuster, S. (2015, December 9). Angela Merkel: Time'ın 2015 yılı kişisi. *Time*. <https://time.com/time-person-of-the-year-2015-angela-merkel/>
- Vinocur, N., & Melo, S. (2016, January 15). Marine Le Pen's feminist front. *Politico*. <https://www.politico.eu/article/marine-le-pen-feminist-front-national-gender-equality-migration-cologne/>

- Vogel, L. (2024). Women leaders in Europe: A comparative study. *European Leadership Review*, 12(2), 101-119.
- Vural, E., ve Kantar, G. (2022). Feminist ideoloji ve söylem karşısında hukuk. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 4(2), 34-43.
- Wagman-Geller, M. (2015). *Behind every great man: The forgotten women behind the world's famous and infamous*. Sourcebooks.
- Wagman-Geller, A. (2015). *Behind every great man: Women and the men who lead them*. HarperCollins.
- Weeks, A. C., Meguid, M. B., Kittilson, C. M., ve Coffé, H. (2022). When do Männerparteien elect women? Radical right populist parties and strategic descriptive representation. *American Political Science Review*, 1-18.
- Weber, M. (2018). *Ekonomi ve toplum* (L. Boyacı, Çev.). Yarın Yayınları. (Orijinal eser 1922)
- Weber, M. (1947). *The theory of social and economic organization* (T. Parsons, Trans.). Oxford University Press.
- Willsher, K. (2014, May 21). Jean-Marie Le Pen suggests Ebola as solution to global population explosion. *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2014/may/21/jean-marie-le-pen-ebola-population-explosion-europe-immigration>
- Wheelen, T. L., ve Hunger, J. D. (1995). *Strategic management and business policy* (5th ed.). Addison-Wesley.
- Wodak, R., ve KhosraviNik, M. (2013). *Right-wing populism in Europe: Politics and discourse*. Bloomsbury Academic.
- Wong, K. (1998). Culture and moral leadership in education. *Peabody Journal of Education*, 73(2), 106–125.
- Wood, R., ve Bandura, A. (1989). Social cognitive theory of organizational management. *The Academy of Management Review*, 14(3), 361-384.
- Woolf, V. (1929). *A room of one's own*. Harcourt Brace.

- Woolf, V. (1929/2020). *Kendine ait bir oda* (İ. Özdemir, Çev.). Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yalçın, B. (2024, July 3). AfD: Kadınlar için bir “alternatif” değil. *Kadın Vardiyası*. <https://kadinvardiyasi.org/serbest-kursu/afd-kadinlar-icin-bir-alternatif-degil/>
- Yardım, M. (2017). Aşırı sağ ve çokkültürlük: Avrupa’da ötekileştirilen “göçmenler” [Extreme right and multiculturalism: Immigrant’s otherization in Europe]. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 12(2), 217-234.
- Yaylalı, M. (2018). Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen. *Liberal Düşünce Dergisi*, 23(91-92), 93-109.
- Yenel, A. (2018). Liderlik yaklaşımları. *Uluslararası Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 295-310.
- Yenel, İ. F. (2018). Liderlik. In A. A. Yetim (Ed.), *Yönetim ve spor* (ss. 293-312). Gazi Kitabevi.
- Yeşil, A. (2016). Liderlik ve motivasyon teorilerine yönelik kavramsal bir inceleme. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 158–180.
- Yeşiltaş, M., Çeken, H., & Sormaz, Ü. (2012). Etik liderlik ve örgütsel adaletin örgütsel sapma davranışları üzerindeki etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28(Bahar), 231–252.
- Yıldırım, K. (2023). Avrupa’da kadın liderlerin yükselişi ve etkileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 125-142.
- Yıldırım, S. (2021). Ayrımcılık temelli dışlanma: Türkiye’de çalışma hayatında kadınlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 11(2), 321–346
- Yıldız, M. E. (2021). Eski Yunanca yazıtlar ışığında Anadolu’da kadının konumu. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1285-1297.
- Yıldız, S., Alhas, F., Sakal, Ö., ve Yıldız, H. (2016). Cam uçurum: Kadın yöneticiler cam tavanı ne zaman aşar? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(4), 1119-1146.

- Yoder, J. D. (2001). Making leadership work more effectively for women. *Journal of Social Issues*, 57(4), 815-828.
- Yolcu, F. S., & Ozan, M. S. (2021). Modern liderlik teorileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (SOBİDER)*, 8(54), 392-400.
- Young, I. M. (1998). *Justice and the politics of difference*. Princeton University Press.
- Yuval-Davis, N. (2007). *Gender and nation*. Sage Publications.
- Yuval-Davis, N., ve Werbner, P. (Eds.). (1999). *Women, citizenship and difference*. Zed Books.
- Yurtoğlu Pek, E. (2023). Robert Dahl ilkeleriyle demokratikleşmenin koşulları: Türkiye örneği. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), 225-238.
- Yüksel, M. M. (2006). *Karizmatik lider örneği olarak Hz. Ömer* (yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı). Selçuk Üniversitesi.
- Zel, U. (2001). Durumsallık yaklaşımında kişiliğin baskın boyut olarak bir model kapsamında teorik olarak incelenmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(2), 33-45.
- Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: An essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 82-91.
- Zürn, M. (2018). *A theory of global governance: Authority, legitimacy, and contestation*. Oxford University Press.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı ve Soyadı: Hatice ASTAR

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi
ve Liderlik

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar

13. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi (ICAR) Online Sunum